

พ่อ พระในบ้าน

การพิมพ์หนังสือธรรมเป็นอนุสรณ์และที่ระลึก นอกจากเป็นการจัดทำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญธรรมทาน คือการให้ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่า เป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้จึงชื่อได้ว่าแสดงออกซึ่งญาติธรรม พร้อมไปกับการมีส่วนร่วมเผยแพร่ธรรม เพื่อส่งเสริมสัมมาทัศนคติและธรรมปฏิบัติอันจะอำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ประชาชน

ท่านที่ประสงค์จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดี มีคุณภาพ เพื่อเป็นที่ระลึกในทุกโอกาสของงานประเพณี อันเป็นการใช้จ่ายเงินอย่างมีคุณค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

โปรดติดต่อ....*ธรรมสภา*

เลขที่ ๑/๔-๕ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐

โทร. (๐๒)๔๔๑๑๕๓๕, ๘๘๘๗๙๔๐, ๔๔๑๑๕๘๘ โทรสาร (๐๒)๔๔๑๑๙๑๗

การให้ธรรมะชนะการให้ทั้งปวง การรับธรรมะ และนำไปปฏิบัติย่อมชนะการรับทั้งปวงเช่นกัน

พรหมมาติ มาตา ปิตโร

พระราชาธิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖

มาตาปิตุไซรั	พรหมของ บุตรนา
อันสุภาชิตปอง	เปรียบไว้
ให้ผู้ฉลาดตรง	เห็นชอบ ตามแล
ฝังจิตแล้วจักได้	บรู๋ ลีมคุณ ฯ
มาตาปิตุไซรั	ควรนับได้ว่าเป็นพรหม
ของบุตรสุดนิยม	ชมพจน์เทียบเปรียบงดงาม ฯ
เมื่อผู้ฉลาดตรง	ก็ต้องเห็นชอบตาม
ฝังจิตคิดถึงความ	ที่มีคุณบุญนักหนา ฯ
พ่อแม่ให้กำเนิด	ตั้งแต่เกิดอบรมมา
ให้รู้ทุกสิ่งสา	- รัตตตั้งจิตสั่งสอน ฯ
ชี้ทางธรรมวิถี	ที่คนดีควรลัญจร
ชี้ทางกะลีบร	จึงอาจลีหนีพ้นพาล ฯ
มารดาและบิดา	มีคุณหาใดเปรียบปาน
คุณานันต์ของท่าน	ฝังกมลจนบรรลัษ ฯ

คำนำ

พระคุณพ่อ	เลิศฟ้า	มหาสมุทร
พระคุณพ่อ	สูงสุด	มหาศาล
พระคุณพ่อ	เลิศล้ำ	สุธาธาร
ใครจะปาน	พ่อฉัน	นั้นไม่มี

คำกลอนข้างต้นที่นำมากล่าวนั้น บรรณาธิการที่จักแสดงให้เห็นผู้ที่เป็นลูกทุกคนได้รับรู้และน้อมรำลึกบูชาในพระคุณของพ่อที่มีต่อลูกอย่างสูงสุด และมหาศาลยิ่งนักจนมิอาจประมาณได้

อันผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นพ่อของลูกนั้น มีพระคุณอันสูงสุดด้วยเหตุที่ได้เป็นผู้ที่ได้ก่อให้เกิดลูกมารวมกับแม่ ซึ่งถ้าไม่มีพ่อ...ลูกจักไม่มีโอกาสที่จะเกิดมาดูโลกได้เลย และถึงแม้ว่าพ่อจักมิได้อุ้มท้องเรามาเหมือนกับแม่อีกก็ตาม แต่พ่อเป็นผู้มีพระคุณสูงสุดต่อลูกเทียบเท่ากับแม่ เพราะพ่อทำหน้าที่ของพ่อในการดูแลทุกข์สุขและทำมาหาเลี้ยงเราและครอบครัวให้มีความสุขสบาย ด้วยพ่อปรารถนาให้ลูกได้เติบโตเป็นคนดี มีการศึกษาที่ดี เพื่อความเจริญแห่งชีวิตลูกในภายภาคหน้า และถึงแม้ว่าการทำมาหาเลี้ยงครอบครัวจะทำให้พ่อได้รับความเหนื่อยยากลำบากและต้องฟันฝ่าอุปสรรคเพียงใดก็ตาม แต่พ่อก็มิได้ปริปากบ่น... พ่ออดทน เพราะด้วยความรักของพ่อที่มีต่อลูกนั่นเอง

พ่อ...พระในบ้าน พระธรรมเทศนาพิเศษ โดย พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ และท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อปัญญาวัณนัทภิกขุ อันแสดงถึงความหมายของคำว่าพ่อ การตอบแทน การน้อมรำลึกและบูชาในพระคุณอันสูงสุดของพ่อ ที่ท่านเมตตาแสดงแก่สาธุชน ซึ่งธรรมสภาได้รวบรวมและจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ด้วยตระหนักในพระคุณสูงสุดมหาศาลของพ่อ ซึ่งมีอยู่ในดวงใจของผู้ได้ชื่อว่าเป็นพ่อทุกคน ซึ่งลูก ๆ ไม่สามารถที่จักจะทดแทนพระคุณอันสูงสุดของพ่อ ผู้มีอุปการะแก่ลูกอย่างมากมายจนมิอาจจะพรรณนาให้สิ้นสุดได้เลย แม้ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ หรือล่วงลับไปแล้วก็ตาม

ธรรมสภาหวังเป็นอย่างยิ่งว่า **พ่อ...พระในบ้าน** เล่มนี้ จักทำให้ลูกทุกคนรับรู้ถึงความรักของพ่อได้เป็นอย่างดี และพึงร่วมน้อมรำลึกในพระคุณอันสูงสุดจะพรรณนาได้ของพ่อ ด้วยการปฏิบัติตนโดยการกระทำหน้าที่ของลูกที่ดีได้อย่างถูกต้องเพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณของพ่อ อันจักนำมาซึ่งความสุขและความสงบเย็นในชีวิตของผู้เป็นลูกได้ในที่สุด

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสงบสุข

สารบัญ

พ่อ พระในบ้าน	๑
พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)	
ธรรมะรักษาใจวัยซรา	๑๗
พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)	
ภาคผนวก :	
กตัญญูกตเวที	๓๓
พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)	
ธรรมะรักษาจิตผู้สูงอายุ	๓๗
พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)	

พ่อ พระในบ้าน

การตอบแทนพระคุณของพ่อ

พระธรรมเทศนาพิเศษ โดย
พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ต่อไปนีขอให้คุณทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟัง ตามสมควรแก่เวลา

ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต

พวกเราทั้งหลายที่เป็นเจ้าภาพ คือ เป็นภรรยา เป็นบุตร เป็นธิดาของผู้ที่ถึงแก่กรรมบ้าง เป็นมิตรเป็นสหายกันบ้าง เนื่องจากการตายขึ้นในครอบครัว

เรื่องความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต คนทุกคนที่เกิดมาแล้วตายด้วยกันทั้งนั้น บางคนตายเมื่อเป็นเด็ก บางคนตายเมื่อเป็นหนุ่มเป็นสาว บางคนตายเมื่อเป็นผู้ใหญ่ บางคนตายด้วยความชรา บางคนตายที่บ้าน บางคนไปตายในป่าในทุ่ง บางคนก็ไปตายไกลด้วยเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ เรื่องที่ทำให้ตายนั่นมันมีอยู่มาก

เราเลือกไม่ได้ เลือกเวลาก็ไม่ได้ เลือกสถานที่ก็ไม่ได้ เลือกรูปให้ตายก็ไม่ได้ เพราะมันเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ตามกฎของธรรมดา ไม่มีใครจะหนีสิ่งเหล่านี้ไปได้ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงต้องตายด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อถึงคราวก็ต้องจากไป

เมื่อมีความตายเกิดขึ้นในครอบครัวใด ก็ย่อมจะเกิดความเศร้าโศกความเสียใจบ้างเป็นธรรมดา เพราะว่าคนที่อยู่ด้วยกันนั้นอยู่ด้วยกันด้วยความรัก...ไม่ใช่ออยู่ด้วยความเกลียด และเมื่อเรามีความรักกันก็ไม่อยากจะจากกัน ซึ่งความเป็นจริงถึงไม่อยากจะ...มันก็ต้องจากกันเป็นธรรมดา แต่ว่าวิสัยคนเรานั้นมักจะคิดไปในรูปร่างนั้นคือ...ไม่อยากจะจาก แต่ว่าเมื่อถึงคราวก็ต้องจากไป

เช่น สามีภรรยาอยู่ด้วยกัน อยู่ด้วยกันด้วยความรัก บางทีภรรยาจากไปก่อน บางทีสามีจากไปก่อน เลือกไม่ได้ว่าใครจะไปก่อนไปที่หลัง หรือจะไปพร้อมกัน ก็ยังไม่ได้ ยังไม่เคยปรากฏว่าตายพร้อมกัน นาน ๆ จะมีสักครั้งหนึ่ง เป็นเรื่องของอุบัติเหตุ เช่น เกิดรถชนกันตายไปหมด อย่างนี้นาน ๆ จะมีสักทีหนึ่ง ถ้าโดยธรรมดาแล้วก็พร้อมกันไม่ได้...

ความรักและอาลัยต่อกัน

ในครอบครัว มีลูกมีหลาน พ่อแม่ก็นึกว่าลูกนี่คงจะไม่ตายไปก่อนเรา เพราะเราเกิดก่อนก็คงจะไปก่อน เราวางหลักเกณฑ์ไว้อย่างนั้น...ธรรมชาติไม่ได้วางอย่างนั้น แต่เราวางเอาเอง นึกเอาเองว่าคนมาก่อนควรจะไปก่อน...แต่ก็ไม่ได้ เพราะคนมาก่อนไปที่หลังก็มี คนมาที่หลังกลับไปก่อนก็มี เช่น ลูกตายก่อนพ่อแม่ก็มี หลานตายก่อนคุณตา คุณยายก็มี อันนี้มันเป็นเรื่องธรรมดา ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อะไรว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ แต่ก็มีความเสียตายเสียใจกันเป็นธรรมดาของชีวิต เพราะว่าเรายังมีความรักกัน ความอาลัยต่อกัน

ไม่มีอะไรจะเป็นไปตามที่เราต้องการ

อาลัยรักกันนั้น มันอาลัยรักกันในเรื่องอะไร? ก็รักกันในเรื่องความดี คนเราถ้ามีความดีแล้ว ก็อยู่กัน ก็รักกัน ถ้าไม่ดีละก็ไม่รักกัน ไม่ชอบกัน ไม่อยากจะอยู่ร่วมกัน แต่ถ้าดีทั้งสองฝ่าย ก็อยู่ร่วมกันด้วยความสุข ความสงบ แล้วก็อยากจะจากไป อยากจะอยู่กันนาน ๆ ทุกคนต้องการเช่นนั้น แต่ว่าสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ไม่ได้ตามที่เราต้องการสักอย่างเดียว

ขอให้คิดดูให้ดี ๆ ว่า *ไม่มีอะไรที่จะเป็นไปตามที่เราต้องการ* มันเป็นไปตามเรื่องของมันทั้งนั้น มันไม่ได้เป็นไปตามเรื่องของเรา เราจึงไม่ควรจะไปคิดว่าน่าจะเป็นอย่างนั้น น่าจะเป็นอย่างนี้ อันเป็นเหตุจะทำให้เราเกิดปัญหา คือ ความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตเปล่า ๆ

คนที่จากไปนั้น เขาถึงเวลาของเขาแล้ว

เช่นว่ามีการตายขึ้นในครอบครัว ดังที่ปรากฏแก่ครอบครัวนี้ เราก็ควรจะคิดในแง่ธรรมะ อันเป็นเรื่องของความจริงว่า คนที่จากไปนั้น เขาถึงเวลาของเขาแล้วที่จะต้องจากไป เพราะร่างกายมีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน

คนเราเมื่อมีโรคเบียดเบียน ร่างกายมันด้านทานไม่ไหว มันสู้ไม่ไหว..ก็ต้องหมดลมหายใจ ต้องแตก ต้องดับไปเป็นธรรมดา มีลูกมีหลานมีเงินมีทอง มีพรรคมีพวก...จะช่วยกันมาแบ่งก็ไม่ได้ มาช่วยกันสู้ก็ไม่ได้ พาหนีมันก็ไม่ได้ เพราะเรื่องความตายนั้นเราหนีไม่ได้ เราสู้ไม่ได้ เราจะทำอะไร ๆ ก็ไม่ได้ทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งที่มาแล้วกับความเกิด

การเกิดการตายเป็นสิ่งที่คู่กัน

เมื่อมีเกิดมันก็มีตายมาแล้ว มีเกิดมีตายควบคู่กันเหมือนกับลูกฝาแฝด มันมาด้วยกัน มาด้วยกันตลอดเวลา เวลานี้เราทุกคนที่กำลังนั่งกันอยู่นี้ ก็กำลังเกิดอยู่แล้ว ก็กำลังตายอยู่เหมือนกัน เกิดตาย เกิดตายอยู่ตลอดเวลาในระยะเวลาชีวิตของเรา แต่ว่ามันตายไม่หมด คือว่าตายแล้วมันก็มีเกิดต่อไปอีก เพราะยังมีสิ่งสืบต่อในร่างกาย ยังมีปัจจัยเครื่องสืบต่อ...

คล้ายกับตะเกียงที่ยังมีไส้มีน้ำมัน มันก็ยังไม่ดับเด็ดขาด แต่ถ้าไส้หมด น้ำมันหมด หรือตะเกียงถูกเขาทุบแตก มันก็ต้องดับไปไม่สามารถถูกเป็นเปลวให้เราดูได้ต่อไป

ชีวิตของคนเรานี้ก็เช่นเดียวกัน มันดับไม่หมด เพราะว่ามีสืบต่อ ยังมีธาตุที่เข้ามาปรุงแต่งร่างกายให้พอเป็นไปได้ แต่ถ้าร่างกายนี้มีโรคภัยไข้เจ็บอย่างรุนแรง ไม่สามารถจะปรุงแต่งต่อไปได้ แล้วก็ต้องแตกดับ เหมือนพอบ้านที่แตกดับไปนี้ ก็เพราะร่างกายสู้ไม่ไหว โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน จึงต้องทิ้งภรรยา บุตร ธิดา ไร่ข้างหลัง ให้อยู่ต่อสู้อกับโลกต่อไป เรื่องคนตายแล้วนะ เราไม่ต้องเป็นห่วง เพราะว่ามีหมดภาระแล้ว หมดเรื่องที่จะต้องยุ่งแล้ว เรามาห่วงกับคนที่อยู่กันต่อไปดีกว่า

ผู้ยังอยู่ควรดำเนินชีวิตอย่างไร

เราทั้งหลายที่จะอยู่กันต่อไป จะอยู่กันอย่างไร ควรจะทำอะไร ควรจะดำเนินชีวิตอย่างไร ควรคิดกันต่อไป เรื่องตายนั่นก็ทำกันไปตามหน้าที่ เอามาสวดมาบำเพ็ญบุญกันไปตามเรื่อง ซึ่งในความจริงนั้นก็ไม่ควรจะทำนาน ๆ เกินไปหลาย ๆ คั่น เอาน้อย ๆ สั้น ๆ ๓ คั่นนี้เรียกว่าพองามพอดี จะเก็บก็ได้ จะเผาก็ได้

ความจริงแล้วก็ไม่น่าจะเก็บกันได้ แต่ว่าคุณชอบเก็บไว้ เก็บไว้ให้มันหนักให้เป็นภาระต่อไป ทำให้เป็นกังวลต่อไปว่าเรายังไม่ได้เผาศพ เตรียมที่จะทำศพต่อไป ที่ไม่ได้เผาที่นี่บางทีก็มีอะไรบางอย่างที่ยังไม่พร้อม เช่นว่า...

ลูกเต๋ามาไม่พร้อม ไปอยู่ไกล ๆ ไปเรียนหนังสือ ไปทำงาน ยังมาไม่พร้อมจึงได้เก็บไว้ บางคนก็บอกว่าเงินมันไม่ค่อยพร้อม จะทำสักทีก็ต้องให้มันพอสมควร นี่ไม่น่าคิดเรื่องอย่างนั้น...

ถ้าคนไม่พร้อมนี่น่าจะเก็บเอาไว้ แต่ถ้าเงินไม่พร้อมนี่ไม่น่า ไม่จำเป็นอะไร มีเงินเสียค่าเผาให้พอแล้ว ความจริงไม่อย่างลำบากอะไร เผาให้เสร็จ ๆ ให้หมดธุระไปตามหน้าที่ที่จะต้องทำ หรือฝังให้หมดหน้าที่ไปตามเรื่องตามราว ไม่ต้องมีอะไรมากเกินไป ให้มันสั้น ๆ กะทัดรัด จะได้เกิดประโยชน์มาก

กตัญญูตเวที คือ การทำตามหน้าที่

คนที่ตายไปแล้วเขาก็หมดจากภาระหน้าที่ของเขาไป มันเหลืออยู่แต่ภาระของเรานี่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ที่จะต้องทำในฐานะเป็นบุตร เป็นธิดา

ผู้มีความกตัญญูตเวทีต่อพ่อแม่ผู้บังเกิดเกล้า เมื่อคุณพ่อตายไป ลูกทุกคนก็ต้องทำตามหน้าที่ตามประเพณีที่เคยกระทำกันมาแต่โบราณ แต่ประเพณีบางอย่างถ้ามันยืดยาดเกินไป เราตัดได้ เพราะประเพณีนั้นมนุษย์เป็นผู้ตั้งขึ้น เหมาะแก่คนสมัยหนึ่ง มาอีกสมัยหนึ่งจะเปลี่ยนแปลงก็ได้ ไม่เสียหายอะไร แต่เปลี่ยนแปลงเพื่อให้ดีขึ้น ให้ได้ประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ปฏิบัติมานั้นเปลี่ยนแปลงได้ แต่ถ้าเปลี่ยนแล้วมันไม่ดีขึ้น ก็ไม่ควรจะเปลี่ยนแปลง อันนี้เป็นเรื่องแก้ไขได้ สำหรับในเรื่องอย่างนี้

พ่อคือผู้นำของครอบครัว

ที่นี้เราทั้งหลายที่เป็นบุตรธิดาของผู้ที่ได้ถึงแก่กรรมไปนี้ เราควรจะทำอะไร? ควรจะทำอะไร? คือเราทุกคนจะต้องคิดว่าเวลานี้คุณพ่อไม่มี ท่านถึงแก่กรรมไปแล้ว แต่ยังมีอยู่อีกคนหนึ่งคือคุณแม่ จะอยู่กับเรา อยู่กันกับเราอีกนานเท่าใดก็ไม่รู้ ถึงเวลาท่านก็ต้องไปเหมือนกัน ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อะไร

แต่ว่าเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่..เราก็คงดีใจว่าท่านยังไม่จากเราไป แล้วเราควรจะทำอย่างไร? คือเรื่องในครอบครัวก็มีพ่อ มีแม่ มีลูกหญิง ลูกชาย ประกอบกันขึ้นเป็นครอบครัว ตามธรรมดาครอบครัวนั้นก็จะมีพ่อบ้านเป็นผู้นำ เรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ในครอบครัว เป็นผู้นำในครอบครัว ทุกชาติ ทุกภาษา ถือเหมือนกันว่าพ่อบ้านนี้เป็นผู้นำในครอบครัว แม่บ้านนี้เป็นผู้ช่วยเหลือพ่อบ้าน แล้วลูกทุกคนก็เรียกว่าเป็นผู้ตามพ่อตามแม่ อยู่กับพ่อแม่ พ่อมีหน้าที่ดูแลครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาหากิน หาเงินหาทอง สร้างเนื้อสร้างตัวให้เป็นหลักเป็นฐาน เพื่อความมั่นคงของครอบครัว เพื่อความเจริญก้าวหน้าของบุตรธิดา

แม่คือผู้ช่วยเหลือพ่อบ้านในการทำงาน

แม่ก็มีหน้าที่เหมือนกัน คือ ช่วยเหลือพ่อบ้านให้ทำงานสะดวกสบาย มีอะไรพอช่วยได้ก็เข้าไปช่วย ช่วยกันจัด ช่วยกันทำเพื่อให้กิจการที่จะทำนั้นสำเร็จด้วยดี ไม่ขัดคอ ไม่เถียงทะเลาะกันในเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ อยู่กันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันเหมือนน้ำกับน้ำมันที่มันเข้ากันได้ แต่น้ำกับน้ำมันนี้เข้ากันไม่ได้ น้ำมันอยู่ข้างบน แต่ น้ำอยู่ข้างล่าง..ไม่เข้ากัน แต่น้ำกับน้ำมันเมื่อผสมกันแล้ว ก็อยู่กันได้ด้วยความสะดวกสบาย ไม่แยกออกจากกัน

หน้าที่ของพ่อและแม่

พ่อแม่หรือสามีภรรยาในครอบครัวหนึ่ง ๆ ก็ต้องอยู่กันในรูปแบบเช่นนั้น ถ้าอยู่กันดังรูปที่กล่าวก็จะมีความสุข มีแต่ความสงบ แล้วก็มีลูกมา ตั้งหน้าตั้งตาเลี้ยงลูก

การเลี้ยงลูกของพ่อแม่ นั้น ก็มีหน้าที่ว่า **ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว** แนะนำลูกให้กระทำความดี ให้ศึกษาวิชาการต่าง ๆ เพื่อเป็นทุนสำหรับเอาไปใช้เป็นเครื่องมือทำมาหากิน เมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่จบการศึกษาแล้วก็หางานการให้ทำ เพื่อจะได้สร้างตัวต่อไป

มีงานทำเป็นหลักฐานแล้วหาคู่ครองที่สมควรให้ คือคู่ครองที่มีความรู้ความสามารถ มีอะไรดี ๆ งาม ๆ มาอยู่ด้วยกัน นี้เรียกว่าหาคู่ครองที่สมควรให้ มีเงินมีทองก็มอบให้เขาบ้าง เพื่อเอาไปตั้งเนื้อตั้งตัว สร้างตนให้เป็นหลักเป็นฐานต่อไป เมื่อได้เป็นเหย้าเป็นเรือนเป็นหลักเป็นฐานแล้ว พ่อแม่ก็สบายใจ นั่งดูด้วยความอึดใจว่าลูกฉันตั้งตัวได้

แต่ถ้าเกิดขัดข้อง มีอะไรผิดปกติก็ทนไม่ได้อีก ต้องเข้าไปช่วยเหลือเจอจนตามฐานนะ เพราะใจของพ่อแม่ นั้นมีแต่ความเมตตาปรานี มีแต่ความหวังดีต่อลูกอยู่ตลอดเวลา ไม่มีพ่อแม่คนใดที่จะหวังร้ายต่อลูก ไม่มีพ่อแม่คนใดที่จะทำให้ลูกตกต่ำ แต่ต้องการให้ลูกมีความเจริญก้าวหน้า

พ่อแม่ดูว่าก็ด้วยความปรารถนาดี

เราผู้เป็นบุตร เป็นธิดา บางทีถูกพ่อดูแม่ว่า บางทีก็ไปบ่นท่านว่าท่านไม่รักเรา..รักคนนั้น รักคนนั้น อันนี้เขาเรียกว่าพูดด้วยความไม่ประสีประสา ไม่รู้อะไร ความจริงที่พ่อแม่ดูว่าเรานั้น ดูว่าก็ด้วยความปรารถนาดี ต้องการให้เราดีนะไม่ใช่เรื่องอะไร เมื่อเห็นว่าไม่ดี ก็ต้องดูต้องว่า บางทีก็ต้องลงไม้ลงมือกันบ้าง เพื่อให้เกิดความสำนึกรู้สึกตัว จะได้เข้าหาทางดีทางชอบต่อไป

บุตรธิดาก็ต้องนึกว่า พ่อแม่ทำกับเรานั้นด้วยความรัก ไม่ใช่ทำไปด้วยความเกลียด แต่ว่าบางที มันก็เกิดโทโสโมโหขึ้นมาบ้าง จึงลงมือแรง ๆ ไปหน่อย พ้นจากนั้นแล้วก็เรียบร้อยกันไป ไม่มีความ พยาบาทอาฆาตจองเวรเกิดขึ้นในใจ นั่นเป็นเรื่องของพ่อแม่ที่ท่านทำกับเราอย่างนั้น

การตอบแทนพระคุณของพ่อ

ครั้งเมื่อเราเติบโตขึ้นแล้ว เราก็ต้องทำการตอบแทนพ่อแม่ การตอบแทนนั้นจะทำอย่างไร?...

ท่านเลี้ยงเรามา...เราก็ต้องเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจการงานให้ท่านเบาใจ งานอะไรที่ท่านจะทำ จะจัด จะสร้าง เราพอจะเข้าไปรับภาระช่วยจัดช่วยทำได้ เราก็ช่วยจัดช่วยทำกรงานนั้น ๆ ให้ท่านเบาใจ ให้ท่านดีใจว่าลูกเรามันรู้จักหน้าที่ ไม่เดินดูตาย ไม่เมินเฉย ช่วยเหลือในกิจการนั้น ๆ ตามความสามารถที่จะช่วยได้ พ่อแม่ก็สบายใจ เมื่อเวลาท่านเจ็บไข้ได้ป่วย เราก็ต้องเอาใจใส่ดูแลรักษาป้อนน้ำ ป้อนข้าว ชักผ้าที่เปราะเปื้อน ปูที่หลับปัดที่นอนให้เรียบร้อย ปิดยุงให้ท่าน อะไรที่ควรจัดก็จัด อะไรที่ควรทำก็ทำ เพื่อให้ท่านหายเจ็บหายไข้จะได้สบายต่อไป นี่เรียกว่าเป็นหน้าที่ที่ลูกจะต้องกระทำต่อพ่อแม่ เมื่อท่านเจ็บไข้ได้ป่วยซาลงไป...เราก็ต้องเลี้ยงดูท่านให้ดี เลี้ยงกายให้สบาย คือ ให้มีที่กินที่นอนสบาย ที่ถ่ายที่อาบน้ำสบาย อย่างนี้เรียกว่าเราเลี้ยงท่าน

ครั้งเมื่อท่านตายไปแล้ว เราก็ทำบุญทำกุศลอุทิศไปให้ท่าน และดำรงวงศ์ตระกูลของท่านไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ นี่เป็นหน้าที่ของลูกที่จะพึงกระทำต่อพ่อแม่

พระที่อยู่ในบ้าน

ที่นี่ถ้าว่าพ่อเราไม่อยู่แล้ว เวลาที่ท่านตายไปแล้ว เราก็ทำบุญอุทิศไปให้ท่าน...แม่ยังอยู่ ก็เหมือนกับว่าในครอบครัวนั้นมีพระสององค์ พระสององค์นั้นก็คือ พระพ่อ พระแม่ *พ่อแม่นี้เป็นพระของเรา เป็นพระที่นั่งอยู่ในบ้าน* เป็นพระที่อยู่ใกล้เราตลอดเวลา เราต้องเอาใจใส่ดูแลรักษาให้ท่านสะดวกสบาย เรียกว่า *ท่านเป็นพระ ท่านเป็นเทวดา เราก็ต้องเคารพ ต้องบูชา อย่าไปเที่ยวไหว้เทวดาอื่นให้มันยุ่ง ถ้าไหว้เทวดาตามศาลพระภูมิ เทวดาตามต้นไม้ เทวดาที่นั่นที่นี้ มันไหว้ด้วยความโง่...ไม่ได้เรื่องอะไร เทวดาที่นั่งอยู่ในบ้านดำ ๆ มีเนื้อ มีหนัง มีหู มีตา พูดกันรู้เรื่องนั้น...เราควรไหว้*

ไอ้เรามันชอบไปไหว้เทวดาที่ไม่เคยเห็นหน้า ไหว้ส่งเดชไปอย่างนั้น เขาเรียกว่า เป็นการไหว้ของคนโง่ คนเขลา ส่วนคนฉลาดนั้นเขาถือว่า *พ่อแม่มันแหละคือเทวดาของเรา* พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนั้น สอนว่าพ่อแม่นี้เป็นเทวดาในครอบครัว เป็นเทวดาที่เราควรเคารพบูชา ควรสักการะ ควรเข้าไปกราบไปไหว้ เพราะเทวดานี้อยู่ในบ้าน

พระพรหมก็เหมือนกัน พวกกรุงเทพฯ โน้นไปไหว้พระพรหมกันหน้าโรงแรมเอราวัณ ตอนเย็น
นี่นะ..ควีนโฆม พวกนี้มันหูหนวก ดาบอดทั้งนั้น จึงไปไหว้พระพรหมอย่างนั้น คือมันไปด้วยความโง่..
ไม่ใช่เรื่องอะไร พระพรหมหนึ่งอยู่ในบ้านไม่ไหว พ่อแม่ล่ะคือพรหมของเรา ท่านเกิดเรามา ท่านเลี้ยงเรา
มา ให้การศึกษาแก่เรา ทำอะไรแก่เราทุกอย่าง ท่านเป็นพระพรหม

พ่อแม่คือพระพรหมของลูก

ศาสนาพราหมณ์เขาถือว่าพระพรหมสร้างโลก พระพุทธเจ้าว่าพ่อแม่ันแหละคือพระพรหม
ของเรา ปู่ตา ย่ายายคือพระพรหมของเรา เป็นพรหมที่เราควรกราบไหว้ ควรบูชา ควรสักการะ อย่าไป
เที่ยวไหว้พระพรหมที่ไหนซึ่งเราไม่รู้จักหน้าค่าตา แล้วไม่รู้ว่าเป็นอะไรอยู่ที่ไหน ถ้าไม่รู้ไหว้ส่งเดชไป
อย่างนั้น มันก็ไม่เต็มบาท..เที่ยวไหว้อย่างนั้น

ที่นี่เรามาไหว้พ่อไหว้แม่ เรียกว่าเป็นการไหว้ถูกต้อง ปฏิบัติต่อพ่อแม่ เอาเครื่องสักการะไปบูชา
พ่อแม่ เอาอาหารไปให้พ่อแม่ เอาเสื้อผ้าไปให้พ่อแม่ ประพฤติปฏิบัติให้พ่อแม่สบายใจ สบายใจว่าลูก
เราดี ลูกเราเจริญ ลูกเราก้าวหน้า อย่างนี้เขาเรียกว่า ทำลูกแบบตามหลักพุทธศาสนา แต่ที่ทำกันอยู่
โดยมากนั้น ไม่ค่อยตรงกับหลักพระพุทธเจ้า ทำนอกกลุ่มนอกทาง แต่ไม่มีใครเตือน ใครบอก

พ่อแม่คือผู้ที่เราควรเคารพกราบไหว้

ที่นี่เรามาวัดนี้...เรามานฉลาดกันเสียที ให้รู้ว่าของดีของถูกแท้จริงมันอยู่ที่ไหน? คือใคร? ก็พ่อ
แม่ของเรานั้นแหละเป็นอะไรทุกอย่างให้เรา เป็นพระของเรา เป็นเทวดาของเรา เป็นพระพรหมของเรา
เป็นครูคนแรกของเรา เป็นผู้ที่เราควรเคารพกราบไหว้บูชาสักการะทุกคำเช้าเช้านอน

พ่อพระ แม่พระ

ที่นี่ในครอบครัวนี้เรียกว่า...พ่อพระไม่มีแล้วในเวลานี้ ตายไปแล้ว...พ่อพระ ยังเหลืออยู่แต่แม่
พระ เมื่อยังเหลืออยู่แต่แม่พระเราก็ต้องเอาใจใส่มากเป็นพิเศษ ให้ถือว่าคุณแม่นี้เป็นพระของเรา เป็น
เทวดาที่เราควรกราบไหว้ควรบูชา เป็นพระพรหมประจำบ้านประจำเรือน ที่เราต้องกราบไหว้ ต้อง
เคารพสักการะ เราก็ทำการกราบไหว้ท่าน เอาใจใส่ดูแลท่าน ประพฤติทุกสิ่งทุกอย่างให้ท่านสบายใจ

อะไรที่คุณแม่ไม่ชอบ...เราอย่าทำ ถ้าท่านมองด้วยสายตาที่ไม่ชอบ เราต้องรู้ มองตาเขียว ๆ ก็ต้องรู้แล้วว่า ใต้นี้ไม่ชอบ เราอย่าดันอย่าขึ้นไป อย่าถือว่าอยากจะทำก็ทำ...แม่ไม่เถียว อย่างนั้นมันไม่ได้ มันกระทบกระเทือนน้ำใจคุณแม่ ทำให้ท่านไม่สบายใจ

อย่าทำลายน้ำใจท่าน

สมมติว่า มีลูกหญิงลูกชายที่ทำให้พ่อแม่ร้อนกร้อนใจ..นี่บาปหนักหนา เรียกว่าเป็นการฆ่าพ่อฆ่าแม่ให้ตายช้า ๆ ตายแบบผ่อนส่งให้เดือดร้อนใจ ให้รำคาญใจอยู่ตลอดเวลา การทำอย่างนั้นมันไม่ดี เราอย่าไปฆ่า..อย่าไปทำลายน้ำใจท่าน แต่ว่าควรทำให้ท่านสบายใจ

อะไรที่ท่านชอบ อะไรที่ท่านพอใจ แล้วมันดีด้วย เป็นประโยชน์ด้วย...เราก็ทำสิ่งนั้น อย่าไปขัดใจท่าน ประพฤติตนให้เรียบร้อย

เช่น ยังอยู่ในวัยเรียน ก็ต้องขยันในการศึกษาเล่าเรียน หาวิชาความรู้ ต้องเตือนตัวเองว่า เรานี้มันไม่มีพ่อ..เรามีแต่แม่ เราต้องเรียนหนังสือให้ดี จะได้มีวิชาความรู้ จะได้เป็นที่พึ่งของตัวในเวลาต่อไปข้างหน้า ส่วนผู้ที่จบการศึกษาแล้ว ไปทำการทำงานแล้ว ก็ต้องตั้งใจทำงานให้ดี ไปทำงานตามหน้าที่ ทำให้ดี...อย่าให้เสียชื่อในการทำงาน เลิกงานแล้วต้องรีบกลับบ้าน อย่าเที่ยวเถลไถล

อย่าไปรักเพื่อนมากกว่าแม่ อย่าไปรักสิ่งเหลวไหล เช่น ชอบไปดื่มของมึนเมา ไปบ่อนม้า ไปบ่อนไก่ ไปบ่อนวัว บ่อนไพ่ ไปสนุกสนานไม่เข้าเรื่อง อย่างนี้ก็เรียกว่าไม่รักแม่ ไม่มาหาแม่ให้ท่านสบายใจ เราต้องรีบกลับบ้านให้ท่านอุ่นใจว่า เอ้อ!...กลับมาแล้ว แม่ล่ะเป็นห่วงลูก ลูกไปไหนนี่พอถึงเวลากลับ..ถ้าไม่กลับ ก็เป็นห่วง ไม่สบายใจ นั่งดูต้นทางว่าลูกมาหรือยัง คำมิดแล้วยังไม่มาก็นั่งเป็นทุกข์แล้ว จะมีอะไรเกิดขึ้น หมู่นี้รถชนคนบ่อย เต็มรถลึบล้อมันจะบดเอาแล้วกรรมัง หรือจะมีเรื่องอะไรเกิดอะไรขึ้นที่ไหน ลูกจึงยังไม่กลับมา นี่สร้างความทุกข์ทั้งนั้น สร้างความเดือดร้อนให้แก่แม่ทั้งนั้น เราต้องรีบกลับบ้านให้ทันเวลา อย่าเถลไถลไป ใครจะชวนไปไหนก็บอกว่า ขอทีเถอะ...คุณแม่อยู่คนเดียว ต้องรีบกลับ อย่างนี้เขาเรียกว่า...รักแม่

คนรักแม่อย่างนี้มันเจริญ มันปิดอบาย ปิดทางเลื่อม เพราะเรารักแม่...เราไปกินเหล้าไม่ได้ เราไปเที่ยวกลางคืนไม่ได้ เราไปเล่นการพนันไม่ได้ เราประพฤตีสั่งเหลวไหลไม่ได้ เรารักแม่ คิดถึงแม่ อยู่ตลอดเวลา จะประพฤตีสั่งเสียหายอันใดอันหนึ่งก็คิดถึงแม่ เอาแม่เป็นหลักในใจไว้มันก็ไม่ตกอบาย ไม่เป็นคนชั่วคนร้าย อันนี้เราจะต้องนึกถึงแม่ นึกถึงแม่ของเรา..แล้วเราก็รีบกลับบ้านมาให้แม่เห็นหน้า แล้วก็ทำอะไรที่บ้านไปตามเรื่อง อย่างนี้เรียกว่าคนรักแม่ ช่วยเหลือแม่ให้สบายใจ ทำอะไรให้แม่สบายใจ นั่นแหละเหมือนกับสร้างวิมานไว้ให้แม่อยู่ แต่ถ้าเราทำให้แม่เดือดร้อนใจ ก็เหมือนกับเราสร้างบ่อนรกไว้ในอกพ่อแม่ อันนี้สำคัญ ...ให้จำไว้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับลูก ๆ ทุกคนที่ต้องอยู่กับคุณแม่ต่อไป

ความสามัคคีในครอบครัว

แล้วก็ทุกคนจะต้องรักใคร่กัน เอ็นดูกัน คนใดเป็นพี่ ก็ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ ต้องดูแลน้อง ๆ ต้องคอย
ตักคอยเตือน คอยบอกรู้บ้าง น้องก็ต้องเชื่อฟังพี่ พี่สอนน้องต้องฟัง อย่าไปดื้อถือดีว่าจะขนาดไหน จะ
มาสอนข้า จะมาสอนฉัน สอนหนู อย่างนั้นมันก็ตั้งข้อไม้ดีขึ้นแล้ว ทำให้เกิดปัญหา...เราต้องรับฟัง

คนที่มาเตือนเรานะเขารักเราจึงเตือน ถ้าไม่รักไม่ชอบ หัวทกกันชีวิตก็ช่างหัว เกิดอะไรขึ้นก็ไม่
ว่าเพราะเขาไม่รัก แต่ถ้าเรารักพี่รักน้อง ก็ต้องเตือนน้อง น้องรักพี่ก็ต้องเตือนพี่เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าไม่
เตือน พี่ก็พลอยได้เหมือนกัน...พลอยได้ ประมาทได้ น้องเห็นว่าพี่พลอยไป ประมาทไป ก็ต้องพูดกัน พูด
กันดี ๆ เวลาพูดนี้ พูดกันเวลากินข้าวอิมหันต์แล้วค่อยคุยกัน เวลาหิวอย่าไปพูดกัน เวลาแดด
ร้อนเปรี้ยง ๆ อย่าไปพูดกัน กลับมาเหนื่อย ๆ อย่าไปว่ากัน มันชั่วโมโหโโสให้เกิดอารมณ์ได้ ให้กินข้าว
กินน้ำให้เยือกเย็นสงบใจ นั่งคุยกัน แล้วเราปรารถนาขึ้นว่า น้องทำอย่างนั้นไม่ตีสะ ทำอย่างนั้นมันจะ
เสียหาย จะนำความเสื่อมมาสู่ครอบครัว

อยู่กันด้วยความรัก

ที่นี้ถ้าน้องเห็นพี่ไม่ดี คนเดียวไม่ดี..ต้องหลายเสียงหน่อย น้องหลายคน สมมติว่าพี่ทำไม่ดี ทำ
เสีย น้องหลายคนต้องประชุมเข้าพร้อมกัน ล้อมหน้าล้อมหลัง ช่วยกันเสก..เสกพี่ชาย เสกพี่สาวให้ดีขึ้นให้
งามขึ้น อย่างนี้เรียกว่าเราเตือนกันด้วยความรัก คนอยู่ด้วยกันมันต้องเตือนกัน ต้องบอกกัน แม่ด้วย...
แม่อีกต้องเตือน พี่ ๆ น้อง ๆ ก็ต้องเตือน

คนเราเป็นพี่น้อง ถ้ารักกัน สามัคคีกัน แล้วมันเกิดเกียรติทำให้คนเกรงใจ ให้คนนับถือ เขา
เกรงใจว่า ไร่ครอบครัวนี้มันรักกัน แหยมไม่ได้ มันรักกันดี เขาก็เกรงใจ หรือว่าเราจะไปหาไปทำอะไร
กับใครที่ไหน ทำการต่างกับใคร ก็ทำให้เขายอมรับ เพราะเขาถือว่าคนนั้นมีคุณธรรม มีธรรมะที่เป็น
พื้นฐานอยู่ในครอบครัว คือรักกัน สามัคคีกันในครอบครัว นี่มันเป็นพื้นฐานที่จะช่วยให้คนอื่นนิยมในเรา

ถ้าว่าคนไหนครอบครัวเดียวกัน พี่กับน้องแตกต่างกัน ไม่สามัคคีกัน ใครไหนจะมานิยมให้พวกเรา
เขาก็พูดกันว่า...ไม่ได้ ครอบครัวนี้พี่กับน้องมันยังไม่ถูกกัน มันทะเลาะกันทุกวัน แล้วมันจะหมดเกียรติ
ใครจะนับถือ ใครจะบูชา ใครจะร่วมแรงร่วมใจกันกับเราได้ เราจะไปหาใครเขาก็ไม่ให้เกิดเกียรติ เพราะ
เราพี่น้องกันยังไม่รักกัน หรือว่าเราไม่นับถือคุณแม่ พูดจาหยาบคายเป็นอะไรกับคุณแม่ต่าง ๆ นานา ใคร
เขาเห็นเขาก็ว่า กับแม่มันยังไม่นับถือเลย ไร่เราเป็นคนอื่นแท้ ๆ มันจะนับถืออะไร แล้วมันจะมีราคา
ตรงไหน ถึงรูปร่างจะดีสักเท่าไรมันก็ไม่มีความรู้สักเท่าใดมันก็ไม่มีความรู้สักเท่าไรมันก็ไม่มีความรู้สักเท่าไรมัน
หรือว่าไม่เคารพผู้ใหญ่ในสกุล

การเคารพหัวหน้าครอบครัว

พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า *ทุกครอบครัวต้องเคารพผู้ใหญ่* ในครอบครัวเรามีคุณปู่ คุณตา คุณย่า คุณยาย ต้องเคารพ เราเคารพคุณพ่อ คุณแม่อยู่ คุณพ่อไม่อยู่ คุณแม่อยู่ เราเคารพคุณแม่ แม่ตายไป อีกคน ใครเป็นใหญ่กว่าในครอบครัว พี่ต้องอุปโลกน์ขึ้นอีกคนหนึ่งว่า คนนี้เป็นหัวหน้า พวกเราจะต้อง เชื่อฟัง ต้องเคารพ เราจะต้องทำตาม

คนไหนถูกเขาให้เกียรติเป็นหัวหน้าก็ต้องนึกว่า เอ้อ! เรานี้มันไม่ใช่คนธรรมดาแล้ว เขาเลือกให้เป็นหัวหน้า ต้องประพฤติตนให้สมแก่ความเป็นหัวหน้า ต้องเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองน้อง ๆ ดุจดั่งแม่ไก่ กับลูกไก่ เคยเห็นไก่มันเลี้ยงลูกหลายตัว พอเหยี่ยวบินมา มันร้องก๊วก ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ อ้าปากขึ้น ลูกซ่อนใต้ปีกหมด เหยี่ยวเฉี่ยวเฉี่ยวไม่ได้ แต่ว่าลูกไก่ตัวไหนแกว่งออกไปนอกปีกแม่ เหยี่ยวก็เฉี่ยวเอาไปกินเท่านั้น

วาจาพ่อแม่เป็นวาจาที่ศักดิ์สิทธิ์

คนเราก็เหมือนกัน *คนไหนอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนในครอบครัว ความขี้ขลาดทำร้ายไม่ได้ แต่ถ้าเราเกิดแตกแยกกันในครอบครัว เราก็ถูกทำร้าย เขาทำลายทีละคน ๆ ก็หมดกันเท่านั้นเอง* มีลัทธิคนมันก็หมดไม่มีเหลือ เพราะเราไม่พร้อมกัน แต่ถ้าเราพร้อมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดกำลัง เกิดความเข้มแข็ง เกิดความเคารพจากคนอื่น ใ้ไหนสำคัญ...ให้จำไว้เป็นหลักประจำจิตใจว่าเราทุกคนต้องเคารพแม่ บุชาแม่ ถือว่าแม่เป็นผู้นำในครอบครัวของเรา คำสั่งคำเตือนของคุณแม่เป็นวาจาสิทธิ์ วาจาคุณแม่เป็นวาจาศักดิ์สิทธิ์ ที่เราจะต้องเชื่อฟัง ต้องปฏิบัติ เรียกว่าละเมิดไม่ได้ ถ้าละเมิดแล้วอันตรายจะเกิดความเสียหาย อันนี้สำคัญขอให้จำไว้

คนสมัยใหม่นี้ บางทีก็เขวกันอยู่เหมือนกัน ไม่ค่อยจะรักพ่อรักแม่ เอาแต่ใจตัวเป็นใหญ่ ทำอะไรก็ตามใจ ไม่เชื่อไม่ฟัง ไม่เคารพ บางทีก็ดูหมิ่นแคลน หาวว่าคุณพ่อคุณแม่ไม่ได้เข้าโรงเรียนบ้าง ไม่ได้ทำอะไรต่ออะไรบ้าง คนหัวเก่าไม่ทันสมัยไปกันใหญ่แล้ว...ไม่ได้..เราอย่าไปมองอย่างนั้น ถ้าท่านไม่เก่งท่านเกิดเรามาไม่ได้ ถ้าท่านไม่เก่งท่านเลี้ยงเราให้เติบโตไม่ได้ นับว่าท่านเก่ง ถ้าไม่เก่งท่านจะเลี้ยงดูเรามาได้อย่างไร เราต้องเคารพนับถือท่าน...

อย่าเอาอย่างเหมือนกับผู้หญิงคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ได้ไปเมืองนอก...เรียนนอก ก็ไม่ได้สูงอะไร แคंपริญญาโทเท่านั้นเอง กลับมาบ้าน ที่นี้พอมมาถึงบ้านละก็รู้สึกว่ กูนี้มันเหลือเกินแล้ว พองใหญ่ ไม่มีใครสู้แล้ว ที่นี้ก็เรียกแม่ แม่ เปิดหน้าต่างให้หนูหน่อย...แม่ก็เปิดหน้าต่างให้ แม่! เอาน้ำมาให้หนูดื่มหน่อย...เอาน้ำมาให้ เดี่ยวแม่! ยุงกัดแข็งหนู มาปิดยุงให้หนูหน่อย...ใช้แม่เรื่อย จะเอาอะไรก็แม่เรื่อย ๆ เลย จนแม่นี้รำคาญ

วันหนึ่งเหลือทนแล้ว แม่เลยพูดว่า “ลูก...ตั้งแต่ไปเมืองนอกกลับมาทำไมเหมือนเก่า” ลูกสาวก็ถามว่า “มันไม่เหมือนตรงไหนจะแม่” “เดี๋ยวนี้หนูนะใช้แม่เหมือนกับคนใช้” แม่ว่าอย่างนั้น ลูกสาวชี้หน้าแม่ว่า “แม่ไม่ได้เรื่อง ไม่กตัญญูรู้คุณคนเสียบ้างเลย” ตู่ว่าแม่ไม่มีความกตัญญูไม่รู้บุญคุณคน “แม่นี้ได้หน้าได้ตาก็เพราะหนูหนา...หนูไปเรียนได้ปริญญาโทมา แม่พลอยได้หน้าได้ตา เพราะฉะนั้นแม่ต้องเอาใจใส่ปฏิบัติหนูให้ดีขึ้น”

มันใช้ได้หรือไอ้ลูกสาวคนนี้...ใช้ไม่ได้ มันไปเอาที่ปลาย ที่โคนไม่พูดถึง ต้นตอมันไม่พูด...ไม่พูดว่าใครให้เกิดมา ใครให้การศึกษา ใครส่งให้ไปเรียนเมืองนอก...มันไม่พูด มันพูดแต่เพียงว่า หนูได้ปริญญาโท แม่ต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพราะแม่พลอยได้หน้าได้ตา คนอย่างนี้อ่าเอาไปเป็นลูกสะใภ้ เพราะถ้าเอามาเป็นลูกสะใภ้แล้วหลานมันจะเสีย ไม่ใช่เรื่องอะไร...มันใช้ไม่ได้ มันผิดวัฒนธรรมของเอเชียด้วย คนเอเชียเรานี้เคารพพ่อแม่ บูชาพ่อแม่ เขาสอนกันมาอย่างนั้น ชาวอินเดียเขาสอนกันมาตั้งแต่โบราณ ให้รักแม่ รักพ่อ และเคารพพ่อแม่

เรื่องของความกตัญญู

เราลองอ่านเรื่องชาดกต่าง ๆ มีมากมายหลายเรื่องที่เป็นตัวอย่างว่าลูกปฏิบัติดีต่อพ่อแม่ เช่น สุวรรณสามชาดก สุวรรณสามนี้พ่อแม่ตาบอดทั้งสองข้าง เอาไปเลี้ยงในป่า ทำอาศรมศาลาให้อยู่ให้แม่อยู่ห้องหนึ่ง ให้พ่ออยู่ห้องหนึ่ง เอาเชือกขึงไว้...นี่ไปห้องนี้ นี่ไปโรงครัว เชือกเส้นนี้ไปสนามเดินเล่น แล้วสุวรรณสามก็เข้าป่าทุกวันหาผลไม้มาให้พ่อแม่กิน มาถึงก็เอามาให้คุณพ่อคุณแม่กิน ตักน้ำให้อาบ ปูที่หลับที่นอนให้ คอยดูแลรักษาอย่างดีตลอดเวลา เป็นตัวอย่างคนรักพ่อรักแม่ พระสุวรรณสามท่านทำอย่างนั้น

แม้สัตว์เดรัจฉานในเรื่องชาดก เขาก็แต่งตัวให้รักแม่ เช่น ช้างนี้พระราชเจ้าจับเอาไปยืนไว้ที่โรงช้าง ไม่กินหญ้ากินน้ำเลย เพราะความคิดถึงแม่ แม่แก่ชราตาบอด...ไปไหนไม่ได้ มายืนอยู่อย่างนี้ คุณแม่ก็ลำบาก ท่านคงจะเดือดร้อนแล้วปานนี้ พระราชาเลยปล่อยช้างตัวนั้นให้ไปอยู่กับแม่ในถ้ำต่อไป ช้างก็กลับไปอยู่ในถ้ำกับแม่ นี่เรื่องอย่างนี้เรื่องเก่าเขาเขียนไว้ เพื่ออบรมจิตใจคนให้รักเคารพแม่ ให้เอาใจใส่ต่อพ่อแม่ ไม่ละทิ้งแม่ นี่เรื่องอินเดีย

เรื่องจีนก็เหมือนกัน มีหลายเรื่อง เช่นว่า เรื่องหนึ่งแม่ป่วยแล้วก็ยุ่งๆ เขาก็นั่งปิดให้แม่อยู่ตลอดเวลา ปิดไปปิดมาก็คิดว่า ถ้าเราหลับไปยุ่งคงจะกัดแม่เรา ทำอย่างไรไม่ให้ยุ่งกัดแม่?...ก็เลยถอดเสื้อออกถอดกางเกงออกคลุมแม่ แล้วก็นอนคว่ำลงข้างแม่ นอนหลับคว่ำอยู่มันจะได้กินเลือดกินเนื้อของเขา ไม่ต้องมากินแม่ เพราะว่ารักแม่ นอนให้ยุ่งกินแทนแม่...เพราะความรักต่อแม่

อีกเรื่องหนึ่ง แม่ป่วยเหมือนกัน อยากกินแกงหน่อไม้ ฤดูนั้นมันเป็นฤดูร้อน หน่อไม้มันไม่ขึ้น ดอก แต่พอรู้ว่าแม่อยากกินแกงหน่อไม้ เขาไม่ดูแล ถ้าเป็นคนบางคนก็ว่า เอ้อ! แม่ไม่รู้เรื่อง หน้านี้จะเอาหน่อไม้ที่ไหนมากินได้ อยากไม่เป็นเวล่ำเวลา คนบางคนก็ด่าเอาเลย แต่คนนั้นไม่ดู เพราะว่าแม่อยากกินแกงหน่อไม้ ไปเลย...เข้าไปเที่ยวเดินตามกอไม้ แล้วไม่เดินเปล่า ตะโกนไปด้วยว่า ไม้เอ๊ย!...แม่ฉันป่วย อยากกินแกงหน่อไม้ งอกขึ้นมาสักหน่อสองหน่อเถอะ ฉันจะเอาไปให้แม่กิน เขาริ่งทุกเช้าจนหน่อไม้ไหนไม่ได้ต้องงอกออกมา เรียกว่า ความกตัญญูกตเวที พอหน่อไม้งอกขึ้นมาอีกเลย สะะเอาไปต้มให้คุณแม่กิน คุณแม่พอได้กินแกงหน่อไม้หายไข้เลย เป็นอย่างนั้นแหละ

การดูแลพ่อแม่

คนเรานี้ถ้าป่วย อยากได้กินอะไร ร่างกายมันต้องการแล้ว เราป่วยนี้กินอะไรไม่ได้ พออยาก แล้วนี่แปลว่าร่างกายต้องการ คนเราป่วยอยากกินของหวาน นี่..ร่างกายต้องการน้ำตาล อยากจะกินเปรี้ยวนี้...ร่างกายต้องการธาตุเปรี้ยว อยากจะกินขมดื่มหวาน้ำ หรืออะไรขม ๆ นะ อยากจะกินแกงขี้เหล็กสักถ้วย...ร่างกายต้องการ ไปเถอะเอามาต้มให้กินเลย ให้คุณแม่ทาน แล้วก็หายไข้ เด็กคนนั้นก็เหมือนกัน พอรู้ว่าแม่อยากกินแกงหน่อไม้ เที่ยวหาจนเอาแกงให้แม่กินได้ แม่ก็เลยหายไข้ นี่ก็เรียกว่า คนรักแม่

ความรักแม่ของลูกกตัญญู

อีกเรื่องหนึ่งหนักกว่านี้อีก คือแม่นี้กลัวฟ้าร้อง เมื่อมีชีวิตอยู่พอฟ้าร้องเขาก็วิ่งไปอยู่ข้างแม่ ให้อุ่นใจว่าลูกอยู่ด้วย เป็นอย่างนั้น เวลาฤดูฝนนี้เขาไม่ไปห่างแม่ เขาอยู่ใกล้แม่ พอฟ้าเปรี้ยงก็วิ่งเข้าไปหาแม่ ให้แม่อุ่นใจว่าลูกอยู่ใกล้ คราวนี้ต่อมาแม่ตายไปแล้ว เอาไปฝังไว้ที่ป่าช้า หน้าฝนเขาไปตั้งกระดือบอยู่ข้างหลุมศพแม่ พอฟ้าแลบเปรี้ยง เขาก็วิ่งไปที่หลุมศพแม่ พูดว่า แม่ ๆ ..หนูอยู่ที่นี้ นี่ก็เพราะความรักแม่ แม่ตายแล้วก็ยังอุตส่าห์เฝ้าในเวลาฟ้าร้องฟ้าผ่า...เขาไม่ทิ้งแม่ คนเรามีความรักสุดซึ้ง เรียกว่า รักนักหนา คนเราถ้ารักแล้วทำอะไรได้ทั้งนั้นแหละ นี่คนรักแม่ เอาใจใส่ต่อแม่

หรือว่าเราเคยอ่านหนังสือสามก๊ก ตอนที่ขงเบ้งไปเมืองกังตั๋ง จะไปเจรจาความเมือง แต่ไม่ใช่ไปเจรจาเรื่องอะไร...ชวนมารบด้วย ชวนให้ซูกวนมาร่วมรบกับเล่าปี่ด้วย ชวนกันมาตีโจโฉ ขงเบ้งไปนี่ก็มี ขุนนางฝ่ายพลเรือน มีโลซกเป็นต้น ขึ้นมาเจรจาความเมืองกัน ลูซ่งเบ้งไม่ได้...๒ เพลงตกม้าตายทุกราย

ที่นี้มีคนหนึ่งลุกขึ้นมาถึง ขงเบ้งก็พูดว่า ท่านนี้หรือคือลี้กเจ็ก เมื่อเป็นเด็กเคยลี้กสัมไปให้ มารดา เรียกว่าพูดอย่างนั้น กลัวลี้กเจ็กจะเสียหน้า แต่ลี้กเจ็กไม่หน้าเสียเลย เพราะเขาไม่ได้ลี้กสัมไปให้ มารดา เขาทำอย่างไร? คือ..ลี้กเจ็กเป็นลูกของแม่ที่ยากจนลำบาก อยู่ในบริเวณนั้น เขาไปทำงานเก็บน้ ้เก็บน้ไปขาย หาพินไปขาย ทำทุกอย่างได้นิด ๆ หน่อย ๆ ก็เอามาให้แม่ ซื้อข้าวสาร ซื้อขนมมาให้แม่ ทุกวัน...เขาเลี้ยงแม่

วันหนึ่ง เศรษฐีในบริเวณนั้นทำบุญอายุครบ ๖ รอบ ที่นี้ก็ปวาร้องเด็กทั้งหลายในบริเวณนั้นให้ มากินเลี้ยง ธรรมเนียมนั้นเขาเวลาจะกินเลี้ยง เขาให้กินเม็ดแดงโม่ม้ง ถั่วม้ง ขนม ส้มม้ง วันนั้นเขาเลี้ยง ส้ม ลี้กเจ็กไปถึงก็หยิบส้มมาผลหนึ่ง พอเปิดออกกินเข้าไปกลืนหนึ่ง...มันอร่อย ส้มนั้นหวานอร่อย พอ กินเข้าไปกลืนหนึ่ง กินไม่ลงแล้ว นึกถึงแม่ นึกว่า โอ้!..คุณแม่ของเราชอบส้มอย่างนี้มาก ทำอย่างไร หนอจะได้เอาส้มนี้ไปให้แม่บ้าง เกิดปัญหาทันกับความคิด เขาหยิบส้ม ๒ ผลใส่่มือเสื้อ...เสื้อโบราณ ดู หนึ่งกำลังภายในเรื่องหงส์หยกอะไรนะเสื้อใหญ่ทั้งนั้น เขาก็หยิบใส่มือเสื้อข้างละผล แล้วก็เดินทำท่า พนมมือเพราะกลัวส้มจะหล่น ไม่ใช่เรื่องอะไร เวลาเขาไปไหนก็ทำท่านั้นไป...กลัวส้มจะหล่น พอถึงเวลา กินอาหาร เขาก็ประคัมประคองไว้ไม่ให้ส้มร่วมไปเป็นอันขาด

พอกินอาหารเสร็จ เศรษฐีเขาจะแจกของ เรียกมาเพื่อแจกของเด็ก ที่นี้เวลาไปรับของมันต้อง กราบ ธรรมเนียมนั้นเขากราบหัวโขกพื้น เอามือเท้าลงไปโขกพื้นไปก็ กราบ ๓ โปก เลยส้มก็กลิ้งออกมา พอหลุดมือ...ส้มก็กลิ้งออกมา เศรษฐีเห็นรู้แล้วว่าออกมาทางไหน แต่เศรษฐีแกแกล้งถามว่า ส้มนั้นมา จากไหน? ลี้กเจ็กเป็นเด็กชื่อพูดตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม ตอบว่าส้มนี้ออกมาจากมือเสื้อของกระผมเอง ทำไมมันจึงไปอยู่ในมือเสื้อ? เขาก็เล่าให้ฟัง บอกว่าส้มนี้รสชาติอร่อย ผมกินกลืนเดียว คิดถึงแม่ เลยก็อยากให้แม่ได้กินม้ง เลยเอาไปใส่มือเสื้อไว้ ๒ ผล เศรษฐีได้ฟังเช่นนั้นก็ชอบใจว่าเด็กคนนี้ใช้ได้ เด็ก รักแม่รักพ่อนี้ใช้ได้...คนมีกตัญญูทเวที่ต่อพ่อแม่ที่นับได้ แต่ถ้าเป็นคนที่ไม่มีความกตัญญูทเวที่ต่อ พ่อแม่แล้ว **พระพุทธเจ้าท่านว่า “ไม้อ่อนน้ำ...ดีกว่าคนอกตัญญู”** คนไม่รู้บุญคุณคนนี่ไม้อ่อนน้ำดีกว่า ไม้อ่อนน้ำที่เราเก็บได้ เอาไปผึ่งแดดแห้งทำพืนก็ได้ ทำพืนก็ได้ รองเหยียบก็ได้ รองนั่งก็ได้ ทำหมอนหนุน หัวก็ยังได้ มันไม่ทุบหัวเราแน่ แต่คนอกตัญญู...เอาไปไว้ที่ไหนก็เสียหายหมด ไว้ใกล้ข้าวสาร...ข้าวสาร หมดทีละถึงสองถึง ทีละจอกทีละน้อย ๆ ไม่เห็นว่าหาย เอาไปไว้ที่เงิน...เงินหาย ไว้ในคร้ว...กับข้าวหาย คนอกตัญญูนี้มันไม่ได้เรื่อง... หายเรื่อย เพราะไม่สำนึกว่านายมีบุญคุณกับเรา...ใช้ไม่ได้

ที่นี้เศรษฐีพอเห็นเช่นนั้น ก็ชมเชยเด็กคนนี้ว่าเหมือนกับเพชรอยู่ในโคลนตม คนอยู่ในสลัมนี้ เหมือนกับอยู่ในโคลนตม นี่มันเป็นเพชรเม็ดหนึ่งอยู่ในโคลนตม เราต้องช่วย เลยบอกว่า ส้ม ๒ ผล มัน น้อยไปหนูเอ๋ย เอามันไปทิ้งเถิดเลย สั่งให้คนใช้เอามาให้ ลี้กเจ็กก็ถือเอาไปให้แม่กินหลายวัน

อยู่ต่อมา เศรษฐีเรียกเจ้าลี้กแจ็กมาถามว่า เธอเรียนหนังสือหรือเปล่า?...ไม่ได้เรียน บอกว่า ต้องไปทำงานรับจ้างทำโน่นทำนี่ หาสดางค์มาเลี้ยงแม่ อยากเรียนไหมล่ะ?...แหม! อยากเรียนเหมือนใจจะขาด แต่ไม่รู้ว่าเรียนอย่างไร เออ!...ดีแล้ว ฉันจะช่วยเธอให้เรียนหนังสือ ถ้าผมไปเรียนหนังสือแล้วคุณแม่จะมีอะไรกินอะไรใช้ เขาปรารถนาไปถึงคุณแม่ ไม่ใช่ว่าจะได้เรียนแล้วจะดีใจ พอเรียนแล้วกลัวคุณแม่จะลำบาก เขาต้องคิดถึง แล้วแม่ผมจะทำอย่างไร? ...ไม่เป็นไร แม่เธอย้ายมาอยู่ในบ้านฉัน มีเรือนอยู่ข้างหลัง มาอยู่ที่นี่ กินอยู่สบาย เธอไปโรงเรียนทุกวัน...เขาก็ได้เข้าโรงเรียน

เมื่อไปโรงเรียนแล้วก็นึกเสมอว่า ที่ได้เรียนนี้เพราะเศรษฐี เพราะฉะนั้น เราต้องเรียนให้ดี เรียนให้เก่ง ให้เศรษฐีชื่นใจ ให้เขาสบายใจ เงินที่เขาให้นี้จึงจะคุ้มกัน ไม่ใช่เราไปเรียนเหลวไหล ไม่ได้เรื่องอะไร เขาจะพูดได้ทีหลังว่ามันไม่ทิ้งนิตยต่าง ๆ ที่ไม่ดี ให้เล่าให้เรียนมันก็ไม่ไรรอด...ไม่อย่างนั้น

ลี้กแจ็กเป็นเด็กดี เรียนดี เรียนเก่ง จบชั้นไปสอบตำแหน่งจอหงวนได้ในเมืองกังต้ง เป็นขุนนางฝ่ายพลเรือน ฝ่ายขุน...ไม่ใช่ฝ่ายบู๊ ที่เขาได้เป็นขุนนางเพราะกตัญญูทวดเทวี เพราะรักแม่นั่นเอง ไม่ใช่เรื่องอะไร อันนี้เราทุกคนเหลืออยู่แต่คุณแม่นี้ รักท่านให้มาก ดูแลอย่าให้ท่านต้องลำบากเดือดร้อน คุณแม่เลี้ยงลูกก็คนก็เลี้ยงได้ แต่เราบางทีหลายคนเลี้ยงพ่อเลี้ยงแม่ไม่ได้

วันหนึ่งหลวงพ่อนั่งรถแท็กซี่ คนขับรถแท็กซี่แก่แล้ว ถามว่า นี่โยมอายุเท่าไรแล้วนี่ ๖๒ โอ้! เท่ากัน ฉันเวลานั้น ๖๒ เดียวนี้มัน ๖๙ แล้ว เลยกบอกว่า ๖๒ โอ้คราวกันนี้..ทำไมขับรถอยู่จนแก่จนเดี๋ยวอย่างนี้ ลูกเต้าไม่มีหรือ? ผมมีลูกตั้ง ๖ คน แล้วลูก ๖ คนทำอะไร? ๕ คนเป็นข้าราชการ โอ้คนสุดท้ายของมันเป็นปัญญาอ่อน ป๊า ๆ เป้อ ๆ เลยกอยู่บ้าน แล้วลูก ๆ ที่เป็นข้าราชการเขาไม่ว่าโยมหรือว่าแก่แล้วยังไปขับรถแท็กซี่อยู่ทำไม? เขาก็บ่นเรื่อย...พ่อแก่แล้ว ไม่น่าขับแท็กซี่

เห็นเขาบ่นมากวันหนึ่งก็บอกว่า เอาเถอะ! พ่อจะเลิกขับแท็กซี่ แต่ว่าลูกทุกคนให้เงินพ่อเดือนละหนึ่งร้อย ๕ คนก็ห้าร้อยบาท พ่อว่าอย่างนั้น ลูกบอกว่าเดี๋ยวเรื่องนี้ต้องปรึกษา ต้องเปิดประชุมสภาวิสามัญเลย เขาไปประชุมกันเสนอญัตติขึ้นในที่ประชุมว่า พ่อนี้อายุมากแล้ว ไม่ควรให้ไปขับรถเดี๋ยวจะไปลำบาก วันนั้นพูดกับพ่อแล้ว พ่อบอกว่าให้เราทุกคนสละเงินคนละหนึ่งร้อยบาท ให้ท่านทุกเดือน เป็นอย่างไรญัตตินี้ ใครจะรับหลักการบ้าง แหม! โต้เถียงกันไปต่าง ๆ นานา ผลที่สุดลงมติว่าไม่รับหลักการ เลยกก็ได้ช่วย ต่างคนก็ว่าข้าวของมันแพง ลูกก็หลายคน บ้านก็ต้องเช่า

นี่ดูซิโยม...พ่อแม่เลี้ยงลูก ๖ คน ไม่บ่นเลย ส่งให้เล่าให้เรียนเป็นข้าราชการ ลูก ๖ คน จะเลี้ยงพ่อกับแม่ ๒ คนต้องเถียงกัน คนโน้นก็ว่าของแพง คนนี้ก็ว่าลูกหลายคน ไร่บ้างก็ว่าบ้านก็ต้องเช่า ไร่โน่นไถนี้ เถียงกัน แม่เลี้ยงลูกไม่มีเถียงเลย ก็คนก็ไม่เคยเถียง...เรียบบร้อย ให้เจริญเติบโตทั้งนั้น แต่ว่าพ่อถึงลูก ๕ คน เลี้ยงพ่อไม่ได้ มันเป็นอย่างนี้ แล้วผมก็ต้องขับรถต่อไป

อาตมาบอกว่า นี่แน่ะโยม คนสมัยนี้มันไม่เหมือนสมัยก่อน คนสมัยก่อนเขาเลี้ยงพ่อเลี้ยงแม่ เดียวนี้เขาจะเอาจากพ่อจากแม่ แม่ไม่มีอะไรก็ยิ่งจะเอา คนทำงานมีเงินเดือน กลับมาก็ยังต้องทิ้งดิงเอา มีอะไรจะดิงได้ก็ดิงเอาไป ดิงเอาเรื่อยไป กลัวเสียเปรียบคนอื่นจะได้น้อยไป...มันเห็นแก่ตัว คนเรานี้มันเห็นแก่ตัว คิดจะเอาตะพืดตะพื้อ ถ้าไม่คิดจะให้มันยุ่ง

วิญญานพ่อ

เราอย่าเอาแบบนั้น ต้องช่วยกันดูแลคุณแม่ให้ท่านสบายอกสบายใจ ถ้าวิญญานคุณพ่อรู้ว่า ลูกทุกคนรักคุณแม่ เอาใจใส่ต่อคุณแม่ ก็สบาย ตายไปแล้วสบายใจ ยังมองเห็นอยู่ก็สบายใจ แต่ถ้าเราเกิดแตกร้าง ไม่สามัคคีกัน..มันก็เสียหาย

คนที่อยู่มันต้องอย่างนี้ ช่วยกัน*ดำรงวงศ์ตระกูลของพ่อแม่* หลีกสุดทำยว่า*ดำรงวงศ์สกุล*ไว้ หมายความว่า รักษาความดีของพ่อของแม่ไว้ พ่อแม่ดีอย่างไร...ลูกก็ดีอย่างนั้น ใ้อเสียไม่เอา ส่วนเสียมันก็มีบ้างเป็นธรรมดาคนเรา แต่ส่วนเสียเราไม่เอา เหมือนกับผลไม้ ๑ ตะกร้า เขาบอกเอาไปกินถอะ ลูกไหนเน่าก็ขว้างไป ลูกไหนดีก็กิน...ลูกเน่ากินไม่ได้ ท้องเสีย

ตายแต่ร่างกาย แต่ความดีไม่ตาย

คนเราก็เหมือนกัน..มีดีมีเสีย ส่วนเสียเราไม่เอา...แต่เราเอาส่วนดี อะไรดีเราก็เก็บไว้รักษาไว้ในจิตใจเรา ท่านตายไปแล้วร่างกาย แต่ว่าความงามความดีทั้งหลายนั้น เราไม่ให้ตาย เราถ่ายทอดมาไว้ในใจของเรา รักษาไว้ในใจของเรา ก็เหมือนกับว่าพ่อแม่ยังอยู่กับเรา ไม่ได้ตายจากเราไป เพราะพ่อที่แท้ก็คือธรรมะ คุณธรรม คนเราเป็นพ่อสมบุญนั้นก็เพราะมีคุณธรรมรักษาจิตใจ ถ้าไม่มีคุณธรรมแล้ว เป็นพ่อที่สมบุญไม่ได้ เป็นพ่อสมบุญ เมียสมบุญไม่ได้ แม้เป็นคนสมบุญก็ได้ ธรรมะนี่มันทำคนให้เป็นอะไร

ฉะนั้น เราเอาธรรมะของท่านมาใส่ไว้ในใจของเรา เรียกว่า *เชยวิญญานพ่อแม่มาใส่ไว้ในใจของเรา* *เชยวิญญาน* ...ไม่ใช่บ้า ๆ เปื่อ ๆ ตามสำนักทั้งหลายที่เขาเชยอยู่ในกรุงเทพฯ อย่างนั้นมันเชยบ้า ๆ บอกร ๆ ไม่ค่อยเต็มบาททั้งนั้น

วันก่อนหนังสือพิมพ์ลงข่าวไฟไหม้บ้านจ้างคนทรง คนนั้นทรงเก่ง...ไหม้หมดทั้งบ้านเลย ไฟไหม้บ้านทำไมจ้าวไม่มาช่วย มาทรงทุกที่มันน่าจะบอก ไฟจะไหม้มา เตรียมเก็บข้าวเก็บของ... จ้าวไม่ได้เรื่อยเลย เอาแต่ทรง นี่มันไม่ได้เรื่อง วิญญานนั้นเราไม่เอา เราเอาความดีของท่าน เช่น ท่านเป็นคนขยันเอาการงาน เราเอามาไว้ในใจ ท่านเป็นคนรักเพื่อนบ้าน เราเอามาไว้ในใจของเรา ท่านมีความปราณี

ต่อลูก ๆ เราเอามาไว้ในใจของเรา ปราณี่ต่อกันและกัน ท่านเป็นคนเก็บหอมรอมริบ ไม่สุรุ่ยสุร่ายในการ
จับจ่ายใช้สอย เราเอามาไว้ในใจ นี่แหละเรียกว่าวิญญานพ่อ วิญญานแม่ วิญญานปู่ ตา ย่า ยาย

น้อมนำความดีของพ่อมาไว้ในใจ

ถ้าเรามีความดีทั้งหลายของพ่อแม่ ปู่ ตา ย่า ยาย ไว้ในใจของเรา... เราก็เจริญเดินตามทาง
ผู้ใหญ่นี้มันเจริญ...

พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกว่า *เดินตามทางที่ผู้ใหญ่เดินแล้ว ผู้ใหญ่ในที่นี้ก็ได้หมายถึงใคร..
หมายถึงคนที่ดีนั่นเอง คนที่มีคุณธรรมในจิตใจ เขาเรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ที่เดินในทางถูก ทางชอบ* เราก็รับ
เอาคุณค่าเหล่านั้นมาใส่ไว้ในใจ เดินตามต่อไปก็จะมีแต่ความสุขความเจริญ ไม่มีความเสื่อม ให้จำหลัก
นี้ไว้

ได้พูดมาเพื่อเป็นเครื่องอนุโมทนา เตือนจิตสะกิดใจท่านทั้งหลายที่ได้มาประชุมกันในงานนี้ ก็
สมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงนี้ *ขออวยพรให้ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้เจริญ ด้วยพระธรรม คำสอนของ
พระพุทธเจ้า โดยทั่วกันทุกท่านทุกคน เทอญฯ*

คุณพ่อจ๋า...คุณพ่อขา...คุณพ่อครับ
แม่จะนับ พระคุณพ่อ สุดกล่าวขาน
ยิ่งกว่าฟ้า แผ่นดิน นทีธาร
เหลือประมาณ ที่จักสรร พรรณนา

พ่อผู้ให้ กำเนิด เกิดชีวิต
พ่ออุทิศ ซีพพอ เลี้ยงดูข้า
พ่อคอยช่วย ฝ่าบ้าบอด ซึ้งโรคา
พ่อเมตตา ลูกฝังใจ ไม่ลืมเลย.

ธรรมะรักษาใจวัยชรา

การปฏิบัติดูแลผู้สูงอายุอย่างถูกต้อง

พระธรรมเทศนาพิเศษ โดย
พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

สองสามวันนี้อากาศครึ้ม...ฝนตกตลอดเวลา ก็นั่งเป็นกังวลนิดหน่อยว่าเช้าวันอาทิตย์นี้ฝนจะตกหรือเปล่า แต่ว่าพอตื่นเช้าก็ดูค้อยสว่าง เลยนึกในใจว่า เข้าถึงเพลนี้อย่าตกเลย ถ้าจะตกก็ไปตกที่อื่น เพราะที่มันกว้างถมไป เว้นไว้ที่วัดชลประทานฯ นี้อย่าตกเลย เพราะว่าญาติโยมจะมาทำบุญ มาฟังธรรม จะเกิดความไม่สะดวก ก็ปรากฏว่ายังแจ่มแจ่มอยู่ ก็คงจะไม่ตกหรอก ญาติโยมจะได้นั่งสบาย ๗ แต่ว่าบริเวณลานไม้ก็แฉะนิดหน่อย เพราะตกมาหลายวัน

สิ่งทั้งหลายล้วนไม่เที่ยง

เรื่องธรรมชาตินี้มันไม่ค้อยแน่นอน เราบ่นกันอยู่เมื่อก่อนว่าฝนแล้ง ฝนแล้ง...ไม่มีน้ำ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ...แห้งไม่มีน้ำ พอทะเลสาบก็เหือด จมหายไปเลย...ถึงหลังคาเลย

ดูภาพข่าวโทรทัศน์...น้ำถึงหลังคา ฝนก็คงนึกว่ามันบ่นกันนักกว่าไม่มีน้ำ ภูเขาไปเลย...ล้นไปเลย จมกันไปหมด เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนกันต่อไป

นี่แหละมันเรื่องของความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลาย เราจะเห็นได้ว่ามันเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เดี่ยวเป็นอย่างนั้น เดี่ยวเป็นอย่างนี้ มันเป็นเรื่องเตือนใจให้เราพิจารณาไว้ว่า **สิ่งทั้งหลายไม่มีอะไรแน่นอน มีแต่ความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา** เดี่ยวเป็นอย่างนั้น เดี่ยวเป็นอย่างนี้ นั่นเรื่องของธรรมชาติ ร่างกายของมนุษย์เราก็เหมือนกัน มันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ **ไม่มีอะไรที่จะอยู่นิ่งสักขณะเดียว**

อันนี้เป็นหลักธรรมะที่เราควรจะได้สนใจ ศึกษาพิจารณาไว้เพื่อเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ เวลาใดมีความทุกข์ มีความเดือดร้อนใจจากปัญหาอะไรต่าง ๆ ในชีวิต เช่นว่า เราต้องเสียสิ่งที่เรารักเราชอบใจไป ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ เป็นบุคคล เราก็นึกถึงกฎความไม่เที่ยงไว้ในใจว่า สิ่งทั้งหลายมันเป็นอย่างนี้เอง เราหนีจากความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้ เพราะธรรมชาติมันเป็นอย่างนั้น ก็พอจะผ่อนคลายความทุกข์ ความเดือดร้อนใจไปได้บ้าง สิ่งทั้งหลายเป็นครูของเรา เป็นบทเรียนให้เราพิจารณาทั้งนั้น แต่ว่าบางทีเราก็อ่ไม่ค่อยเอาครูมาเป็นเครื่องเตือนใจ เราไม่ได้ฟังเสียงครู ไม่ได้ดูสิ่งนั้นเพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจ เราจึงพบกับปัญหา คือความทุกข์ ความเดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ เพราะฉะนั้นขอให้ญาติโยมได้คิดไว้ในแนวนี้ด้วย

ควรสนใจคนสูงอายุ

เมื่อวานนี้ เขานิมนต์ให้ไปพูดที่หอประชุมโรงพยาบาลสงฆ์ บรรยายเรื่องคนสูงอายุ เขาไม่เรียกว่าคนแก่ เรียกว่า คนสูงอายุ ความจริงคนสูงอายุก็คือคนแก่นั่นเอง แต่ว่าเขาไม่ใช่คำว่าคนแก่ เขาพูดตามศัพท์ภาษาฝรั่ง

ฝรั่งเขาอยากจะสงเคราะห์ช่วยเหลือคนสูงอายุ เพราะว่าเมื่อก่อนกะคนสูงอายุอยู่ในสภาพลำบาก ไม่ค่อยมีคนเอาใจใส่ดูแล ลูกเต้าเหล่าหลานเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว เขาก็ออกไปทำมาหากินตามเรื่องของเขา เขาไม่ได้มาดูแลพ่อแม่เท่าใด นาน ๆ จะมาเยี่ยมสักทีหนึ่ง โดยมากก็วันปีใหม่ก็มาเยี่ยม เอาดอกไม้มาให้สักช่อหนึ่งแล้วก็หายหน้าไป ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ พ่อแม่ก็มีความทุกข์ มีความเดือดร้อนใจ อยู่อย่างลำบาก

ทางฝ่ายราชการก็พยายามสร้างบ้านเพื่อให้คนแก่พัก เขาเรียกว่าบ้านคนแก่ หรือบ้านผู้สูงอายุ แต่ว่าคนสูงอายุนี้ชักจะมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะว่าเราส่งเสริมอนามัยให้คนไม่เป็นโรค เมื่อคนไม่เป็นโรคอายุมันก็ยืน เมื่ออายุยืน ก็เรียกว่าเพิ่มปริมาณคนสูงอายุมากขึ้น รัฐบาลจะเอาไปเลี้ยงก็ไม่ไหว เลยก็คิดว่าต้องหาวิธีใหม่ คือให้เขาเลี้ยงกันเอง ให้ลูกหลานช่วยกันเลี้ยงคนเฒ่าคนแก่ ก็เลยจัดเรื่องปีคนแก่ขึ้น...เรียกว่าปีคนแก่ ปีของเด็ก ปีของคนนั้น ของคนนี้ คนพิการนั้นก็มียี่เหมือนกัน ปีคนพิการ ปีเด็ก สากล แล้วก็ปีผู้เฒ่าผู้แก่ เขาจัดขึ้นอย่างนั้นก็มิใช่เพื่ออะไร เพื่อจะให้ผู้ยังไม่แก่ทั้งหลายได้เอาใจใส่ผู้เฒ่าผู้แก่ ให้ได้อยู่เย็นเป็นสุขบ้างตามสมควรแก่ฐานะ

ความจริงเรื่องอย่างนี้ในเอเชียเรา หรือว่าในประเทศไทยเรานั้นไม่ค่อยมีปัญหาอะไร เพราะว่า พ่อ แม่ ปู่ ตา ย่า ยาย อยู่กับลูกกับหลาน อยู่ในบ้านในเรือน ได้มีหน้าที่เลี้ยงหลานไป พอมือหลานก็อยู่กับหลาน...สบายใจแล้ว คุณยายคุณย่าได้เลี้ยงหลานก็สบายใจ อาบน้ำให้หลาน ป้อนข้าวหลาน ดูแล

หลานน้อย ๆ ก็มีความสุขใจ แต่ที่อื่นในประเทศตะวันตก เขาไม่อย่างนั้น คนแก่จะไปอยู่กับหลานไม่ค่อยจะได้ ไปจับไปตักก็ไม่ได้ ไปอุ้มก็ไม่ได้ ไปทำอะไร ๆ ก็ไม่ได้ทั้งนั้นแหละ คนแก่ก็เห็นว่า...เรานี่เป็นคนนอกทะเลไปเสียแล้ว ไม่มีใครเอาใจใส่กลายเป็นส่วนเกินของครอบครัว เลยมีความสุข มีความเดือดเนื้อร้อนใจ จนกระทั่งสภาองค์การโลก เองงานเอาการขึ้นในเรื่องนี้

คนแก่บ้านเรานั้นท่านไม่ได้เป็นทุกข์อะไรหรอก ท่านอยู่กับลูกกับหลาน แต่ก็มีบ้างในสังคมพระนครซึ่งเป็นเมืองใหญ่ ได้รับเอาแบบแผนประเพณีตะวันตกมาใช้ ก็ทำให้คนแก่จะต้องลำบากขึ้นบ้างเหมือนกัน แต่ว่าคนบ้านนอกนั้นเขาสบาย...เขาอยู่ตามประสาคนแก่กับลูกกับหลาน แล้วก็อยู่ในสังคมที่มีการพบปะสังสรรค์กันอยู่ตลอดเวลา พบกันที่บ้าน พบกันที่วัด พบกันที่งานนั่นงานนี้...ก็มีความสุขสบายใจ แต่คิดวิตกกังวลอยู่เหมือนกันว่า ต่อไปข้างหน้าจิตใจคนเปลี่ยนแปลงไป ความรู้สึกในด้านศีลธรรมลดน้อยลงไป ความกตัญญูตเวทีที่เรามีต่อผู้เฒ่าผู้แก่นั้นก็จะเบาบางไป แล้วคนเหล่านั้นก็จะมีปัญหาขึ้นในกาลต่อไปข้างหน้า *ถ้าหากว่าศีลธรรมยังอยู่ในจิตใจ คนยังถือธรรมเนียมเก่า ๆ ของโบราณแล้ว แม่เฒ่าทั้งหลาย พ่อเฒ่าทั้งหลาย ก็คงจะไม่ต้องเดือดเนื้อร้อนใจ*

เมืองไทยเรานี้ทางราชการได้ตั้งบ้านคนแก่ เรียกว่า บ้านคนชราที่บางแค เป็นต้น ก็มีคนแก่ไปอยู่บ้าง ส่วนมากก็เป็นคนที่ลำบากหน่อย แล้วก็ไปอยู่ที่นั่น แล้วก็สร้างขึ้นที่เชียงใหม่ ที่เชียงใหม่ที่เจ้าหน้าที่รู้จักกัน เมื่อไปตั้งใหม่ ๆ บอกว่าสร้างบ้านเสร็จแล้วหาคนแก่มาอยู่ยากเหลือเกิน ไม่ค่อยมีคนแก่มาอยู่ แล้วก็ไปเที่ยวหาตามนอกเมือง เช่น ตามสันกำแพง สารภี สันป่าตอง ก็ได้มาบ้าง ได้มาก็มาอยู่ไม่กี่วัน...แกหนักกลับบ้านไปเสียแล้ว

เคยรู้จักคนแก่คนหนึ่งเป็นผู้ชาย เป็นชาวบ้านสันกำแพง ถามว่า “โยมนี้มาอยู่บ้านคนแก่ม่วงดีเก่า?” หมายความว่าสบายดีหรือ? แกบอก “มันบ่ม่วง...ผมอยู่บ่ได้” แล้วแกก็เลยเดินออกจากบ้านคนแก่กลับบ้านไป คือว่าอยู่บ้าน อยู่กับลูกกับหลาน มันสบายใจกว่าที่มาอยู่กับเจ้าหน้าที่ ซึ่งไม่รู้ว่าเป็นใคร แล้วก็มันไม่สบายใจ เรื่องความไม่สบายใจเกิดจากอะไร... จากความไม่คุ้นเคยกัน ถ้าคุ้นเคยกันแล้วมันก็สบายใจ ถ้าไม่คุ้นเคยกันแล้วมันก็ไม่สบายใจ ก็เลยอยู่ไม่เป็นสุข จึงลากลับบ้าน

ความคุ้นเคยเป็นสิ่งสำคัญมาก

เรื่องความคุ้นเคยนี้มีมันสำคัญ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเล่าเรื่องพระฤๅษีห้าร้อย โดยมากเขาใช้ห้าร้อยทั้งนั้นไม่ว่าใคร..เกวียนห้าร้อย โจรห้าร้อย พระฤๅษีห้าร้อย ห้าร้อยนี่ถนัดนักเลขตัวนี้

พระฤๅษีห้าร้อยนี่อยู่ในป่า อยู่ป่านาน ๆ ก็อยากจะเข้าเมือง เพื่อจะได้ไปฉันของที่เรียกว่า เบียร์ หวาน มัน เค็ม ซึ่งแตกต่างไปจากผลหมากรากไม้ที่ฉันอยู่ประจำ ก็พาบริวารเข้าไปในเมือง แล้วไปพักอยู่ในอุทยานของพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินรู้ว่าฤๅษีมาอยู่ก็ดีใจ ได้มาเยี่ยมเยียนสนทนาธรรมะ และได้จัดอาหารอย่างประณีตมาถวายพระฤๅษีเหล่านั้นทุก ๆ วัน คนก็มาหามากขึ้น มาหาท่านอาจารย์มาก...

ฤๅษีที่เป็นลูกศิษย์ก็ไม่สบายใจ ฉันอาหารก็ไม่ค่อยได้ แล้วก็รู้สึกง่วงซึมไป ทั้ง ๆ ที่อะไร ๆ ก็สมบูรณ์ เพราะว่าเปลี่ยนสภาพจากป่ามาอยู่ในเมือง เลยไปหาอาจารย์แล้วบอกว่า อาจารย์ครับ...อยู่ที่นี่ไม่ไหวแล้ว พวกผมไม่สบาย...ท้องไส้ไม่ค่อยดี อยากจะกลับไปอยู่ป่าตามเดิม อาจารย์ก็บอกว่าพวกเขาจะไปได้อย่างไร ฉันสัญญาไว้กับพระราชาว่าจะอยู่ที่นี่เป็นเวลา ๓ เดือน ยังไม่ครบ ๓ เดือน ไปก็ผิดสัญญากัน ลูกศิษย์ก็บอกว่าอาจารย์สัญญานี้ พวกผมไม่ได้สัญญา อาจารย์สัญญา...อาจารย์ก็อยู่ก็แล้วกัน ผมไม่ได้สัญญากับพระราชา ก็ขอลาอาจารย์กลับไปอยู่ป่าอย่างเดิม อาจารย์ก็ไม่รู้จะว่าอย่างไร ลูกศิษย์ก็ลาอาจารย์ไปอยู่ป่าหมด เหลือแต่อาจารย์ผู้เดียวอยู่ที่นั่น พระราชาก็มาเยี่ยมเยียนนำอาหารมาถวายอยู่เป็นประจำ

พระอาจารย์อยู่ผู้เดียวเกิดโรคคิดถึงลูกศิษย์ขึ้นมาอีกแล้ว ไม่สบายอีกแหละ...ฉันอาหารไม่ได้จิตใจไม่ปรกติ ร่างกายชubbผอมลงไป พระราชาสังเกตเห็นว่าพระฤๅษีมีสุขภาพเปลี่ยนแปลงไป เลยถามว่าเป็นเพราะอะไร พระคุณเจ้าจึงมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ ทั้ง ๆ ที่อาหารที่นำมาถวายก็มีคุณภาพ ไม่ขาดสารอาหาร พระฤๅษีบอกว่า มันขาดความคุ้นเคย อาตมาเคยอยู่ในหมู่ศิษย์ เวลานี้อยู่โดดเดี่ยว จิตใจมันไม่สบาย อยากจะขอถอนสัญญาที่ให้ไว้ อยากจะไปอยู่กับหมู่ศิษย์ในป่าต่อไป เพราะถ้าฉันอยู่ที่นี่สุขภาพมันจะทรุดโทรมหนักลงไปอีก พระราชาก็เห็นใจเลยอนุญาตให้พระฤๅษีนั้นถอนสัญญาที่ได้พูดกันไว้ แล้วท่านก็ไปอยู่ในป่า ไปฉันอะไรต่ออะไรกันต่อไป

ครั้งหนึ่ง พระราชาก็เสด็จไปเยี่ยมพระฤๅษีที่ในป่า ทุกรูปมีหน้าตาผ่องใส จิตใจเบิกบาน มีความสุข พระราชาก็ถามว่าอยู่ในเมืองอาหารดีกว่าอยู่ในป่า...แต่ว่าท่านอยู่ไม่ได้ มาอยู่ในป่านี้ทำไมถึงอยู่ได้? ท่านก็บอกว่า อยู่ในป่านี้แม้กินข้าวฟ่าง กินลูกเดือย ไม่มีรสชาติอะไร แต่ว่าความคุ่นเคยกันนี้มันเป็นรสอย่างยิ่ง เมื่อได้มาอยู่ร่วมกับลูกศิษย์แล้วจิตใจมันก็สบาย ศิษย์ทุกคนก็สบาย อาจารย์ก็สบาย ความสบายนี้เกิดจากรสชาติแห่งความคุ่นเคยกัน ดังนั้น *ความคุ่นเคยกันนี้เป็นเรื่องสำคัญ คนเราก็เหมือนกัน...ในสมัยปัจจุบัน ถ้าเราอยู่กับคนที่คุ่นเคยกัน รู้สึกว่าจิตใจเบิกบาน แต่ถ้าไปอยู่กับคนไม่คุ่นกันนี้...จิตใจมันเหี่ยว ๆ แห้ง ๆ*

ฉะนั้น คนชราที่ไปอยู่บ้านคนชรา แก่ก็อยู่ไปอย่างนั้นแหละ อยู่ไปตามเรื่องเพราะไม่รู้จะไปไหน แต่ว่าถ้าพูดถึงความสุขทางจิตใจนั้น ไม่ค่อยจะมี แต่ว่าเจ้าหน้าที่เขาหางานให้ทำ ให้นั่งถักอะไร เล่นไปมั่ง ทำอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ แล้วก็มิวิทยุให้สำหรับเปิดฟังอะไรทางวิทยุ นาน ๆ ก็นิมนต์พระไปเทศน์ซักทีหนึ่ง อาตมาก็เคยไปเทศน์ แต่ว่าหลายปีเขานิมนต์ซักทีหนึ่ง ไปครั้งแรก...คนแก่ยังอยู่ ๕๐ สมมติอย่างนั้น พอนิมนต์อีกทีเหลือ ๔๕ อะไรอย่างนั้น มันค่อย ๆ ลดลงไปเรื่อย ๆ เพราะว่าแก่ลงไปทุกวันทุกเวลา...มันเป็นอย่างนั้น ไม่เหมือนกับอยู่บ้าน แต่ว่าไม่มีบ้านก็ไม่รู้จะทำอย่างไร จึงต้องอยู่ในสภาพอย่างนั้น

แก่ขนาดไหนจึงจะเรียกว่าผู้สูงอายุ

อันนี้เป็นเรื่องอยากจะขอฝากคนยังไม่แก่...โดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่แก่ คนแก่เขาก็มีเกณฑ์อายุ.. ไม่ใช่เรื่องร่างกาย แต่ว่าพูดเรื่องเกณฑ์อายุที่ว่าแก่ขนาดไหนจึงเรียกว่าเป็นคนแก่ เขาเอาอายุ ๖๐ ปี เรียกว่าเป็น “คนสูงอายุ” ต่ำกว่านั้นยังไม่เรียกว่าสูงอายุ ๖๐ ขึ้นไปเรียกว่าเป็นคนสูงอายุ

คุณหมอบรรลุ ศิริพาณิชย์ มาอภิปรายด้วย แก่เล่าเรื่องทำให้ฟังว่า...

ที่ประเทศอินโดนีเซีย...เขาจะช่วยเหลือคนแก่ ก็เลยมีการประกวดคนแก่กัน คนแรกออกมาก็ร่างกายชรา ทำทางแก่แล้ว แต่ว่าเมื่อถามถึงว่าอยู่อย่างไร? สบายหรือเปล่า?... ไม่สบาย ต้มเหล้าหรือเปล่า? ...ไม่ต้ม แล้วก็ดำรงชีวิตอย่างไร?...ก็เล่าให้ฟังหมด เลยถามอายุเท่าไร? ท่านนั้นตอบว่าอายุ ๘๐ กว่าปีแล้ว คนเขาก็นึกว่าคนนี่ต้องได้ที่ ๑ แน่ ๆ เพราะอายุมากกว่าเพื่อน ก็ตบมือกันเกรียว

อีกสักเดี๋ยวก่อนที่ ๒ ออกมา เขาก็ถามอีกว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร? ก็เล่าให้ฟังคล้าย ๆ กับคนแรก แต่ว่าอายุ ๗๐ คืออ่อนกว่าเป็นเบอร์ ๒ ไป

เบอร์ ๓ ออกมานี่ร่างกายแก่ หน้าเหี่ยวแห้ง ฟันก็หลุดไปหมดแล้ว ผมก็ขาว แต่ถามว่าอยู่อย่างไร? สุขบุหรืใหม่?...สุขมาก ต้มเหล้าใหม่?...ต้มทุกวัน แล้วก็มีภรรยาที่คน?...มีหลายคนแล้ว ก็นึกว่าคนนี้สุขบุหรื ต้มเหล้า แต่ยังมีชีวิตอยู่ น่าจะได้รางวัลที่ ๑ แน่

ถามว่าแล้วอายุเท่าไร?...๔๕ปี ว่างั้น ๔๕ ปีแก่กว่า ๘๐ แก่กว่า ๗๐ อีก อายุ ๔๕...ดูรูปร่างหน้าตาแก่เหลือเกิน ทำไมถึงแก่มากอย่างนั้น ก็เพราะว่าสุขบุหรืจัด ต้มเหล้าจัด แล้วก็มีภรรยาหลายคน เลยดูแก่หง่อมไปเลยทีเดียวน คนนี้ไม่ติดรางวัล คนแรกได้รางวัลไป

เขามีการประกวดคนแก่กัน บ้านเรานี้ยังไม่มีการประกวดคนแก่ ประกวดแต่นางสาวกัน น่าจะประกวดคุณยายแก่ ๆ บ้าง เพื่อจะได้รู้ว่าอยู่อย่างไร? ชีวิตเป็นมาอย่างไร? คุณตาแก่ ๆ อยู่ได้อย่างไร? ทำไมจึงมีอายุมันขวัญยืน

ทำอย่างไรจึงจะอายุมันขวัญยืน

คนที่อายุยืนนั้น โดยมากรักษาสุขภาพอนามัยดี จึงมีอายุมันขวัญยืน

เราคนที่ยังไม่แก่...ถ้ามีคนแก่อยู่ในบ้าน ก็ต้องเอาใจใส่บ้างพอสมควร คือว่าไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ วันหนึ่งก็เข้าไปนั่งใกล้ ๆ ท่าน แล้วก็ถามว่า คุณย่าเป็นอย่างไร? คุณปู่เป็นอย่างไร? ต้องการให้หนูรับใช้อะไรบ้างวันนี้? เทานี้ก็เยอะแยะแล้ว เรียกว่าสบายอกสบายใจ มีความสุข เพราะว่าเห็นเด็ก ๆ เอาใจใส่ แล้วได้อยู่กับเด็ก ๆ ก็มีความสุขสบายใจ

อาหารการบริโภคก็ทำให้ท่านรับประทานพอสมควร คนแก่ที่ท่านไม่มากหรอก...อาหารอะไรก็ได้ แต่ว่าให้ความสะดวก เป็นเวลาเวลา ที่หลับที่นอนทำให้สบาย น้ำท่าให้อาบสบายหน่อย

เรื่องน้ำเรื่องท่านนี้เป็นเรื่องสำคัญ อาหารการขบขันเหมือนกัน ทำให้ท่านสบายใจ แล้วเวลาท่านเจ็บไข้ได้ป่วย เราอย่านึกว่าเอาไปส่งโรงพยาบาลแล้ว มีหมอมีนางพยาบาลดูแล ไม่พอหรอก เพราะท่านเหล่านั้นไม่ใช่คนที่ท่านคุ้นเคย ไม่ใช่ลูกหลานของท่าน ท่านก็ยังเหี่ยวแห้งใจ แต่ว่าพอลูกหลานไปเยี่ยม...ใจมันสบาย รู้สึกว่าสบายใจขึ้นเป็นกายเป็นกอง

ยานานวิเศษสำหรับผู้สูงอายุ

เมื่อสมัยเป็นเด็ก...ยังจำได้ ครั้งหนึ่งไม่สบายเป็นไข เป็นไขแบบเด็ก ๆ แต่ว่านอนชมอยู่ พอเพื่อนมาบอกว่าคุณป้ามาแน่ะ คือหมายถึงคุณโยมหญิง พอรู้ว่าคุณโยมมาเท่านั้นแหละ...ลุกขึ้นทันที ลุกขึ้นออกมา...เข้าไปนั่งข้างโยมแล้วจิตใจมันก็สบาย โยมเอาขนมมาฝาก ก็กินมันหมดเลย แล้วรู้สึก ว่าใช้มันหาย รุ่งเช้าไปโรงเรียนได้ ก็นึกในใจว่า อ้อ..นี่ยานานหนึ่ง...ดวงหน้าของผู้ที่เราพอใจนั่นเอง

ดวงหน้าของคุณแม่คุณพ่อ เป็นดวงหน้าที่ทำให้เราสบายใจ สองหน้าคือพอกับแม่ หน้าแม่มีอิทธิพลมากกว่าหน้าคุณพ่อ เพราะอะไร?...เพราะเราเห็นมากกว่า เห็นมาตั้งแต่ตัวน้อย ๆ นอนดูคุณก็ดูหน้าท่านอยู่ หน้าคุณพ่อวันหนึ่งเห็นสักหนเท่านั้นเอง หน้าคุณพ่อไม่มีอิทธิพลเท่าใด แต่คุณแม่ที่ท่าน ยิ้มเราก็สบายใจ ท่านหน้าบึ้งเราก็เป็นทุกข์ใจแล้ว เป็นดวงหน้าที่มีอิทธิพลต่อเรามาก เพราะฉะนั้น เมื่อรู้ว่าคุณแม่มาใจมันสบาย ได้กำลังใจ หายเจ็บไข้ขึ้นมาก็ได้ เราอาจจะเคยเป็นอย่างนั้น เวลาเราเจ็บไข้ได้ป่วย...คนที่เราคิดถึงมากมาเยี่ยม...มันก็สบายใจ เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ

เวลาผู้หลักผู้ใหญ่เจ็บไข้ได้ป่วย เราต้องไปเอาใจใส่ ถึงแม้จะไปทำงาน ก่อนไปทำงานก็แวะเยี่ยม ไปถามอาการอะไรต่ออะไร นั่งคุยกับท่านสัก ๔-๕ นาที แล้วก็บอกว่า ขอโทษเถอะคุณยาย หรือคุณอะไรก็ว่าไป จะต้องไปทำงาน ท่านก็ว่าไปเถอะ...ไม่ต้องเป็นห่วงซ้ำหรือว่าไปอย่างนั้นและความจริงนั้นอยากให้นานั่งมากกว่า พอเลิกงานก็ต้องกลับมาเยี่ยมท่าน นั่งคุยกับท่านให้สบายใจ เอาข่าวในหนังสือพิมพ์มาเล่าให้ฟังว่า ใครเป็น ผบ.ทบ.แล้ว อะไรไปตามเรื่อง คุณตาคุณยายก็จะได้ฟังสบายใจ อะไรอย่างนี้ เราเอามา นั่งพูดนั่งคุยท่านก็สบายใจ เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญอยู่เหมือนกัน คือลูกหลานจะต้องเอาใจใส่ ดูแลให้ท่านมีความสุขทางด้านจิตใจในรูปแบบอย่างนี้ ก็เรียกว่า ให้กำลังใจแก่ผู้เฒ่าผู้แก่

การปฏิบัติดูแลผู้สูงอายุ

ตามธรรมเนียมคนไทยเรา เช่น วันปีใหม่ วันตรุษสงกรานต์ เขาไปรดน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ นั่นแหละ คือไปให้อายุ ไปให้ความสุข ไปให้ผิวพรรณ ให้กำลังใจแก่ท่าน พร ๔ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเกิดแก่คนที่เราไปให้ คือให้ท่านสบายใจ

ปีหนึ่งไปพบท่านครั้งหนึ่ง ท่านคิดว่า เออ...มันยังคิดถึงข้าวอยู่ แล้วเราก็ไม่ไปมือเปล่า ธรรมเนียมเอาผ้าใส่พานไปผืนหนึ่ง ผ้านุ่งผ้าขาวบ้างผ้าสีบ้าง สมัยนี้ก็เอาผ้าที่ท่านใช้ ท่านนุ่งอะไรห่มอะไร ใส่เสื้อชนิดใด เราก็นำเอาเสื้อเอาผ้าที่ท่านใช้ไปชุดหนึ่ง ใส่พานไปกราบพร้อมด้วยดอกไม้ แล้วก็ขอให้คุณปู่ อายุมันขวัญยืน คุณปู่ก็ยิ้มแป้น สบายใจ...ไม่ใช่สบายใจว่าได้ของขวัญอะไรหรอก ท่านสบายใจว่า ลูกหลานมันยังคิดถึงอยู่ เรายังไม่เป็นคนส่วนเกิน ยังมีคนเอาใจใส่ มันสุขตรงนี้..*คนเรามันสุขที่ตรงนี้ ตรงที่คนอื่นยังเอาใจใส่ ยังรู้สึกว่าเป็นคนมีคุณค่าแก่พวกเขา แล้วก็สบายใจ*

ครูบาอาจารย์ที่เคยสอนเราก็เหมือนกัน ถ้ามีความคุ้นเคยกัน เราก็ไปเยี่ยมเยียน ครูก็สบายใจ มีความสุขใจ วันนั้นมีการทำบุญอายุที่บ้านฝั่งธนบุรี แล้วก็ลูกศิษย์ที่เคยเรียนในโรงเรียนนั้น...ท่านเป็นเจ้าของโรงเรียน ออกไปมีครอบครัวเป็นฝั่งเป็นฝา เป็นหลักเป็นฐานด้วย มาเยี่ยม...นำดอกไม้มาให้ บอกว่านี่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนนี้มาเยี่ยมมาเยียน..มาทุกที พอถึงวันทำอะไรก็มา แสดงว่าศิษย์นั้นมีความสำนึกในคุณค่าทางจิตใจของผู้เฒ่าผู้แก่ ว่าการไปเยี่ยมนั้นเป็นการให้กำลังใจ ให้ความชื่นอกชื่นใจ อย่าเมินเฉย อย่างนี้กว่าเรื่องเล็กน้อย เราเอาไปให้..ท่านก็ไม่สนใจ ท่านมีข้าวอยู่แล้ว มันไม่ใช่อย่างนั้น

แม้ท่านจะมีอยู่แล้ว แต่ว่าของเล็กน้อยที่เราเอาไปให้มัน เป็นเครื่องทำให้ชื่นใจ ทำให้ท่านสบายใจ เราก็ทำอะไรไปให้ท่านตามสมควรแก่ฐานะ ไม่ต้องเอาของมาก มากแล้วมันสิ้นเปลือง แม้เพียงเล็กน้อยท่านก็สบายใจแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ต้องการอย่างนั้น เราก็ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียน ถวายสารทุกข์สุกดิบ

หมั่นเขียนจดหมายให้กำลังใจ

มาได้ก็เขียนจดหมาย สมมติว่าไปอยู่ต่างประเทศ และไปเรียนหนังสือหนังสือหา ก็ต้องหมั่นเขียนจดหมายมาหา บอกว่าหลานสบายดี ลูกสบายดี ตั้งใจเรียนเต็มที่เพื่อให้สำเร็จไว ๆ จะได้กลับมาให้คุณปู่ชื่นใจ จดหมายนั้นคุณปู่จะต้องอ่านหลายเที่ยว อ่านบ่อย ๆ บางทีว่าง ๆ หยิบมาอ่าน คิดถึงหลานก็หยิบจดหมายมาอ่าน คิดถึงลูกก็หยิบจดหมายมาอ่าน

แต่ว่าคนที่ยังไม่แก่ชราไม่ค่อมได้ในเรื่องอย่างนี้ คือไม่รู้ว่าคุณแก่ต้องการอะไรจึงยังทำไม่ถูกต้อง...ที่นี้ให้รู้ไว้ คนแก่นั้นคิดถึงลูกถึงหลาน ถ้าไปอยู่บ้านไกลเมืองไกล ว่าง ๆ ก็ส่งจดหมายทางเมลล์ อากาศ ชื่อมันเป็นแผ่น เอามาเขียนใส่ข้อความเล็ก ๆ น้อย ๆ ลงไป ว่าอยู่สบายดี ขอให้คุณปู่ปราศจากโรคภัย หลานจะรีบเรียน จะกลับมาให้คุณปู่ชื่นใจ คุณย่า คุณปู่ คุณตา คุณยาย อ่านแล้วสบายใจ คุณพ่อแม่อ่านแล้วก็สบายใจ มันเป็นอย่างนี้ มันมีความสุขเพราะว่าคนเรามันต้องคิดถึงกันเป็นธรรมดา

บางคนไม่มีเวลาเขียนจดหมาย นี่มันไม่เข้าท่า มันจะเสียเวลาลักเท่าไรกัน เขียนจดหมาย ๕ นาที ก็เขียนเสร็จแล้ว ไม่ใช่เขียนยืดยาว ถ้าพูดเรื่องจริง เรื่องมันก็น้อยก็สั้น ข้อความมันไม่ก็บรรทัด นอกจากนั้นถ้าเราจะมื่ออะไรพิเศษเล่าลงไปบ้าง ดินฟ้าอากาศเป็นอย่างไร เล่าให้ท่านอยู่ทางบ้านฟัง ท่านก็สบายใจ

ที่เรานั่งอยู่นี้ ลูก ๆ คงไปเรียนอยู่เมืองนอกบ้าง แล้วถ้าได้รับจดหมายของลูกรู้สึกอย่างไร?... รู้สึกสบายใจหายเป็นห่วง ยิ่งมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเราก็คือห่วง เป็นอยู่อย่างไรก็ไม่รู้ นี่ถ้าลูกคิดว่าไม่ได้...คุณพ่อจะเป็นห่วง ต้องเขียนจดหมายไปบอกหน่อย เขียนมาท่านก็สบายใจ อันนี้เป็นเคล็ดลับเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เราจะทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่สบายใจในเรื่องที่เราจะทำอย่างนั้น

ขอให้คิดไว้ในใจอย่างหนึ่งว่า คนเฒ่าคนแก่ที่นั่นมีใจผูกพันอยู่กับลูกกับหลาน ถ้าลูกหลานแสดงความรู้สึกนึกถึงท่าน... ท่านก็สบายใจ เป็นเรื่องสมควรปฏิบัติสำหรับผู้ที่ไม่แก่ต่อผู้เฒ่าผู้แก่

เตรียมตัวเมื่อเข้าสู่วัยชรา

ที่นี้คนที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่แล้ว เรียกว่าอยู่ในวัยสูงอายุ หรือวัยชรา เราก็คงต้องคิดนึกอย่างไร อันนี้เราจะต้องเตรียมกายเตรียมใจ เพื่อเป็นคนแก่ เตรียมเพื่อเป็นคนแก่ทางใจ ร่างกายไม่ต้องเตรียมอะไร มันแก่ไปตามเรื่อง แก่ไปทุกวินาทีของลมหายใจเข้า-ออก เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ฟันเริ่มโยกคลอน ปวดฟัน ปวดเหงือก ความจริงฟันไม่ได้ปวดอะไร...ปวดเหงือก จึงต้องไปถอนฟัน แล้วก็หูไม่ค่อยจะดี ตาไม่ค่อยจะดี ร่างกายก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ปวดตามข้อ ปวดแขน ปวดขา อันนี้ก็เรียกว่าเป็นเทวทูตมาเตือนมาบอกให้เราารู้ไว้ว่า สภาพร่างกายนั้นกำลังเปลี่ยนไปสู่วัยชรา ผู้ชายก็เปลี่ยนไปตามแบบผู้ชาย ผู้หญิงก็เปลี่ยนเข้าสู่วัยชราตามแบบผู้หญิง

ผู้หญิงที่เข้าสู่วัยชราที่มักจะมีอารมณ์หงุดหงิดหน่อย เช่นว่า ขออภัย..ตอนใกล้หมดระดูนี้ เข้าสู่วัยชราที่ อารมณ์จะหงุดหงิด แล้วเป็นคนที่คุณเฉียวใจน้อย อาการหงุดหงิดจะบังเกิดขึ้นแก่สามี สามีที่ไม่รู้เท่าเรื่องนั้นก็บ่นว่า แก่แล้วยังจะมาอย่างนั้นอย่างนี้ จะหึงจะหวง... นี่ไม่รู้เรื่อง ไม่ศึกษาจิตวิทยาให้เข้าใจ อาการเช่นนี้ไม่ใช่เป็นนาน เป็นอยู่สักเดือน ๒ เดือนเท่านั้นแล้วก็หายไป ไม่ได้นานอะไร แต่ว่าเราไม่รู้เพราะเราไม่เคยแก่ แล้วก็แม่บ้านที่ยังไม่ได้แก่ ก็เลยไม่รู้เรื่องอะไร ความจริงมันเป็นอย่างนั้น

คนเราเวลาใกล้เข้าสู่วัยชรา จิตใจไม่ค่อยดี ร่างกายก็ผิดปกติ เกิดอารมณ์หงุดหงิดงุ่นง่าน ใจน้อย ใจเร็ว มีความคิดแบบเด็ก ๆ ขึ้นมาชั่วขณะหนึ่ง อย่างนี้เป็นเรื่องธรรมดาของการเปลี่ยนแปลงจากระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต คืออย่างเข้าสู่วัยชราทางร่างกาย

เตรียมใจรับความเปลี่ยนแปลง

ใจคนนั้นไม่ยอมแก่...ไม่ยอมแก่ อาตมาเองนี้ใจมันยังไม่แก่ ยังรู้สึกเหมือนกับเรามันอายุ ๓๐ หรือ ๒๐ อยู่ตลอดเวลา มันยังไม่แก่แน่ คือยังคิดเรื่องงาน การร่ำเรียงสนุกสนานอยู่ตามสภาพของจิตใจ แต่ว่าร่างกายนี้มันบอกว่าชรา โดยเฉพาะเช้านี้ มันบอกว่าชรา เวลาขึ้นบันไดสูง ๆ นี่มันบอกว่าเข้าแก่แล้ว คือมันรู้สึกขัดเวลาขึ้นที่สูง เวลาลงก็มีอาการเช่นนั้น คือหัวเข่ามันแก่ แล้วก็ตามันแก่ ต้องใส่แว่นอ่านหนังสือ หูนี้ยังไม่แก่เท่าใด ยังได้ยินชัดแจ่มแจ่ม เสียงมาไกล ๆ ฟังชัด ยังไม่แก่..หูยังไม่แก่ แล้วก็ส่วนอื่นของร่างกาย มือไม้มันก็ยังงั้น ๆ เรียกว่ายังไม่แก่ จิตใจมันรู้สึกว่าเรายังไม่แก่ ไม่ทรุดโทรมในทางจิตใจ *แต่ว่าต้องเตรียมตัวไว้ว่า...วันหนึ่งร่างกายเราจะแก่หนักลงไป*

อันนี้เราก็ต้องนึกถึงกฎอนิจจังของพระพุทธเจ้าเอาไว้เป็นเครื่องเตือนใจว่า *ชีวิตร่างกายมันไม่เที่ยง มันมีการเปลี่ยนแปลง อย่าเป็นทุกข์* เช่นว่า เกิดผมหงอก...อย่าไปเที่ยวข้อมให้มันวุ่นวาย เปลืองสตางค์เปล่า ๆ แล้วก็ลำบากในการที่ข้อม เราข้อมรับว่าผมแก่ก็แล้วกัน มันจะได้เป็นเครื่องเตือนใจหรือว่าอะไรมันเปลี่ยนแปลงไป ก็ข้อมรับว่ามันเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ เราจะไปฝืนมันก็ไม่ได้ เราจะไปปกปิดมันก็ไม่ได้ มันต้องแสดงออกให้เราเห็น แม้คนอื่นไม่รู้ เราก็รู้ว่าเรากำลังเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย มันชราลงไป

เตรียมตัวเตรียมใจเพื่อไว้สำหรับความผิดหวัง

เมื่อร่างกายเปลี่ยนแปลงไปสู่วัยชรา เราก็ต้องเตรียมตัวไว้ในเรื่องความผิดหวังบางสิ่งบางประการ เช่นเรามีลูก เราก็อย่าหวังอะไรจากลูกให้มากเกินไป ถ้าหวังมากเกินไปก็มีความทุกข์เหมือนกัน เช่น เราหวังว่าลูกคนนั้นจะเป็นอย่างนั้น ลูกคนนั้นจะเป็นอย่างนี้ตามที่เราต้องการ เราวาดแผนไว้ว่าลูกคนนั้นควรจะเป็นอย่างนั้น อย่างนี้...ก็วางไว้แล้ว วางแผนไปตามเรื่อง แล้วก็ส่งเสริมไปตามแผนที่วางไว้ แต่อย่านึกว่าจะได้ตั้งใจเสมอไป มันไม่ได้ตั้งใจเสมอไปหรอก เพราะอะไร? เพราะว่าสังคมนั้นมันวุ่นวาย มันเปลี่ยนแปลง ลูกของเราที่เราเลี้ยงได้แต่เพียงร่างกาย จิตใจเราก็อบรมสั่งสอนบ้างตามสมควรแก่ฐานะ แต่เขาอาจจะรับของเขาก็ได้ เขาอาจจะไม่รับของเราก็ได้ เพราะว่าออกจากเราไปแล้ว เขาไปอยู่ในสิ่งแวดล้อมอีกประเภทหนึ่งซึ่งไม่เหมือนกับความเป็นอยู่ในครอบครัว เช่น ไปอยู่ในหมู่เพื่อนฝูงมิตรสหาย เพื่อนฝูงนั้นเขาคุยอะไร เขาเล่าอะไรให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน เด็กมันก็ต้องไหลไปกับเพื่อนฝูง นี่เขาเรียกว่าพวกมากลากไป...

อันนี้มันเป็นเรื่องธรรมดา แต่เขาอาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เราผิดหวังก็ได้ หรือว่าเราส่งลูกเข้าเรียน แล้วเราหวังว่าจะทำสำเร็จ มันอาจจะไม่สำเร็จก็ได้...เรียนไม่สำเร็จเพราะความเหลวไหลของเขาก็ได้ เพราะร่างกายของเขาไม่อำนวยก็ได้ เพราะเหตุการณ์บางอย่างมันเปลี่ยนแปลงไป แล้วมันทำให้การเรียนต้องชะงักงันไปก็ได้

สิ่งเหล่านี้มันอาจเกิดขึ้นได้ในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งก็ได้ ถ้าเราไม่ได้เตรียมตัวเตรียมใจต้อนรับเหตุการณ์เหล่านั้นไว้ พอเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น เราก็รู้สึกที่เราผิดหวังมากในชีวิตของเรา เราก็เป็นทุกข์ ไม่สบายใจ รับประทานอาหารไม่ได้ นอนไม่หลับเป็นอะไรต่ออะไรขึ้นมา

นี่คือความผิดพลาดในชีวิตของเรา ซึ่งเกิดจากการที่เราไม่ได้เตรียมตัวไว้ก่อนล่วงหน้าว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น จึงรู้สึกผิดหวังมาก ทำให้เป็นทุกข์เดือดร้อนใจ

เตรียมตัวเตรียมใจต้อนรับความตาย

เรื่องเกี่ยวกับความตายความเป็นนี้ก็เหมือนกัน เราไม่ค่อยจะได้คิดว่าล่วงหน้าว่า คนในครอบครัวเรานี้อาจจะมีใครจากเราไปสักคนหนึ่งเมื่อใดก็ได้ อยู่กัน ๕ คนนี้อาจจะเหลือ ๔ เมื่อใดก็ได้ แล้วก็ไม่ว่าใครจะไปก่อนไปหลัง อาจจะเป็นใครก็ได้ เป็นคุณพ่อก็ได้ เป็นคุณแม่ก็ได้ อาจจะเป็นลูกหลานคนใดคนหนึ่ง อาจจะทำให้เกิดเรื่องอะไรขึ้นมา แล้วทำให้ต้องจากกันไปสักคนหนึ่ง

ในหมู่เราที่เราไม่เคยคิดอย่างนั้น เพราะว่าความคิดอย่างนั้นเรานึกไปว่าเป็นการไม่ดี หรือว่าเป็นการแข่งขันเอง เป็นการแข่งคนในครอบครัวไป ความจริงมันไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องแข่งหักกระดูกอะไรหรอก เพราะว่ามันเป็นเรื่องของธรรมชาติที่มันอาจจะเกิดขึ้นแก่ใครเมื่อใดก็ได้...เราไม่รู้

เราก็คิดเตรียมตัวเตรียมใจไว้...ถ้าสมมติว่าสิ่งนั้นเกิดขึ้น ใจเราจะเป็นอย่างไร? เราควรจะคิดอย่างไร? เราควรจะนึกในแง่ใดของธรรมะ เพื่อเอามาเป็นเครื่องประเล้าประโลมจิตใจ เพราะว่าบางครั้งบางคราวนั้น เหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันมันเกิดขึ้นแก่เราก็ได้ ไม่คาดฝันว่าจะเกิด...มันเกิดขึ้นได้ มันมีอยู่ถมไปตัวอย่างในสังคัมมนุษย์เรานี้ ไม่นึกว่ามันจะเป็น..แต่มันเป็นขึ้นได้

อย่างคนโดยสารเรือบินนี้ ใครมันจะนึกว่าเรือบินจะตกบ้าง แต่นาน ๆ จะมีอุบัติเหตุสักทีหนึ่ง เรียกว่ายังไม่ถึง ๑% ด้วยซ้ำไป เรือบินเสียหายไม่ถึง ๑% รถเสียหายมากกว่า รถชนกัน..รถคว่ำ เรื่องรถนี้มันมีมากกว่า เรื่องเรือบินมันไม่ค่อยจะมีหรอก แต่ว่ามันอาจจะขึ้นได้เหมือนกัน แล้วเมื่อมีขึ้น..สมมติว่าคนในครอบครัวเราเข้าไปอยู่ในเรือบินลำนั้น ไปเกิดอุบัติเหตุถึงแก่กรรม ก็เรียกว่ามันเป็นเรื่องที่เราจะต้องคิดปลงลงไปว่า อ้อ...ถึงเวลาของเขาที่จะต้องไปอย่างนั้น เพราะชีวิตไม่เที่ยง ความตายเป็นของเที่ยง มันอาจจะเกิดขึ้นแก่ใครเมื่อใดก็ได้ หรือว่าเราขับรถยนต์ไป ๆ มา ๆ อาจจะมีอะไรขึ้นก็ได้

อย่าวิตกกังวลจนเกินเหตุ

คิดเป็นเครื่องเตือนใจไว้แต่อย่างกลัว อย่าคิดวิตกกังวลจนไม่เป็นอันกินอันนอนเมื่อคิดปัญหาอย่างนั้น เพราะบางคนก็วิตกกังวลมากเกินไปในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ จนกลายเป็นนอนไม่หลับ ก็มีเหมือนกัน เรียกว่าคิดมาก

การคิดมากอย่างนั้นมันไม่ถูก ไม่ใช่คิดเตือนใจ แต่คิดไปในทางที่เรียกว่า วิตกจริตพุ่งชนไปในเรื่องที่ไม่จำเป็น แต่เราคิดแต่เพียงว่าสิ่งทั้งหลายมันเปลี่ยนแปลง เหตุการณ์อะไรอาจจะเกิดขึ้นกับครอบครัวเราเมื่อใดก็ได้ แล้วเราก็คอยเหตุการณ์นั้น ถ้ามันไม่เกิดก็แล้วไป แต่ถ้ามันเกิดเราก็พอจะนึกได้ว่า ฉันทึกแล้วว่ามันจะต้องเป็นอย่างนี้สักวันหนึ่ง นี่เป็นเครื่องปลอบโยนจิตใจของเขา

สร้างฐานทางจิตใจต้อนรับทุกสถานการณ์

คนอยู่ในวัยชราจึงต้องสร้างฐานทางจิตใจ เพื่อจะต้อนรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในกาลต่อไปข้างหน้า เช่นว่า ถ้าลูกหลานไม่เอาใจใส่ เราก็อเข้าไปวิตกกังวลอะไร ทำใจให้สบาย ให้นึกว่าเราเลี้ยงเขาตามหน้าที่ เราเป็นพ่อแม่ เป็นปู่ตา ยาย เราเลี้ยงเขาตามหน้าที่ เราทำหน้าที่เราให้มันสมบูรณ์ก็แล้วกัน อย่าให้มันขาดตกบกพร่อง...เป็นพ่อที่ดี เป็นแม่ที่ดี ทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ในการเลี้ยงดูอบรม ให้การศึกษา แนะนำพร่ำเตือนในเรื่องที่เขาบกพร่อง

เมื่อเราได้ทำหน้าที่ของเราสมบูรณ์แล้ว ถึงบทเขาจะต้องทำหน้าที่ต่อเราบ้าง ถ้าเขาไม่ทำ..ก็อย่าไปทวงบุญทวงคุณอะไรกับเขา เป็นเรื่องของเขา เขาไม่ทำให้กับเราก็ไม่เป็นไร เราจะพอใจอยู่ของเราอย่างนี้...อยู่ให้สบายใจ เราอย่าไปหวังอะไรจากใคร ๆ เอาหลักพระพุทธเจ้ามาถือว่าพึ่งตัวเอง ช่วยตัวเอง ทำอะไรของตัวเองได้

ได้พบคุณโยมแก่คนหนึ่ง อายุตั้ง ๙๐ กว่า...เขาท่านไม่ค่อยจะดี แต่ว่าในห้องที่ท่านอยู่นั้น สะอาดเรียบร้อย เครื่องปรุงอาหารนี่มีครบ มีเตาไฟฟ้า หม้อหุงข้าว แล้วก็มิชวดใส่กระเทียม ใส่พริก ใส่อะไรต่ออะไรเรียงเป็นแถว ลูก ๆ เขาซื้อมาให้ ท่านปรุงอาหารของท่านเอง หุงข้าวรับประทานเองทุกวัน แล้วก็ทำอะไรเองทุกวัน

วันนั้นที่ไปพบเพราะว่ามีการทำบุญวันเกิด...นิมนต์พระไปรับสังฆทาน ท่านทำของท่านเอง ทั้งนั้น อารธนาศีลเอง อารธนาพระปริตร ท่านก็ทำของท่านเองทั้งนั้น ดูลักษณะแล้วเป็นคนเข้มแข็งจิตใจไม่มีความอ่อนแอ ทั้งที่เป็นคนแก่อย่างนั้น ถ้ามลูก ๆ ท่านดูความจริงเอาใจใส่ แต่บอกว่าคุณแม่ท่านชอบอย่างนั้น คอยป้อนสิ่งที่ท่านต้องการให้ แต่ว่าเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ นั้นท่านจัดของท่านเอง เราไม่ต้องไปยุ่งกับท่าน...ท่านอยากจะช่วยตัวเอง

สนับสนุนให้ท่านทำสิ่งที่ชอบ

คนแก่ที่จะช่วยตัวเองนี่ก็เรียกว่า...อยากจะแสดงความสามารถนั่นเอง ไม่ใช่เรื่องอะไร ท่านอยากจะทำอะไรก็ได้...ฉันยังไม่แก่ ต้องการอย่างนั้น เราก็ให้ท่านทำเป็นความสบายใจของท่านในรูปอย่างนั้น...อย่าไปฝืนท่าน เพราะท่านสบายอย่างนั้น เราต้องศึกษาเหมือนกัน..ศึกษาว่า คุณปู่ คุณตา คุณย่า คุณยายของเราท่านชอบอะไร? เราก็ต้องตามใจท่าน ให้ท่านสบายใจ ท่านอยากจะทำของท่านก็ให้ท่านทำ ท่านอยากจะทำอะไรก็ให้ท่านทำของท่านไปตามหน้าที่ ถ้าเราไปบังคับท่านบางเรื่อง หรือว่าไปแย่งทำในบางเรื่อง ท่านอาจจะไม่สบายใจ เพราะว่าท่านชอบอย่างนั้น ทำให้ท่านสบายใจ

เมื่อเด็ก ๆ นี้เคยเห็นคุณยายชอบกวาดขยะ กวาดบ้าน กวาดใต้ถุน..กวาดทุกวัน เอาตะกร้าขยะมาวางไว้ พวกเราเด็ก ๆ บางทีท่านอะไรแล้วมักจะขำว้าง กินอะไรอย่าให้ใครรู้ว่าเรากินอะไร ท่านสอนอย่างนั้น กินอะไรอย่าให้ใครรู้ว่าเรากินอะไร จะกินกล้วย...ถ้าเราทิ้งเปลือกกล้วยไว้เขาก็รู้ว่าเรากินกล้วย กินขนุนแล้วทิ้งเปลือกขนุนไว้ได้ต้นขนุน...เขาก็รู้ว่าเรากินขนุน ท่านบอกว่ากินอะไรอย่าไปให้เขารู้ว่ากินอะไร ทำยังไงคุณยาย?...ที่ใส่มันมี หยิบเปลือกกล้วยเปลือกขนุนมาไว้นี้ ใบตองห่อขนมก็มาไว้ตรงนี้ แล้วเอาไปเทที่อื่น เขาก็ไม่รู้ว่าเรากินอะไร...ท่านก็สอนว่าอย่างนั้น สอนเมื่อเด็ก ๆ จำได้ แต่เป็นเด็กไม่ค่อยปฏิบัติตามเท่าใด...

คุณยายคอยเก็บคอยกวาดเรื่อยไป ไม่มีอยู่หนึ่ง เดี่ยวกวาดขยะ เดี่ยวก็ไปตักน้ำ เดี่ยวก็ไปล้างไม้ ฟืนเอามากองไว้ให้เรียบร้อย วันยังค่ำทำแต่งงานตลอดเวลา ถ้าใครไปบอกว่าอย่าทำ...นี้ไม่ได้เลย เดี่ยวโกรธเอาเลย ทว่าไม่ให้ทำอะไร อย่างนี้ท่านสบายใจในเรื่องทำงานนั่นเอง ก็ต้องให้ทำเพราะเป็นความสบายใจของท่าน

เคยพบคนแก่ที่เมืองสิงห์บุรีคนหนึ่ง แก่ก็ถืออึดไปลับอะไรที่แม่น้ำ ถามว่าทำอะไรอยู่? บอกว่า ขุดดินไปปลูกอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ปลูกถั่วบ้าง ปลูกมะเขือ ปลูกพริก ดินน้ำมันมีปุ๋ย น้ำรดก็ปลูกอะไรไปตามเรื่อง...ทำเรื่อยไป อยู่บ้านทรงไทยหลังพออยู่ได้ เรียกว่ามีฐานะพอสมควร ถามว่าโยมอยู่กับใคร?..ก็อยู่กับเด็ก ๒ คน แล้วลูกไม่มีหรือโยม?...มี ลูกเขาอยู่กรุงเทพฯ เป็นอะไร?...เขาเป็นใหญ่เป็นโต เป็นอาจารย์ เป็นข้าราชการบ้าง เขามีบ้านช่องอยู่กรุงเทพฯ แล้วคุณโยมทำไมไม่ไปอยู่กับลูก?...ลำบาก เจ้าคะ ไปอยู่ที่โน่นดิฉันจะขุดดินก็ไม่มี คือท่านไม่รู้จะทำอะไร...

เขาทำสนามหญ้า...ไปขุดของเขาก็ไม่ได้ มันไม่อิสระ ไม่ได้ขุดดิน แล้วอยู่โน่นก็ต้องแต่งตัวเรียบร้อย เพราะมีแขกไปใครมา เขาว่าไม่ได้ คุณแม่ต้องแต่งตัวดี ๆ ดิฉันรำคาญค่ะ อยู่ที่นี่แต่งตามชอบใจ นี่เรื่องเสรีภาพของคุณแม่ ท่านก็ชอบใจอย่างนั้น ถ้าลูกจะฝืนใจว่า คุณแม่มาอยู่กับฉัน...มันก็ไม่ได้ ท่านอยู่ไม่ได้ ท่านไม่สบายใจ ก็ต้องปล่อยท่าน วาง ๆ ก็ต้องไปเยี่ยมท่านหน่อย และไปเอาใจใส่ท่าน ดูแลท่าน

ความสบายใจของพ่อแม่เป็นยาอายุวัฒนะ

มีคนหนึ่งมาแล้ว..คุณแม่อายุ ๔๕ แล้ว ก็บอกกูไม่กินข้าว ต่อไปนี้ไม่กิน ไม่ใช่เรื่องอะไร...ศึกษาแล้ว ก็เรื่องไม่สบายใจที่ลูกไม่มาเยี่ยม ลูกมาทำงานอยู่กรุงเทพฯ ไม่มาเยี่ยม ไม่สบายใจ

ที่นี่ ลูกคนหนึ่งเขาทำงานที่กรุงเทพฯ วันนั้นไปเยี่ยมก็ผ่านมาทางวัด บอกว่าเขาจะไปเยี่ยมคุณแม่ แล้วเอาหมอบไปด้วยคนหนึ่ง คือหมอนี้จะเอาไปพูดให้คุณแม่รับประทานอาหาร จะได้พูดให้ท่านรับประทาน แล้วก็ลูกไปด้วย แต่หมอกี้ไปพูดว่า คุณป้านี้ยังแข็งแรง สุขภาพร่างกายทุกส่วนยังดี ยังอยู่ไปอีกนาน ถ้ารับประทานอาหาร แต่ถ้าคุณป้าไม่รับประทานอาหาร คุณป้าจะอยู่ได้กี่วัน แล้วลูก ๆ ก็ไม่สบายใจที่ไม่ได้เห็นคุณป้าอยู่ อยู่ให้ลูกสบายใจเถิด หมอบพูดอย่างนั้น บอกว่าอยู่ให้ลูกสบายใจ

แม่รักลูก รู้ว่าลูกไม่สบายใจ แม่จะทำให้เขาไม่สบายใจไม่ได้ การที่ไม่กินข้าวนี้ลูกไม่สบายใจ ไม่ได้คิดเรื่องของตัวเองแล้ว คิดว่าลูกไม่สบายใจ พอหมอบบอกว่าคุณป้าไม่กินข้าว นี้ลูก ๆ ไม่สบายใจ เขาไปหาหมอมมาให้รักษาคุณป้า เพื่อให้คุณป้ากินข้าว แล้วจะได้สบายใจ วันนั้นเอาข้าวมาทานเลย ซามหนึ่งทานหมดเลย ท่านทานด้วยความเอร็ดอร่อย แล้วลูกก็ไปนั่งดูอยู่ด้วย คอยพูดว่าคุณแม่ทานให้หมดกับข้าวนี้อร่อยนะ เอาอีกหน่อย เอากับข้าวใส่จานให้ แล้วก็นั่งเอาใจอย่างนั้น ทานเพลินไปเลย ทานได้หมด แต่วันหลังลูกจะต้องจัดเวรยามไปเยี่ยม คนนั้นไปเยี่ยมวันนี้ คนนี้ไปเยี่ยมวันนั้น ต้องขับรถไปถึงบางปลาหมอ เมืองสุพรรณบุรีโน่น ไม่ใช่ใกล้ ไปเยี่ยมคุณแม่ เรียกว่าต้องผลัดกันไปเยี่ยมให้คุณแม่สบายใจ วันนั้นเขามาก็เลยถาม บอกคุณแม่เดี๋ยวนี้แข็งแรง ทานข้าวได้

ที่ทานไม่ได้เพราะอะไร? เพราะลูกไม่ไปเยี่ยม คุณแม่นี้เห็นว่าเขาไม่ต้องการเราแล้ว เราจะอยู่ไปทำไม หยุดกินได้แล้ว เพราะว่าอยู่ไปก็ลูกไม่ต้องการแล้ว แต่พอรู้ว่าลูกยังต้องการอยู่ ก็กินข้าวต่อไปก่อน เพราะว่าลูกยังต้องการ มันเป็นอย่างนี้ เรื่องคนแก่ก็ต้องอย่างนั้น ฉะนั้น เราเวลาแก่อย่าไปหวังอะไรกับลูกมากไป อยู่ไปตามเรื่องของเรา ทานอาหารไป หลับนอนไป...

มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา

คนแก่นี้มักบ่นอยู่เรื่องหนึ่ง...นอนไม่หลับ อาตมาพบคนแก่ที่ไรว่า แหม!.. ไม่ไหวเจ้าคะ นอนไม่หลับ บอกว่าไม่ใช่โยมคนเดียวที่นอนไม่หลับ คนแก่ทั้งโลกนอนไม่หลับทั้งนั้น ฉะนั้นพบคนแก่มาเป็นร้อย แล้วก็ทุกคนนอนไม่หลับทั้งนั้นแหละ มันเรื่องธรรมชาติของชีวิตคน...คนอายุมากขึ้นต้องการนอนน้อย นอนเท่าที่ร่างกายต้องการ พอนอนลงไปมันก็หลับ หลับแล้ว...เมื่อมันพบกับความต้องการของร่างกายมันก็ตื่น พอตื่นแล้ว...นอนไม่หลับ นี่แหละมาบ่นกันตรงนี้ ความจริงหลับแล้ว หลับตามที่มีนต้องการแล้ว แต่ว่าพอตื่นแล้วมันไม่หลับเลยก็ไม่รู้จะทำอะไร ถ้าเป็นคนรับประทานหมาก ก็..กุก ๆ ๆ ตำหมากเรื่อยไป เขาว่าคุณยายแก่เฝ้าบ้าน คือว่าให้คนร้ายรู้ว่าคนอื่นอยู่เลยไม่เข้าบ้าน ผู้ร้ายสมัยก่อน

นะ สมัยนี้ตื่นอยู่ยิ่งดี จะได้สะดวกหน่อย แต่ว่ากึก ๆ ของคุณยายช่วยอะไรไม่ได้แล้วเวลานี้ ดាំหมากเรื่อยไป ทำโน่นทำนี่ไป ถ้าเป็นคนที่ชอบเจริญกรรมฐานก็ลุกขึ้นนั่งภาวนาไปตามเรื่อง เพื่อไม่ให้ต้องลำบากใจ

อันนี้มันเรื่องธรรมดา *เรื่องนอนไม่หลับของคนแก่เป็นเรื่องธรรมดา...อย่าทุกข์* อย่าเป็นทุกข์ว่านอนไม่หลับ แต่ให้สบายใจว่าเรานอนพอแล้ว แล้วร่างกายมันไม่ต้องการให้นอน มันต้องการตื่นก็ตื่นไปตามเรื่อง ตื่นหรือว่านอนหลับตาไป แต่มันไม่หลับสนิทก็หลับไปเรื่อย ๆ พักผ่อนไปตามเรื่อง อย่าไปวิตกกังวล ถ้าวิตกกังวลแล้วจะเป็นทุกข์อีกเหมือนกัน

ที่นี้คนแก่บางคนนี่เขาเบื่อโลก อยากตาย พบหลายคนแล้วเหมือนกัน พอเจอหน้าเมื่อไร...ดิฉันจะตายสักทีเจ้าคะ บอกว่า แหม..โยมนี้ อยากจะตายเสียจริง ๆ ไม่ต้องอยากหรือตายนะ มันต้องถึงโยมสักวันหนึ่ง โยมถามว่าเมื่อไรมันจะตาย..อยากจะตายไว ๆ ก็บอกว่าเมื่อสมัยก่อนเขาให้พรว่าขอให้อายุมันขวัญขึ้น..สาธุ ยกมือท่วมหัวขอบอกขอบใจ ทำไมเดี๋ยวนี้ไม่เอาแล้ว?..ไม่เอาแล้วจะ พรแบบนี้ไม่เอาแล้ว บอกว่ามันไม่รู้จะอยู่ไปทำไม

นี่คิดผิดเสียแล้ว คือคนแก่นี่คิดว่าตัวไม่มีประโยชน์แล้ว อยู่ไปทำไม นี่ความคิดของท่านอย่างนั้น แต่ว่าความจริงคนแก่อยู่ในบ้านมันเป็นประโยชน์ คนจีนเขาบอกว่าคนแก่เป็นเพชรน้ำหนึ่งของบ้าน บ้านไหนมีคนแก่อายุมาก ๆ เขาเรียกว่าเป็นมงคลแก่บ้านเรือนของบ้านนั้น ใครไปมาหาสู่ได้พบคนอายุมากนี่เขาสบายใจ เพราะฉะนั้นคนแก่นี่เป็นประโยชน์.. อย่างนี้ว่าแก่แล้วไม่รู้จะอยู่ไปทำไม ทำอะไรก็ไม่ได้ แต่บอกว่าทำมาเยอะแล้วนี่ สร้างบ้านตึกเลย ของโยมอยู่ก็เก่าเต็มทีแล้ว เรียกว่าเก่าหมด เตียงก็เก่า มุ้งก็เก่า หมอนก็เก่า เคยไปเยี่ยมมาก่อน ๆ มากี่ยังใหม่ หลาย ๆ ปีไปเยี่ยมทีก็ค่อย ๆ เก่าลงไปเรื่อย ๆ เพราะตัวคนก็เก่าไปตามวัย เก่าอีกก็เก่า ที่นั่งรับแขกตัวเดิมไปนั่งตัวนั้นก็เก่า เก่าไปทั้งหมดแล้วในบ้านนี้

ท่านบอกไม่รู้จะทำอะไร อยู่ไปก็ไม่ได้ทำอะไร บอกว่านี่! หลังจากนั้นใครสร้าง?...ดิฉัน หลังโน้นล่ะ?...ดิฉัน หลังโน้นล่ะ?...ดิฉันสร้าง เยอะแยะ สร้างบ้านให้ลูกอยู่ตั้ง ๓-๔ หลัง ในบริเวณเดียวกัน แล้วยังบ่นว่าไม่ได้ทำอะไร ก็ทำเยอะแยะแล้ว แล้วเงินทองที่ได้กินได้ใช้ทำบุญสุนทานอยู่ปัจจุบันนี้ก็สร้างมาเมื่อก่อนทั้งนั้น เดียวนี้เรามา นั่งเก็บผล เหมือนเราปลูกทุเรียน มันออกผลให้กินทุกปี ถ้าปลูกเงาะก็ออกผลให้ขายได้ทุกปี โยมไม่ต้องทำอะไร นั่งกินผลไปจนกว่าจะหมดลมหายใจ พุดให้ฟังแล้วก็เลยสบายใจ

เพราะฉะนั้น เราอย่าอยู่ด้วยความเบื่อ แต่อยู่ด้วยปัญญา อยู่ด้วยการพิจารณา ว่า อ้อ! ร่างกายมันก็เป็นอย่างนี้ สิ่งทั้งหลายมันก็เป็นอย่างนี้ ไม่มีอะไรคงที่ ไม่มีอะไรถาวร มันเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ เราต้องยอมรับความจริงในสิ่งทั้งหลายที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา คิดอย่างนี้จิตใจก็สบาย อย่าไปหวังอะไรจากใคร อย่าไปคิดอะไรให้มันวุ่นวาย พอใจในสิ่งที่มีอยู่เฉพาะหน้า แล้วเราก็จะมีความสุขทางใจ ไม่เกิดความวุ่นวาย ความเดือดร้อน ที่เป็นปัญหา ขอให้ญาติโยมผู้ที่มีอายุคิดอย่างนั้น

การปฏิบัติดูแลผู้สูงอายุ

ส่วนคนที่ยังไม่เข้าสู่วัยชรา แล้วก็มีคนชราอยู่ในบ้านของเรา จะเป็นคนประเภทใดก็ตาม คนแก่ที่อยู่กับเรากับครอบครัวเรามาก็นานก็เป็นคนชรา แล้วต้องเอาใจใส่ ให้เรานึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว อย่างนี้ถือว่าเป็นส่วนเกินเป็นอันขาด ต้องเอาใจใส่ดูแลให้ท่านสบายใจ เหมือนกับว่าเป็นผู้มีอาวุโสในครอบครัวของเรา บางทีเป็นคนใช้แต่ว่าเลี้ยงลูกในบ้านนั้นจนท่านแก่..แล้วก็ยังไม่ตาย ก็เรียกว่าเป็นผู้มีอุปการะแก่เราที่เป็นลูกในบ้าน คุณป้าคนนี้ หรือว่าคุณยายคนนี้ได้เคยป้อนข้าวให้อาบน้ำให้ เคยรีดเสื้อผ้าให้ เคยจัดหนังสือให้ ออกไปส่งหน้าบ้าน...ทำทุกอย่าง เป็นผู้ที่มีอุปการะคุณแก่เรา เราก็ควรจะเอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือให้ท่านสบายอกสบายใจตามสมควรแก่ฐานะ ก็นับว่าเป็นการปฏิบัติชอบต่อผู้เฒ่าผู้แก่ตามฐานะที่เราจะกระทำได้

*ดั่งได้แสดงมาก็สมควรแก่เวลา
ขอยุติการแสดงปาฐกถาธรรมไว้แต่เพียงเท่านี้*

ภาคผนวก กตัญญูกตเวทิต

คุณธรรมล้ำค่าสูงสุดของชีวิต

พระธรรมเทศนาพิเศษ โดย
พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)

คุณธรรมล้ำค่าสูงสุดของชีวิต

คนเรา...ถ้าไม่มีหลัก ไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ก็จะปล่อยตัวปล่อยใจไปตามอารมณ์ ไปตามความอยากที่เกิดขึ้น ไม่ได้คิดถึงอะไรทั้งนั้น ไม่ได้คิดถึงพ่อ แม่ ปู่ ตา ย่า ยาย ไม่ได้คิดถึงครูบาอาจารย์ หรือว่าสิ่งที่เคารพในทางศาสนา

ไม่ได้คิดถึงเรื่องอย่างนั้น ใจก็ตกต่ำไปอยู่ในอำนาจของพญามาร คือความชั่ว ความร้าย ฝรั่งเขาเรียกว่า “ซาตาน” คือตัวความชั่ว ตัวกิเลสประเภทต่าง ๆ ที่เกิดกลุ้มรุมจิตใจ แล้วใจไม่มีหลัก ไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยว ก็อาจจะกระทำการที่ชั่วร้ายขึ้นเมื่อใดก็ได้ ความชั่วก็จะเกิดมากขึ้นในสังคม เพราะขาดฐาน คือคุณธรรมที่เรียกว่า กตัญญูกตเวทิต คนในสมัยก่อนเขาจึงต้องฝึกสอนกันหนักหนาในเรื่องอย่างนี้

ปัจจุบันลูกไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่

สมัยก่อน นักปราชญ์ท่านเน้นสอนให้รู้...ลูกควรมีความรัก มีความกตัญญูกตเวทิตต่อพ่อแม่ ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เจ็บช้ำน้ำใจ เจ็บไข้ได้ป่วยก็ดูแลรักษา ช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ท่านต้องการ

แต่สังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปพอสมควร เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ความนึกคิดของคนก็เปลี่ยนแปลงไป ออกนอกกลุ่มนอกทาง เรื่องบาปบุญคุณโทษไม่ค่อยจะได้นึก ไม่ค่อยจะได้คิด ชอบทำอะไรตามใจตัว ตามใจอยาก ตามใจปรารถนา ไม่คิดว่าเป็นการกระทบกระเทือนต่อใคร สร้างความทุกข์ให้แก่ใคร สร้างความเดือดร้อนให้แก่ใคร เอาประโยชน์ตนเป็นใหญ่ ไม่คิดถึงประโยชน์และความสุขของคนอื่น แม้กับผู้ที่มิบุญคุณแก่ตน

เช่น กับพ่อแม่ฉัน ลูกบางทีก็ไม่เชื่อฟัง ไม่เคารพพ่อแม่ ทำอะไรตามใจตัว เอาระบบตะวันตกมาใช้ ซึ่งประเทศทางซีกโลกตะวันตกเขาไม่มีการสอนในเรื่องเกี่ยวกับกตัญญูกตเวทียุคสมัยคนละแบบ พอลูกเติบโตแล้วก็ไปตามเรื่อง พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงเขา ให้การศึกษาเขา พอเขาจบชั้นการศึกษาทำงาน ได้ก็ไป ไม่ค่อยจะเหลียวกลับหลัง ปีหนึ่งอาจมาเยี่ยมพ่อแม่สักครั้ง เอาดอกกุหลาบมาให้สักช่อหนึ่ง คุยกัน ๒-๓ คำก็ไป คนแก่ ๆ เมืองนอกจึงอยู่อย่างมีความสุขเศร้าโศกเสียใจ เปล่าเปลี่ยว เหงาหงอย

ชีวิตสมัยใหม่ห่างเหินครอบครัว

ระบบนี้ไหลเข้ามาเมืองไทยเหมือนกัน เวลานี้ลูกเด็กล่าหลานอยากอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่งานแล้วก็อยากจะซื้อทาวน์เฮ้าส์อยู่ ซื้อบ้านจัดสรรอยู่ คุณพ่อ คุณแม่ คุณปู่ คุณตา คุณย่า คุณยายอย่ามายุ่ง... เขาอยากอยู่ตามเรื่องของเขา เป็นชีวิตสมัยใหม่ที่ห่างเหินออกจากครอบครัวไป อยู่โดดเดี่ยว

ผิดกับคนสมัยก่อน ครอบครัวใหญ่ ๆ เขาให้อยู่ในบริเวณเดียวกัน ไม่ให้ไปไหน แม้จะแยกเรือน ก็ต้องอยู่ในบริเวณนั้น สร้างบ้านให้อยู่ มีเรือนหออยู่ในบริเวณบ้าน ได้มีความสัมพันธ์ทางจิตใจ พ่อแม่ก็จะได้เห็นหน้าลูก ลูกจะได้เห็นหน้าพ่อหน้าแม่ รับประทานอาหารร่วมกัน ได้คุยปรึกษาหารือกัน จะได้ไม่เหงา ไม่เปล่าเปลี่ยวเกินไป ระบบของคนโบราณนี้ก็ดีเหมือนกัน

แต่เดี๋ยวนี้เกิดระบบโดดเดี่ยว ไปอยู่ครอบครัวเดียว ไม่ยุ่งกับใคร ครั้นเวลามีปัญหาก็ไม่พึ่งพ่อแม่ พอมีทุกข์ก็มากกราบมือกราบตีน คุณแม่ต้องช่วยหนูคราวนี้ ถ้าไม่ช่วยหนูก็จะแย่แล้ว เวลาสบายไม่ค่อยมาหอรอก...ทุกข์ร้อนก็มาหาแม่ สังคมมันเปลี่ยนไป...ความสัมพันธ์ทางจิตใจน้อยลงไป ผู้ระบบไทยสมัยก่อนไม่ได้

เคารพพ่อแม่ ชีวิตเจริญรุ่งเรือง

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงพระราชทานภาพ ท่านไปกราบคุณแม่ทุกวัน พอจะไปทำงานก็ไปกราบบนตัก เหมือนลูกน้อยกราบแม่ แล้วบอกว่า ลูกจะไปปฏิบัติงาน คุณแม่มีอะไรให้ลูกรับใช้บ้าง?... แม่ก็บอกว่า แม่ไม่มีอะไรหอรอก ขอให้ลูกไปทำงานด้วยความสบายใจ แล้วก็ให้ศีลให้พร พอเลิกงานกลับมาถึงก่อนอะไรหมด ต้องไปกราบคุณแม่ ถามว่าเป็นอย่างไร? คุณแม่สบายดีไหม? วันนี้มีอะไรเป็นปัญหาบ้าง? รับประทานอาหารเป็นอย่างไร? แล้วเล่าเรื่องให้ฟังว่าในหลวงรับสั่งเรื่องอะไร ประชุมกันเรื่องอะไร บ้านเมืองเป็นอย่างไร ...เล่าให้คุณแม่ฟัง แม่กับลูกนั่งคุยกันด้วยอารมณ์สดชื่น

ท่านเคารพหม่อมมารดาของท่านมาก รักใคร่เคารพนับถือมาก ชีวิตท่านก็เจริญ เป็นคนเก่งคนหนึ่งของเมืองไทย ฐานอยู่ตรงนั้น ตรงที่รักพ่อรักแม่ตัวเอง ถ้าไม่รักพ่อรักแม่จะไปรักใคร่ รักเพื่อนหรือ?...ใครจะไว้ใจ ถ้าเราไม่รักพ่อรักแม่ของเรา ไปรักคนอื่น เขาก็มองดูว่า โห้ย!.. ไอ้นี้กับพ่อแม่มันก็ไม่รัก ไม่เคารพ ไม่นับถือ เราเป็นคนอื่นมันจะนับถือเรา รักเราขนาดไหน... เขาไม่ไว้ใจในจิตใจส่วนลึกของคน ๆ นั้น

ความกตัญญูทเวที่เป็นเครื่องหมายของคนดี

แต่ถ้าคนใดรักพ่อรักแม่ เคารพพ่อแม่ เขาก็รักมากขึ้น เขาเห็นว่า อ้อ...คน ๆ นี้เป็นคนดี ความเป็นคนดีนั้นอยู่ที่คุณธรรม คือความกตัญญูทเวที่

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า...นิมิตต์ สาธุ รูปานํ กตญญูทเวทิตา ความกตัญญูทเวที่เป็นเครื่องหมายของคนดี

เราจะดูคน ไม่ต้องไปดูที่แหวนสวมนิ้ว สายสร้อยห้อยคอ รถยนต์นั่ง หรืออะไรอย่างนั้น นั่นเป็นของ "เปลือก" ทั้งนั้น ไม่แท้หรอก แต่ดูว่าเขามีคุณธรรม คือความกตัญญูทเวที่ขนาดไหน เขาปฏิบัติต่อพ่อแม่อย่างไร ต่อปู่ ตา ย่า ยาย เครือญาติอย่างไร ถ้าเราพบว่าเป็นคนเคารพหนักแน่นในพ่อแม่ ปู่ ตา ย่า ยาย เอามาใช้ได้ เอามาทำงานบริษัทได้

คนที่เขามีคุณธรรมคือกตัญญูทเวที่ จะไม่ประทุษร้ายใคร เพราะเขาคิดว่า คน ๆ นี้มีบุญคุณกับเขา บริษัทนี้มีบุญคุณกับเขา โรงงานนี้มีบุญคุณกับเขา เขาจะไม่ประทุษร้ายต่อที่ทำงาน บริษัทต่อเจ้าของงาน เพราะฐานอยู่ที่นี้ใจ... เขามีความกตัญญูทเวที่เป็นพื้นฐาน เขาคบใครเขาจะไม่ประทุษร้ายต่อคนนั้น แต่เขาจะรักใคร่นับถือคนนั้นอย่างดี เพราะฐานที่เขารักพ่อแม่ ทำดีต่อพ่อแม่

พ่อแม่...เป็นพระในบ้าน เทวดาในเรือน

เรื่องพ่อแม่นี้จะขอฝากไว้สักหน่อยว่า ท่านเป็น "เทพเจ้า" ของเรา เป็นเทพเจ้าผู้ให้ชีวิตจิตใจ ให้เลือด ให้เนื้อ ให้อะไรทุกอย่างแก่เรา ที่เราได้มีชีวิตปลอดภัยไปรุ่งรอดมาได้นี้ ก็เพราะพระสององค์นี้แหละ คือ พระพ่อ พระแม่

พ่อแม่เป็นพระในบ้าน เป็นพระในเรือน เป็นพระที่อยู่ใกล้เรา เป็นเทวดาที่อยู่ประจำบ้าน ประจำเรือน เราไม่ต้องไปไหว้เทวดาที่ไหน ไม่ต้องไปไหว้อะไรที่ไหนหรอก ไหว้พ่อไหว้แม่ก็พอแล้ว เคารพพ่อแม่ นับถือพ่อแม่ก็หนักแน่นพอแล้ว นี่ไปไหว้สิ่งอื่น...แต่ไม่ไหว้พ่อแม่ ไปรักคนอื่น..แต่ไม่รักพ่อแม่

เหมือนผู้ชายบางคน...แต่งงานแล้วลืมแม่เลย เขาว่าหลงตนลืมตาย หลงกายลืมแก่ หลงเมีย ลืมพ่อลืมแม่ไปหมด เมียกระซิบข้างหมันดังเหลือเกิน มีอิทธิพลเหลือเกิน แม่เรียกก็คำไม่ได้ยินแล้ว ไขหนูลืมแม่เสียแล้ว ไปหลงเมียก็เสียหาย

เราต้องเตือนไว้...คุณพ่อ คุณแม่ ฝ่ายหญิงก็ตาม ฝ่ายชายก็ตาม ถ้าเราเตือนคุณพ่อคุณแม่ เราจะได้รับเกียรติ คนอื่นเขาก็จะให้เกียรติเราว่าเราเป็นคนดี บูชาพ่อแม่

อกตัญญูไม่รู้คุณ ชีวิตจักไม่ก้าวหน้า

ฉะนั้น เราจะต้องสำนึกในเรื่องนี้ สำนึกถึงพระคุณท่าน ถ้าท่านมีชีวิตอยู่ ก็เอาใจใส่ดูแลให้ท่าน มีความสุขความสบายตามสมควรแก่ฐานะ เรื่องอาหารการกิน ที่พักผ่อนหลับนอน เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ให้ท่านได้รับความสะดวกสบาย

เคยสังเกตมาหลายรายแล้ว คนที่ไม่รักพ่อแม่ ทำร้ายพ่อแม่ด้วยวิธีใดก็ตาม ชีวิตไม่ค่อยเรียบร้อย ไม่ก้าวหน้า แม้จะมีความรู้ความสามารถ แต่เวรกรรมที่ทำกับพ่อแม่ ส่งผลให้ตกต่ำได้เหมือนกัน กตัญญูเป็นฐานใหญ่ที่จะเกิดอะไร ๆ ขึ้นในโลก เราจะไปรักสิ่งอื่น รักต้นไม้ รักธรรมชาติ รักแม่น้ำลำคลอง รักประเทศชาติบ้านเมือง ต้องตั้งต้นตรงนี้ก่อน ถ้าตรงนี้ดีแล้วอะไร ๆ ก็ดีหมด แต่ถ้าฐานคือความกตัญญูตกเวที ไม่มีในจิตใจแล้ว ไม่มีหวัง จะไปไม่รอด จะไม่ก้าวหน้า...

ธรรมะรักษาจิตผู้สูงอายุ

การเลื่อนขั้นของจิตใจเป็นผู้สูงอายุที่แท้จริง

พระธรรมเทศนาพิเศษ โดย
พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

ท่านสาธุชนผู้สูงอายุทั้งหลาย

อาตมาจะแสดงธรรมในรูปของปาฐกถาธรรม แทนการเทศน์ ซึ่งมันสะดวกกว่า ได้ผลกว่า ขอให้ตั้งใจฟังให้สำเร็จประโยชน์

ข้อแรก ขอแสดงความยินดีในการที่ท่านทั้งหลายมีเจตนาที่จะศึกษาธรรมะ จึงได้พากันมาสู่สถานที่นี้ เพื่อวัตถุประสงค์อันนั้น

ณ บัดนี้เราได้มานั่งกันกลางดิน เรามานั่งกลางดินอย่างนี้ เอามือลูบดินแล้วก็พอใจ เป็นพุทธานุสสติระลึกถึงพระพุทธเจ้า... ประสูติกลางดิน ตรัสรู้สอนกลางดิน อยู่กลางดิน นิพพานกลางดิน ขอให้ถือเอาประโยชน์อย่างนี้ให้ได้เต็มที่ ให้มากเต็มที่เลย อยู่ที่บ้านก็คงจะหาโอกาสนั่งกลางดินยาก เพราะว่ามีศาลา มีอะไรสวยงาม เตี้ยวันนี้ศาลาของวัดเราใช้กลางดินอย่างนี้ รับแขกผู้มีเกียรติที่สุด ก็กลางดินอย่างนี้แหละ เอละเป็นอันว่า ทำพุทธานุสสติระลึกถึงพระพุทธเจ้ากันเสียให้ได้เต็มที่ แล้วก็จำกลับไปบ้านว่ามาที่สวนโมกข์ ได้นั่งกลางดินอย่างนี้... จำไปให้แม่นอย่าเลย

ผู้สูงอายุ : ผู้มีราตรีนาน

ที่นี้ก็จะพูดเรื่องเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เป็นสมาคมผู้สูงอายุ ข้อนี้มีความสำคัญมากเหมือนกัน ถ้าสูงอายุจริง...มันสูงทางจิตใจ ไม่ได้สูงทางเนื้อหนัง เหมือนวัวแก่ควายแก่ สัตว์แก่นั้นสูงอายุทางเนื้อหนัง มันไม่ค่อยมีความหมายอะไร ถ้าสูงอายุทางจิตใจ ก็หมายความว่ารู้เรื่องต่าง ๆ สมกับที่ว่าเกิดมานาน เกิดมานาน...ข้อนี้เขาก็นิยมกันมาก เรียกว่า รัตตัญญู...ผู้รู้ราตรีนาน เป็นที่เคารพนับถือ เชื้อฟัง เป็นรัตตัญญู...ผู้รู้ราตรีนาน นั้นหมายความว่า รู้อะไรมาก รู้อะไรมาก สมกับที่มันเกิดมานาน อายุยาว

เดี๋ยวนี้กลัวว่ามันจะไม่มีอะไรมากสมกับที่เกิดมานาน กลัวว่ามันจะโง่เท่าเดิม โง่เท่าเดิมไปจนตาย ถ้าอย่างนี้แล้วก็ไม่มียอดอก ไม่มีผู้สูงอายุดอก ถ้ายังโง่เท่าเดิมไปจนตาย มันจะต้องรู้จักแก่คือมาก มากด้วยสติปัญญา ความชำนาญเชี่ยวชาญในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต รู้อะไรมาก ฉลาดมากกว่าเด็ก ๆ นั่นแหละจึงเรียกว่าผู้สูงอายุ

เดี๋ยวนี้เราผ่านมามาก...ผ่านมานานแล้ว รู้อะไรมากพอจะสั่งสอนเด็ก ๆ หรือว่าเป็นตัวอย่าง อันดีแก่เด็ก ๆ ได้หรือไม่? หรือจะเปรียบเทียบอีกทางหนึ่งว่า เมื่อมีอายุมากเข้า...ชีวิตนี้มันเยือกเย็น เป็นสุข สงบลงมากหรือไม่ หรือว่ายังโง่เหมือนกับเด็ก ๆ ยังวุ่นวายเหมือนกับเด็ก ๆ ยังทำอะไรไม่ถูก เรื่องถูกราวเหมือนเด็ก ๆ อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นที่น่าเสียดาย ขอให้พิจารณาดูให้ดี ๆ

เด็ก ๆ เกิดมาก็รู้แต่เรื่องกินกับเรื่องเล่น นี่เป็นธรรมดา *เด็ก ๆ เกิดมารู้แต่เรื่องกิน รู้แต่เรื่องเล่น* จนกระทั่งเป็นเด็กวัยรุ่น ครั้นเป็นหนุ่มสาว...เรื่องกามารมณ์ก็เข้ามา เรื่องเพศ เรื่องกามารมณ์นี้ก็เข้ามาเป็นสิ่งสูงสุดของคนหนุ่มคนสาว แล้วต่อมาก็มีบ้านมีเรือน เป็นพ่อเป็นแม่บ้าน ก็เลื่อนขึ้นไปเรื่องทรัพย์สินสมบัติพัสดุ บ้านช่อง เงินทอง ข้าวของ อะไรต่าง ๆ เป็นสิ่งสูงสุด

ทีนี้จะไปไหน? ถ้ามัน ก้าวหน้าต่อไป ก็ต้องไปมากกว่านั้น เขาก็ไปเรื่องหาความสงบทางจิตใจ เรื่องบุญ เรื่องกุศล เรื่องสมาธิ เรื่องภาวนา แม้ไม่ถึงอย่างนั้นก็พอใจในความสงบ มอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกให้หลาน ตัวเองก็หาความสงบ

ทีนี้ถ้ายังไกลไปอีก ก็เข้าวัดเข้าวา ถ้ายังไกลไปอีกก็ยังสอนผู้อื่นเป็นคนแก่ที่มีความรู้มาก สอนคนทั้งหลายได้ ใครมีปัญหาอะไรก็มาถามคนแก่คนนี้ได้ เขาก็จะตอบให้ได้เป็นอย่างดี ควรทำอย่างนั้น ควรทำอย่างนี้ เพราะว่าผ่านมาแล้ว

นี่ดูให้ดีเถอะว่า ถ้าเป็นไปอย่างถูกต้องนั้น มันเลื่อนขั้นนะ มันเลื่อนขั้นสูงขึ้น สูงขึ้น มีความรู้ มีความฉลาดสามารถมีประโยชน์มากขึ้น ก็เรียกว่าไกลนินพพานมากขึ้นนั่นเอง ถ้ามันเดินไปถูกต้อง ถ้าไม่ถูกต้องมันเดินผิดทาง มันก็ถอยห่างไปได้เหมือนกัน ยิ่งแก่ยิ่งไกลนินพพาน...มันไม่ถูกต้อง ยิ่งแก่มันยิ่งต้องไกลนินพพาน คือไกลความสงบ มีความสงบมากขึ้น ขอให้สนใจให้ดี ๆ

การเลื่อนขั้นของจิตใจในผู้สูงอายุ

เรื่องนี้เอาตมาอยากจะทำให้รู้จักพิจารณาโดยหลักธรรมที่มีอยู่เป็นหลักโบราณ แต่ดีก็ดำบรรพมา ที่เรียกว่าจิตใจนี้มีอยู่ ๔ ภูมิ ด้วยกัน ๔ ชั้นนั่นแหละ ๔ ภูมิ คือ ๔ ชั้น

ขั้นแรก คือ *กามาวจร* มันก็ชอบของน่ารักใคร น่าพอใจ เอรีดอรรอย สนุกสนาน สวยงาม นี่เป็น ภูมิ กามาวจร ซึ่งก็เป็นกันมาแล้ว ภูมิ กามาวจร คือจิตพอใจในกาม ในสิ่งที่เรียกว่ากาม

ที่นี้ถ้าเลื่อนขั้นสูงขึ้นมา ก็พอใจในรูป*ปาวจร* คือรูปธรรมที่ไม่เกี่ยวกับกาม คือเรื่องกามเรื่องเพศ นั้นหาไปแล้ว ก็มาเอาแต่เรื่องไม่เกี่ยวกับกาม เช่น จะเป็นวัตถุสิ่งของ แก้วแหวนเงินทองอะไรก็ได้ ไม่ได้เกี่ยวกับกาม แต่เป็นรูปวัตถุ

แต่ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ ก็พอใจในรูป*ฌาน* คือความสุขเกิดจากสมาธิที่มีรูปเป็นอารมณ์ สมาธินั้นมีรูปธรรมล้วน ๆ เป็นอารมณ์ ได้ความสงบสุขจากรูปฌานก็พอใจ นี้เรียกว่ารูป*ปาวจร*

ต่อมาเห็นว่า รูปนี้ก็ยังมีอยู่ ยังเปลี่ยนแปลง ยังกระด้าง ก็เลื่อนขึ้นไปเป็น*อรูป*...ไม่มีรูป ถ้าจะพูดอย่างคนธรรมดาสามัญ ก็ไปชอบบุญกุศล เกียรติยศ ชื่อเสียงอะไรไปในทางนั้นแล้ว ไม่ได้ชอบตัววัตถุข้าวของเงินทองอะไรแล้ว เลื่อนไปชอบที่ไม่มีรูปเป็นบุญกุศล เป็นเกียรติ เป็นชื่อเสียง เป็นอะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก

แต่ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ ก็ชอบความสุขที่เกิดมาจากสมาธิ ที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ที่เขาเรียกว่า*อรูปฌาน* ความสุขนี้เกิดมาจากสิ่งที่ไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ เป็นอากาศ วิญญาณ เป็นความไม่มีอะไร เป็นแนวสัญญาญาณสัญญาตนะ แล้วในที่สุดเลื่อนมาอย่างนี้ ภูมิที่สี่เป็น*โลกุตตรภูมิ*

สภาพจิตใจที่ควรมีในผู้สูงอายุ

เอามารวมกันแล้วสรุปความสั้น ๆ ก็ว่า เราเคยชอบเรื่องวัตถุทางเริ่ดอร่อย สวยงาม สนุกสนาน เป็นกามารมณ์ จนกว่าจะหมดเขตของหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือนก็ชอบเงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สินสมบัติพัสดุาน วัวควายไร่นา ถ้าว่ามันเลยนั้นขึ้นไปอีก...มันเป็อย่างนั้นก็ขึ้นไปหาบุญหากุศล หาสิ่งที่สูงขึ้นไปแล้ว โดยมากก็เป็นเรื่องบุญเรื่องกุศลนั้นแหละ...นี่มันเลื่อนขั้นอย่างนี้ ถ้ามันไปได้ไกลกว่านั้น ก็เป็นครูบาอาจารย์สั่งสอนคนในเรื่องทำให้ถูกต้อง สำหรับจิตใจจะปรกติ นี่เห็นใหม่ว่า จะเป็นผู้สูงอายุนั้นจะต้องมีจิตใจอย่างไร จะเป็นผู้สูงอายุโดยถูกต้องนั้น จิตใจจะต้องมีจิตใจอย่างไร จึงจะเรียกว่ามีความสูงที่ถูกต้อง ที่แท้จริง ถ้าพูดให้ลึกไปอีกหน่อยก็ว่า ไม่รู้อะไรก็ทำบาปกันโดยมากแหละ ...เป็นทุกข์ ต่อมาก็ค่อย ๆ รู้อะไรไม่ทำบาป ไปทำบุญ...ก็เป็นสุข

ที่นี้ ถ้ายังจะมีสูงขึ้นไปอีกกว่านั้นจะอะไร? มันคือ “ว่าง” คือเป็นนิพพาน เป็นว่าง ไม่มีความรบกวน เป็นบาปหรือเป็นชั่วเป็นทุกข์นี้มันทนไม่ไหว ใคร ๆ ก็ทนไม่ไหว...ก็หลีกเลี่ยงพ้นมาได้ก็มาถึงบุญมาถึงดี มาถึงสุข มันก็ขยับไปตามแบบสุข จึงต้องเลื่อนขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง เป็นแบบว่างถึงว่าง คือเลื่อนขั้นนิพพาน

นี่เข้าใจกันให้ชัดว่า หลักรใหญ่ ๆ มันมีว่า...จากชั่วมาดี ถ้าเห็นว่าดีมันก็ขยับตามแบบดี ขยับตามแบบดี ก็เลื่อนขึ้นไปถึงขั้นว่าง ว่าง...ไม่ชั่วไม่ดี เหนือชั่วเหนือดี หรือว่าถ้ามีทุกข์...มีทุกข์ ก็ดิ้นรนจนพ้นทุกข์ มามีความสุข... ก็ขยับไปตามแบบสุข มีความรื่นวายเป็นไปตามแบบคนที่มีความสุข ก็เลื่อนขึ้นไปแบบว่าง คือ นิพพาน ไกลันนิพพาน

คนมีบาปอยู่แบบคนมีบาป คนมีบุญอยู่อยู่ไปตามแบบคนมีบุญ หากความสงบสุขไม่ได้ เลื่อนจากบุญก็ถึงว่าง คำว่า "ว่าง ๆ" นี้...ไม่มีอะไรบวกรวน

ทบทวนอีกทีว่า จากชั่วถึงดี จากดีก็ถึงว่าง ว่างนั้นแหละที่สุดแหละ จากบาปไปถึงบุญ...อยู่นักไม่เอา เลื่อนขึ้นไปเป็นแบบว่าง จากบาปมาถึงบุญ จากบุญมาถึงว่าง นี่ทุกซึ่ไม่ไหว เลื่อนจากทุกซึ่มาถึงสุข สุขก็ยังอยู่ไปตามแบบสุข ต้องเหนี่ยวยกระหืดกระหอบไปตามแบบสุข เลื่อนอีกทีก็ถึงว่าง

ความว่าง : ความสงบสุขที่แท้จริง

กำหนดดูให้ดี จากชั่วถึงดี จากดีถึงว่าง จากบาปถึงบุญ จากบุญถึงว่าง จากทุกซึ่ถึงสุข จากสุขถึงว่าง คนโง่ไม่ชอบความว่างแล้วไม่รู้ด้วย ไม่รู้จัก ไม่เข้าใจด้วย ชอบวุ่นวาย ชอบเอร็ดอรร้อย ชอบสนุกสนาน แก่หงก ๆ แล้วยังเต็นรำ ไม่รู้ว่าความสุขแท้จริง...สงบสุขแท้จริงนั้นมันคือความว่าง

เทวดาบนสวรรค์ก็วุ่นวายด้วยกามารมณ์ไม่ว่าง ต้องเลื่อนไปขึ้นพรหม เลยขึ้นพรหมขึ้นไปอีกจึงจะว่าง สุดชั้นพรหมขึ้นไปอีกมันจึงจะว่าง คือนิพพาน

นี่ผู้สูงอายุทั้งหลายจะต้องรู้จักความว่าง ว่าไม่มีอะไรบวกรวน ไม่มีอะไรเบียดเบียน ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เสียใจมันก็ธรรมดา ดีใจมันก็เหนี่ยวยตามแบบดีใจนะ ดีใจนะกินข้าวไม่ได้นะ ถูกถอดเตอริรางวัลที่ ๑ แล้วกินข้าวไม่ลงนะ เพราะความดีใจมันลั่นระร่ว ๆ ความดีใจไม่ใช่ความสงบ ไม่ใช่ความสงบสุข มันต้องหยุดอีกทีหนึ่ง ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ไม่ดีใจ จึงจะว่าง ว่างนี้เรียกว่าวิเวกก็ได้ วิเวกไม่มีอะไรบวกรวน เดี่ยวโดยแท้จริง ไม่มีอะไรบวกรวน ของภายนอกก็ไม่บวกรวน ของภายในก็ไม่บวกรวน ของภายนอก เช่น ลูกเล็กเด็กแดงอะไรต่าง ๆ อยู่ภายนอกเป็นคน คนนี้ก็บวกรวน ของภายในก็ไม่เกิดกิเลสใด ๆ ขึ้นมารบกรวน ว่างนี้วิเวก วิเวกนั้นแหละคือสิ่งที่จะดักอยู่ข้างหน้า พระนิพพานดักอยู่ข้างหน้า จากชั่วถึงดี จากดีถึงว่าง คือนิพพาน จากทุกซึ่ถึงสุข จากสุขก็ถึงว่าง คือนิพพาน

อยากจะทำให้เข้าใจคำว่าว่างกันเสียให้ดี ๆ ถ้าไม่ว่างนั้นมันถูกปรุงแต่ง ๆ ๆ นั่งไม่ติดดอก จะต้องปรุงแต่งให้ทำนั่นทำนี่ คิดนั่นคิดนี่ ปรารภนานั้นปรารภนานี้ ไม่มีเวลาสงบแห่งจิต ถ้าว่างก็ไม่มีอะไรปรุงแต่งช่วยๆ หากความสงบได้ลึกซึ้งถึงจิตใจ

มองเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง

ขอให้ท่านเปรียบเทียบดู ด้วยการมาเที่ยวนี้ อยู่ลำปางมาเที่ยวภาคใต้นี้ มันเพื่อประโยชน์อะไร? ถ้าเพื่อประโยชน์แก่สนุกสนาน มันก็เหมือนกับลูกเด็ก ๆ นั้นแหละ ไม่ใช่คนสูงอายุดอก ถ้ามาเที่ยวเพื่อดู เพื่อเล่น เพื่อกิน เพื่อเอร็ดอรร้อยสนุกสนานแล้ว ไม่ใช่คนสูงอายุดอก เป็นลูกเด็ก ๆ อีกนั่นแหละ

ถ้าเป็นคนสูงอายุจะต้องมาให้เห็นสิ่งที่ลึกกว่านั้น อะไรเป็นอย่างไร แล้วก็เห็นว่ามันเช่นนั้นเอง ไม่ต้องมาก็ได้ อย่างมาเที่ยวนี้ ถ้ามาทั่ว ๆ ไปแล้ว เห็นว่า โอ! นี่มันก็เช่นนั้นเอง แค่นี้เอง เท่านั้นเอง ไม่ต้องมาก็ได้ ถ้าอย่างนี้ก็เป็นคนสูงอายุแหละ ไม่ใช่ลูกเด็ก ๆ ถ้ายังมาชอบสนุกสนาน ชอบแปลกประหลาดตื่นเต้นอะไรอยู่ ยังเป็นลูกเด็ก ๆ อยู่นั่นแหละ ขอบอกกันตรง ๆ อย่างนี้ ไม่เกรงใจ อยากจะโกรธก็โกรธแล้วกัน จะบอกอย่างนี้แหละว่า ถ้าไปแล้วไม่เห็นเช่นนั้นเอง ไม่ต้องมาก็ได้

ความเป็นเช่นนั้นเองนี้สำคัญมาก ใครเห็นเช่นนั้นเอง คนนั้นบรรลุธรรมะสูงสุด ถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นตถาคตเลย

ตถา แปลว่า เช่นนั้น หรือเช่นนั้นเอง, คตะ แปลว่าถึง

ตถาคตะ...ถึงเช่นนั้นเอง เป็นพระอรหันต์

เห็นเช่นนั้นเอง ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่ตื่นเต้น ไม่วิตกกังวล ไม่อาลัยอาวรณ์ ไม่อิจฉาริษยาหึงหวง ไม่เห็นว่าอะไรเป็นของแปลก ถ้ายังไม่เห็นเช่นนั้นเอง มันก็ต้องรัก มันเห็นแปลก ไม่ใช่ธรรมดา มันก็รัก หรือมันก็โกรธ หรือมันก็เกลียด หรือมันก็กลัว หรือมันก็ตื่นเต้น

เอาอย่างนี้กันก่อนก็ได้ เพราะไม่เห็นว่าเป็นเช่นนั้นเอง มันก็หลงรักในทางหนึ่ง อีกทางหนึ่งเมื่อไม่ได้อย่างใจมันก็โกรธ ก็ขัดใจ อีกทางหนึ่งก็เกลียดให้ใจให้เหนื่อย แล้วก็กลัว...กลัวให้ลำบาก แล้วก็ตื่นเต้น ตื่นเต้นเห็นอะไรแปลกก็ตื่นเต้น ไปถึงที่นั่นก็ตื่นเต้น ไปถึงที่นี่ก็ตื่นเต้น นี่คือคนโง่ ไม่เห็นเช่นนั้นเอง แล้วนี่มันก็มีผลไปถึงวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ นอนหลับยากแหละ ถ้าคนไม่เห็นเช่นนั้นเองก็เป็นห่วงอยู่เสมอ แล้วมันก็ห่วง มันก็หึง หวงมากนักเข้า มันก็คือหึง เพราะมันไม่เห็นว่าเป็นเช่นนั้นเอง... มันไม่เห็นนี่ มันก็รักมาก ก็หวงมาก ถึงขนาดหึง แล้วมันก็ยกตนข่มท่าน ว่ากูมีอะไรดีกว่าสิ่งแหละ มันก็จะไม่ยอม มันจะขัดแย้งเสมอไปแหละ แล้วก็ไม่เห็นว่าเป็นเช่นนั้นเอง

เห็นเช่นนั้นเอง : เครื่องทดสอบจิตใจ

นี่ขอให้รู้ไว้ว่า นี่แหละคือเครื่องทดสอบว่าสูงแล้วหรือยัง หรือยังต่ำอยู่ ถ้าเห็นเช่นนั้นเองแล้ว ก็เรียกว่าสูง จนจิตไม่หวั่นไหว ที่เป็นกันอยู่มาก ๆ เช่นว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็เช่นนั้นเอง ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัวอะไร ถ้าเห็นเช่นนั้นเองอย่างนี้เรียกว่าเก่งมาก...เก่งไปถึงจนที่สุด จนเห็นว่ามันเช่นนั้นเอง ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย

ที่นี้ยังเฝ้าอยู่ มันก็เห็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของแปลก เป็นของเหลือวิสัย เป็นของอะไรต่าง ๆ นานา แล้วก็กลัว...ก็เป็นทุกข์ นี่ก็ยังไม่เห็นเช่นนั้นเอง เห็นโลกน้อย รู้จักชีวิตน้อย ยังเหมือนเด็ก ๆ ถ้าเป็นคนเก่งจริง มันก็ต้องเห็นสูงกว่านั้น เห็นเช่นนั้นเองนั่นเอง นั่นแหละ เห็นสูงสุดในพระพุทธศาสนา เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สัจธรรมอะไรก็ตาม ก็รวมไปที่เห็นเช่นนั้นเอง ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวตน ก็เช่นนั้นเอง...เป็นสัจธรรม เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนื่องนิตย์ ว่าอิทัปปัจจยตา *รวม*

ความแล้วเห็นเช่นนั้นเอง คือเห็นสูงที่สุดกว่าสิ่งใดหมด เห็นแล้วเป็นพระอรหันต์ เป็นพระตถาคต

ผู้สูงอายุในความหมายของพุทธศาสนา

นี่ขอให้คำนวณดูว่า เราได้เลื่อนมาในลักษณะนี้หรือเปล่า? ถ้าเป็นผู้สูงอายุแท้จริงตามความหมายในพุทธศาสนา ก็จะต้องเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตามากขึ้น เป็นสัจธรรม เห็นอิทัปปัจจยตา เห็นตถาคตมากขึ้น จนคงที่ไม่หวั่นไหว ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีความรู้สึกชนิดที่ยินดียินร้าย ตลอดเวลาที่ผ่านไป แล้วถ้าศึกษากันอย่างดี จะเห็นว่ามันเช่นนั้นเองแหละ ที่ไม่น่ารักไม่น่าพอใจก็เช่นนั้นเอง ที่น่ารัก น่าพอใจก็เช่นนั้นเอง

เครื่องวัดในความเป็นผู้สูงอายุ

เดี๋ยวนี้เกิดมาอายุหลายปีแล้ว มันก็ควรจะใคร่ครวญดูอะไรเป็นอย่างไร อะไรเป็นอย่างไร มาตั้งแต่อ่อนแต่อดอก ตั้งแต่เป็นเด็กวัยรุ่น หนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนสูงอายุ คนแก่หง่อม คนเด๋มมันมีอะไรเป็นอย่างไร ทำไมจะต้องไปหลงรัก หลงเกลียด หลงโกรธ หลงกลัว หลงตื่นเต้นกับมัน นี่เป็นเครื่องวัดที่แน่นอน ขอให้เอาสิ่งเหล่านี้ไปเป็นเครื่องวัดว่า สูงอายุแล้วหรือยัง หรือว่ายังขึ้น ๆ ลง ๆ พู ๆ แพบ ๆ เหี่ยว ๆ แห้ง ๆ อะไรอยู่ เหมือนกับเด็ก ๆ

นี่พูดอย่างนี้ก็เพื่อจะให้สำเร็จประโยชน์ ในการที่จะเป็นผู้สูงอายุ ในการที่จะตั้งชุมชนสมาคมของผู้สูงอายุ คือ ชนะโลก ชนะอายุ ไม่เหมือนกับเด็ก ๆ อีกต่อไป เด็ก ๆ ก็ยกให้เขาเถิด เด็ก ๆ เขาไม่มีความรู้มาแต่ในท้องก็ยกให้ที่เด็ก ๆ จะต้องหลงใหลอย่างนั้นอย่างนี้ หลงใหลในของสวยของงาม ของไพเราะ ของหอม ของอร่อย ของนุ่มนวล ของอะไรก็ตามใจ เป็นเรื่องของเด็ก ๆ

แต่เมื่อผู้ใหญ่ว่านมาพอสมควรแล้ว ก็เห็นเป็นเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเองยิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไปนั่นแหละคือว่า สูงอายุยิ่งขึ้นไป ถ้ายังมีความรู้สึกเหมือนกับเด็ก ๆ เดี่ยวหัวเราะ เดี่ยวร้องไห้ เดี่ยวหัวเราะ เดี่ยวร้องไห้ อย่างนี้ไม่ใช่ผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุพึงมีชีวิตอยู่อย่างเหนือโลก

ผู้สูงอายุจะต้องอยู่เหนือการหัวเราะและการร้องไห้ ไม่ต้องมีการร้องไห้หรือหัวเราะ...เฉยได้ เพราะเห็นว่ามันเท่านี้เอง เช่นนี้เอง แค่นี้เอง จะไม่ไปให้ความสำคัญอะไรมากไปกว่านั้น คนแก่ ๆ ก็วิเวก คือสงบ ไม่มีอะไรบกวน หรือกวนไม่ได้ ไม่มีอะไรปรุงแต่งหรืออะไรปรุงแต่งไม่ได้ นี่เรียกว่าใกล้ต่อพระนิพพาน มันใกล้ต่อพระนิพพาน จนกระทั่งในที่สุดก็ปรุงแต่งไม่ได้โดยประการทั้งปวง เป็นวิลังขาร เป็นอสังขตะหมด รอดไป พันไปฝั่งโน้น ไม่อยู่ฝั่งนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยการปรุงแต่ง ด้วยความทุกข์ ด้วยหัวเราะ และร้องไห้ ขอให้ศึกษาเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง ในสิ่งที่ไม่เคยเห็นและไม่เคยรู้สึกว่าเป็นเช่นนั้นเอง

มาเลื่อนชั้นจิตใจเพื่อความเป็นผู้สูงอายุ

อาตมาขอบอกตรง ๆ ว่า ถ้าจะเป็นผู้สูงอายุกันแล้วต้องเป็นอย่างนี้ และมันก็เป็นหลักที่อาตมาเองก็ถืออยู่ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ เพื่อความเป็นผู้สูงอายุ ขอให้ใช้คำว่า สูง สูง สูง นี้ให้ถูกต้อง ถ้าสูงมันก็อยู่เหนือ...เหมือนภูเขาสูง อะไรสูง...น้ำมันก็ไม่ท่วม มันอยู่เหนือเพราะมันสูง ขอให้สูงจนไม่มีอะไรท่วม ความทุกข์ ก็เลส ก็ไม่ท่วม อะไร ๆ ก็ไม่ท่วม ไม่มีอะไรท่วมจิตใจได้ เพราะว่าจิตใจมันสูงเสียแล้ว

สูงเพราะเหตุอะไร?...เพราะรู้ รู้อย่างถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริง ว่าอะไรเป็นอย่างไร แล้วก็ไม่ต้องตื่นตื่น ไม่อะไรทั้งหมด นี่ยังไปชอบดูของเล่น ชอบดูมวย ดูกายกรรม ไปดูอะไรที่มันน่าตื่นตื่น นี่เพราะยังไม่เห็นว่าเช่นนั้นเอง ถ้าเขาไปโลกพระจันทร์ได้ก็ตื่นตื่น ที่จริงมันก็เช่นนั้นเองแหละ เมื่อทำถูกต้องตามเรื่องนี้ ก็ไปโลกพระจันทร์ได้ ไม่น่าตื่นตื่นอะไร เป็นเรื่องธรรมดา ๆ

ความที่ว่่าสูง สูง สูงจนอะไรท่วมไม่ได้ ก็เลสท่วมไม่ได้ ความโลภ ความโกรธ ความหลงท่วมไม่ได้ ความทุกข์ก็เกิดไม่ได้ เพราะมันไม่ไปหลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด แล้วมันไม่เกิดกิเลส แล้วมันไม่เกิดความทุกข์ดอก ความทุกข์เกิดได้เพราะมีกิเลส กิเลสมันเกิดเพราะไม่รู้ตามที่เป็นอย่างจริงว่ามันเช่นนั้นเอง จึงโง่ไปว่า น่ารัก.. น่าเกลียด.. ว่ากำไร..ขาดทุน ว่าแพ้..ชนะ ว่าสวย..ไม่สวย เป็นคู่ ๆ ไปทุกคู่ ไม่รู้ก็สับสนก็ร้อยคู่ มันโง่เป็นคู่ ที่จริงมันเป็นเช่นนั้นเอง เพราะมันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยตามวิสัยโลกตามธรรมดาโลก เพราะไม่เห็นว่ามันเช่นนั้นเอง มันจึงเห็นเป็นดีเป็นชั่ว เป็นได้เป็นเสีย เป็นบุญเป็นบาป เป็นสุขเป็นทุกข์ เป็นแพ้เป็นชนะ เป็นอะไรต่าง ๆ ที่จริง มันก็คือเช่นนั้นเอง คือเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันเช่นนั้นเอง เมื่อเราต้องการจะไม่ยากจน ก็ทำให้ถูกต้องตามเรื่องเช่นนั้นเองของความไม่ยากจน มันก็ไม่ยากจน

เมื่อเห็นเช่นนั้นเอง จักไม่ยึดมั่นถือมั่น

แต่ว่าถ้าไปยึดมั่นเข้าแล้วมันกัดเอาทั้งนั้นแหละ บุญก็ดี ความสุขก็ดีอะไรก็ดี ถ้าไปยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเรา เป็นของเราแล้ว มันหนักรอกหนักใจ นอนไม่หลับทั้งนั้น ขอให้ไปดูในเรื่องนี้ว่าถ้าไปยึดมั่นว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเราแล้ว มันก็หนักรอกหนักใจ นอนไม่หลับทั้งนั้นแหละ เพราะฉะนั้น อย่าไปยึดมั่นถือมั่นเอามาเป็นเรา เป็นของเราเลย ให้มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยเช่นนั้นเอง ถ้าเอามากินมาใช้มาเกี่ยวข้องก็ให้รู้จักเช่นนั้นเอง ใช้อย่างเช่นนั้นเองให้มันเป็นเช่นนั้นเองตามธรรมชาติ

อย่าเอามายึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกู เป็นของกู เป็นตัวเรา เป็นของเรา ให้มันเป็นเช่นนั้นเองไป ตามธรรมชาติ วัฏควายไร่นาก็ให้มันอยู่ในทุ่งนา อย่ามาอยู่บนหัวของเจ้าของ นอนไม่หลับ เงินเอาไปฝากธนาคารก็อยู่ในธนาคาร อย่ามาสูมอยู่บนหัวของเจ้าของแล้วนอนไม่หลับ ลูก หลาน เหลนก็เหมือนกัน ให้มันเป็นเช่นนั้นเอง ให้มันถูกต้อง อย่ามาสูมอยู่ในอกในใจจนคนแก่ ๆ นอนไม่หลับ นี่เพราะยึดมั่นถือมั่น แล้วมันเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น จะทำให้เป็นทุกข์ทรมาน เรียกว่ามันกัดเอา ถ้าปล่อยให้อยู่ตามธรรมชาติมันก็ไม่ทำอันตราย มันเป็นเช่นนั้นเอง แต่พอเอามายึดถือว่าตัวกู-ของกู มันก็กัดเอาทันที เพราะยึดมั่นถือมั่นมันจึงกัดเอา เหมือนกับว่าถ้าเรายกขึ้นมาหัวไว้มือมันก็หนัก ไม่หัวมันก็ไม่หนักมือนั้นแหละคือมันกัดเอา จะมีก็มี โดยที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น มีอย่างถูกต้องตามเช่นนั้นเองก็มีได้ ถ้ามีไม่เป็นแล้วมันกัดเอา มันหนักอกหนักใจ ฆ่าตัวเองตายก็มี เพราะมีตัวกู เป็นของกูนี้มันเกิดการเข้าใจผิดเป็นตัว เป็นของตัวขึ้นมา...มันก็เห็นแก่ตัว

ความยึดมั่นถือมั่นเป็นบ่อเกิดของความเห็นแก่ตัว

เมื่อเห็นแก่ตัวมันก็เกิดกิเลส เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อเกิดแล้วมันก็ต้องเป็นทุกข์แหวะ แล้วมันก็ไม่รักผู้อื่น มันก็ไม่ช่วยใครดอก เพราะมันเห็นแก่ตัว มันก็ไม่เห็นแก่ผู้อื่น เพราะเห็นแก่ตัว มันก็ไม่เห็นแก่ธรรม ไม่เห็นแก่ความถูกต้อง มันก็เห็นแก่ตัวเรื่อยไป เดียวนี้ในโลกมีแต่คนเห็นแก่ตัว จึงเบียดเบียนกัน ดุชิ...ว่าเบียดเบียนกัน เท่าไร ที่ไหนก็ตาม เพราะเห็นแก่ตัวจึงเบียดเบียนกัน นี่มันเป็นเรื่องกิเลส เพราะไปยึดมั่นถือมั่น แล้วก็มีความสวยงาม ของหอม ของเอร็ดอร่อยเพิ่มขึ้น ๆ ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว เดียวนี้ในโลกนี้มันยิ่งเห็นแก่ตัว ก็เพราะมันมีการส่งเสริม มีเครื่องส่งเสริม มันก็ยิ่งเห็นแก่ตัว มันก็ยิ่งทำไปอย่างเห็นแก่ตัว

การส่งเสริมกิเลสมีมากขึ้นในปัจจุบัน

จะพูดเปรียบเทียบให้เห็นว่า สมัยก่อนมันไม่มีเรื่องส่งเสริมกิเลสอย่างนี้...คนไม่ค่อยเห็นแก่ตัว กินข้าวกับอะไรก็ได้ อยู่เรือนพอสถานประมาณอะไรก็ได้ แล้วก็ไม่ต้องมีอะไรมาก เดียวนี้มันไม่ได้นะ มันต้องมีเรือนสวยงามหลายหลัง มีรถยนต์หลายคัน แล้วก็กำลังต้องการอย่างนั้น แล้วโง่งจนตาย.... ต้องการอย่างนั้น ตายไปกับความเป็นอย่างนั้น คนนี้ไม่เคยสูงอายุเลย ยังเป็นเด็กบ้า ๆ บอ ๆ จนเข้าใจหลงไหลในสิ่งที่ปรุงแต่งเหล่านี้

เมื่อเขาไม่มีไฟฟ้าใช้กันนั้น...เขาสว่างกว่านี้ ช่วยฟังให้ดี ๆ นะว่า **เมื่อมนุษย์ยังไม่มีไฟฟ้าใช้** จิตใจสว่างกว่าคนเดี๋ยวนี้ที่มีไฟฟ้าใช้ **เมื่อมนุษย์ยังทำน้ำแข็งไม่เป็น ยังไม่มีน้ำแข็งจะกิน ไม่รู้จักน้ำแข็ง** จิตใจเขาเยือกเย็นกว่าคนเดี๋ยวนี้ซะ เชื่อกหรือไม่เชื่อ เมื่อยังไม่มีไฟฟ้าใช้ หัวใจของเขาสว่างกว่านี้ ไม่บ้า ไม่ยึดถือมากเหมือนเดี๋ยวนี้ เมื่อไม่มีน้ำแข็งกิน กินน้ำธรรมดา หัวใจเขาเย็นกว่าสมัยนี้ ซึ่งมีน้ำแข็งกิน เหลือเพื่อ เพราะมันส่งเสริมกิเลส มีไฟฟ้าใช้...ก็ใช้เพื่ออะไรคิดดู? ใช้เพื่อส่งเสริมสนุกสนาน สวยงาม เอะรีดอระอຍ อุปกรณ์ต่าง ๆ นานา ส่งเสริมกิเลสทั้งนั้น ที่ใช้ด้วยเครื่องไฟฟ้า กินน้ำแข็ง นี่ก็เพื่อส่งเสริม ความอระอຍ มันก็เป็นทาสของความอระอຍ

นี่คนไม่รู้ความถูกต้อง ไม่รู้ความพอดี ไม่รู้ความสงบ รู้แต่ปรุงแต่ง...ส่งเสริมปรุงแต่งให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่มีความถูกต้องในการกระทำ เลยไม่มีพอใจอะไร ถ้ารู้จักลดกิเลส ลดความหิว ลดความต้องการ เห็นว่ามันเช่นนั้นเองแหละนั้นแหละ เรียกว่ามีปัญหามากสมกับเป็นผู้มีอายุ รู้จักความถูกต้อง ว่าจะต้องทำจิตใจอย่างไร คิดถึง พุดจาอย่างไรให้มันถูกต้องก็คือธรรมะ...ความถูกต้อง

ธรรมะคือหน้าที่ ที่ต้องทำให้ถูกต้อง

หน้าที่ทุกหน้าที่เมื่อทำให้ถูกต้อง แล้วก็จะมีความสุข หน้าที่นั้นแหละคือสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพ คนเหล่านี้ปากพูดว่าเคารพพระพุทธเจ้าแต่ไม่เคารพสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพ พระพุทธเจ้าเคารพอะไรรู้ไหม? พระพุทธเจ้าทรงเคารพธรรมะ ธรรมะคืออะไร? ธรรมะคือหน้าที่ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ใหม่ ๆ ท่านถามตัวเองว่า นี่จะเคารพอะไรต่อไปนี้ เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว โอ...เคารพธรรมะ เคารพธรรมะ จึงประกาศออกมาว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีต ในอนาคต ในปัจจุบัน ล้วนแต่เคารพธรรมะ คือทำหน้าที่ให้ถูกต้องเป็นพระพุทธเจ้า...ก็ทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ก็จะเป็นพระพุทธเจ้า ถ้าไม่ทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ก็ไม่เป็นพระพุทธเจ้าดอก

เราทั้งหลายก็เหมือนกัน ถ้าไม่ทำหน้าที่ของคนก็ไม่ใช่คนดอก ถ้าทำหน้าที่ของเด็กก็เป็นเด็ก ทำหน้าที่ของวัยรุ่นก็เป็นวัยรุ่น ทำหน้าที่ของหนุ่มสาวก็เป็นหนุ่มสาว ทำหน้าที่ของพ่อบ้าน แม่เรือน ก็เป็นพ่อบ้านแม่เรือน ทำหน้าที่ของคนแก่ก็เป็นคนแก่ ทำหน้าที่อะไรก็เป็นอย่างนั้นแหละ เพราะฉะนั้น หน้าที่เป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้ถูกต้อง อยากรจะพ้นทุกข์ อยู่เหนือความทุกข์ ก็ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง

ทำหน้าที่ของผู้สูงอายุให้ถูกต้อง

หน้าที่ของผู้สูงอายุ...เกิดมานาน ล่วงผ่านวัยมานาน ทำให้ถูกต้อง ทำให้ถูกต้องในหน้าที่นั้น ๆ แล้ว ก็พอใจ...แล้วก็เป็นสุข มีสติสัมปชัญญะทำให้ดีที่สุด ให้รู้สึกว่าคุณถูกต้องที่สุด แล้วก็พอใจที่สุด จะมีความสุขที่แท้จริง อะไรเป็นหน้าที่พึงทำให้ถูกต้องที่สุด แล้วก็พอใจ...พอใจแล้วก็เป็นสุข พอใจนี้เป็นความสุขที่แท้จริง

ตื่นนอนขึ้นมา...ล้างหน้า ฤพินให้ดี มีสติสัมปชัญญะให้ดี มีแปรงฤพินและฟันเป็นอารมณ์ของสมาธิ ทำด้วยจิตใจที่เป็นสมาธิถูกต้อง ฤพิน ล้างหน้า...พอใจ ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจก็เป็นสุข ตลอดเวลาที่ล้างหน้า ได้ความสุขที่แท้จริงตลอดเวลาที่ล้างหน้า แต่คนโง่มันทำไม่ได้ ทำไมเป็น บางทีมันไม่อยากจะล้างหน้าด้วยซ้ำไป เมื่อล้างหน้าจิตใจมันอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ โกรธใคร รักใครอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ไม่มีสติสัมปชัญญะสมาธิในการล้างหน้าและฤพิน ก็ไม่ได้รับความถูกต้องและพอใจ และเป็นสุขในขณะที่ล้างหน้าและฤพิน

ความสุขจริงต้องให้เกิดความรู้สึกว่าคุณถูกต้อง ถูกต้องตามทางธรรมะเป็นหน้าที่ คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าก็เคารพ เดียวนี้เราก็เคารพหน้าที่ ทำหน้าที่นี้อย่างดีที่ดีที่สุด ตรงกับพระพุทธเจ้า เราก็ยินดีพอใจ เป็นสุข...เป็นสุขแท้จริง เรียกได้ว่า ความสุขแท้จริง ไม่ใช่ความเพลิดเพลินที่หลอกลวง ที่เอาเงินไปซื้อไปพามามากมายเต็มบ้านเต็มช่อง หรือนอกบ้านนอกช่อง ต้องไปกินไปเล่นนอกบ้านนอกช่อง นั่นมันเป็นความเพลิดเพลินที่หลอกลวง

ฉะนั้น จงอย่าให้ความเพลิดเพลินที่หลอกลวงนี้หลอกลวงต่อไป ถ้าฉลาดขึ้นก็ต้องให้เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง ในที่สุดมันก็จะบอกว่า โอ้...นี่ไม่ต้องมาก็ได้วีย์ มันเป็นเช่นนั้นเอง หากได้ทั่วไปที่บ้านก็มี

เมื่อหาพบความเป็นเช่นนั้นเองแล้วก็หยุดทันที จิตมันหยุดทันที จิตมันไม่ปรุงแต่ง ไม่ฟังชาน ไม่ยึดมั่นถือมั่น มันก็มีความสุข มีวิเวก มีความสงบที่นั่น ที่ตรงนั้น ไม่ต้องเสียเงิน...อย่างนี้มันเก่งเท่าไร มันถูกต้องเท่าไร มันมีเหตุผลเท่าไร ขอให้ท่านทั้งหลายช่วยพิจารณากันดู

ความสุขที่แท้จริงจากการทำหน้าที่ที่ถูกต้องพอใจ

หน้าที่ที่ถูกต้องพอใจนั้นแหละคือความสุขที่แท้จริง ชาวนาชาวสวน คนค้าขาย ช่างราชการ กรรมกรแบกหาม ขอทานก็ตาม เมื่อทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ให้ถูกต้องพอใจที่สุด ก็เป็นความสุขที่แท้จริง แล้วก็บริหารร่างกาย เช่น จะกินข้าว อาบน้ำ จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บริหารอย่างนี้ก็ทำดีที่สุด จะคบหาสมาคมกับเพื่อน ญาติมิตรสหายทั้งหลาย ก็ทำถูกต้องที่สุด มีความพอใจที่สุด ก็เพราะความถูกต้องนี้ขึ้นมาก็พบแต่ความถูกต้อง ค่ำลงใคร่ครวญดูว่าวันนี้ทำอะไรบ้าง ก็พบแต่ความถูกต้องทุกอิริยาบถ จนยกมือไหว้ตัวเองได้

เข้าใจว่าเป็นคำพูดที่ท่านทั้งหลายยังไม่เคยได้ยิน *ยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อไร...เป็นสวรรค์เมื่อนั้น* *เกลียดน้ำหน้าตัวเองเมื่อไร...เป็นนรกเมื่อนั้น* ไม่ต้องไปหาที่ไหน ถ้าจำจนยกมือไหว้ตัวเองได้ที่ไหน...ก็เป็นสวรรค์แท้จริงเมื่อนั้น แต่ถ้าทำไม่ถูกต้อง เกลียดตัวเอง รังเกียจตัวเองอยู่เสมอ...ก็เป็นนรกเมื่อนั้น

สวรรค์ต่อตายแล้วอยู่ข้างบนฟ้า นรกต่อตายแล้วอยู่ใต้ดินนั้นยังไม่มีปัญหา ยังอยู่ไกล แล้วควบคุมไม่ได้ ทำไม่ได้ เดี่ยวนี้เราทำได้ ควบคุมได้ ให้เป็นสวรรค์ขึ้นมาได้ เมื่อมีความถูกต้องในหน้าที่ที่กระทำ...นี่พระพุทธเจ้าท่านตรัส ที่ว่าต้องรักษาความถูกต้องจึงจะไปสวรรค์นั้น ถ้าทำผิดพลาดก็ต้องไปนรก เดี่ยวนี้ฉันจะบอกให้มันชัดอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ว่าอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นแหละ ทำให้ถูกต้อง ๆ เกิด เป็นสวรรค์ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ แล้วก็ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง และพอใจ เหมือนอย่างที่ว่ามาแล้ว ทำให้หน้าที่ถูกต้องไปเสียหมด มันก็เป็นสวรรค์ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ไม่มีนรกเลย นึกถึงที่ไรยกมือไหว้ตัวเองได้ที่นั้น คำลงคิดบัญชีดู โอ๊ย! เต็มไปด้วยความถูกต้อง ยกมือไหว้ตัวเองได้ อย่างนี้คือ ไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่แท้จริง

ขอให้เราทุกคนเคารพสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเคารพ คือหน้าที่ หน้าที่ถ้าเรียกเป็นไทยก็เรียกว่าหน้าที่ ถ้าเรียกเป็นภาษาอินเดีย โบราณ ก็คือธรรม ธรรมะ พระธรรม ธรรมะ คือ หน้าที่คำเดียวกับคำว่าหน้าที่ในภาษาไทย หน้าที่คือสิ่งที่จะช่วยให้รอด ธรรมะก็คือสิ่งที่จะช่วยให้รอด เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งเดียวกัน ถ้าไม่ทำหน้าที่ ลองไม่ทำหน้าที่ดู จะตายทันที ที่อยู่ได้เพราะทำหน้าที่ถูกต้อง ฉะนั้น หน้าที่ที่ถูกต้องนั้นแหละคือธรรมะ ธรรมะคือหน้าที่ที่ถูกต้องแล้วช่วยให้รอด พอไม่ทำหน้าที่ มันก็คือตาย คนก็ตาย...ลองไม่ทำหน้าที่ สัตว์เดรัจฉานก็ตาย ต้นไม้ก็ตาย...ถ้าไม่ทำหน้าที่ เดี่ยวนี้มันทำหน้าที่อยู่อย่างถูกต้อง มันจึงรอดอยู่ได้ มีธรรมะ คือ การทำหน้าที่ให้ถูกต้อง

ผู้สูงอายุควรศึกษาปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง

ผู้สูงอายุควรรู้ธรรมะอย่างถูกต้อง ทำหน้าที่ถูกต้องไปหมด... มีความเห็นถูกต้อง ปรารถนาถูกต้อง พุดจาถูกต้อง ทำการงานถูกต้อง ดำรงชีวิตถูกต้อง พากเพียรถูกต้อง กำหนดสติถูกต้อง ตั้งใจมั่นถูกต้อง เมื่อทำหน้าที่ขอให้รู้ว่าเป็นธรรมะ คือหน้าที่ สมมติว่าฉัน ฉันที่หลังจะเอื้อมมือไปเกาะ มีสติสัมปชัญญะเป็นหน้าที่ เป็นธรรมะ ทำให้ถูกต้อง เกาให้ดีและพอใจว่าได้ปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องเพียงเท่านี้ก็มีความสุขแล้ว มีความสุขแท้จริงแล้ว มีความพอใจ มีสติสัมปชัญญะ มีสมาธิ มีปัญญา เพราะว่าเอื้อมมือไปเกาะที่ฉัน นี่ยกตัวอย่างอย่างเล็กที่สุดแล้ว ว่าต้องทำให้ดีที่สุดไม่ว่าหน้าที่อะไร

ฉะนั้น จงปฏิบัติหน้าที่ในการทำมาหากินให้ถูกต้อง ในการบริหารร่างกายประจำวันให้ถูกต้อง ในการคบหาสมาคม ให้ถูกต้องเรื่องคบหาสมาคมก็ไม่ใช้เรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกันให้ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง...

เบื้องหน้าบิดามารดา ทุกคนมีบิดามารดา แม้แก่เฒ่าแล้วก็มีบิดามารดา ปฏิบัติต่อบิดามารดา ให้ถูกต้อง ปฏิบัติเบื้องหลังบุตรภรรยาให้ถูกต้อง ปฏิบัติเบื้องซ้ายมิตรสหายให้ถูกต้อง ปฏิบัติเบื้องขวา ครูบาอาจารย์ให้ถูกต้อง ปฏิบัติเบื้องบนผู้ที่อยู่เหนือทั้งหมดให้ถูกต้อง นี่เป็นหน้าที่เหมือนกัน หน้าที่ทางสังคม ทางสมาคม อย่าได้บกพร่องเลย ทำมาหากินถูกต้อง บริหารชีวิตถูกต้อง ทำการคบหาสมาคมถูกต้อง ก็เลยถูกต้อง ๆ ๆ เต็มไปหมด

นี่ผู้สูงอายุที่แท้จริง มีความถูกต้องเพิ่มขึ้น มีความผิดพลาดลดลง มีความผิดพลาดลดลง ถูกต้องมากขึ้น ถูกต้องมากขึ้น จนถูกต้องถึงที่สุด ยกมือไหว้ตัวเองได้ เรื่องก็จบ

ผู้สูงอายุที่แท้จริงเป็นผู้อยู่เหนือโลก

นี่อาตมาขออภัยที่กล่าวอะไรตรง ๆ มันจะเป็นการกระทบกระเทือนบ้าง ก็ขอให้คิดว่ากล่าวด้วยความหวังดี ด้วยความหวังว่าจะเลื่อนขั้นกันขึ้นไปเร็ว ๆ จะเลื่อนขั้นเป็นผู้สูงอายุขึ้นไป ๆ ๆ อย่างถูกต้อง แล้วก็จะได้ชื่อว่าเป็น ผู้สูงอายุโดยแท้จริง คือสูงด้วยคุณธรรมในจิตใจ มีธรรมะ มีความถูกต้องอยู่ที่เนื้อที่ตัว ที่กายที่วาจา ที่ใจ แล้วจักเป็นอยู่อย่างสงบสุขชนิดที่เรียกว่าว่าง

เหนือหัว...ก็คือดี เหนือดี...ก็คือว่าง
เหนือทุกข์...ก็คือสุข เหนือสุข...ก็คือว่าง
เหนือบาป...ก็คือบุญ เหนือบุญ...ก็คือว่าง

ว่าง...ไม่มีอะไรมากระทบกระทั่งรบกวนแม้แต่ประการใด เพราะว่าไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่มียึดมั่นอะไรเป็นตัวกู ของกู มันก็มีความว่าง อยู่เหนือสิ่งที่มีมันช่วยวนล่อหลอกทั้งหลาย

ต่อไปนี่...อย่าได้มีความรัก อย่าได้มีความโกรธ อย่าได้มีความเกลียด อย่าได้มีความกลัว
อย่าได้มีความตื่นเต้น อย่าได้มีความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อย่าได้มีความอิจฉาริษยาหวังหึง อย่าได้มี
การยกตนข่มท่าน อย่าได้มีการขัดแย้งใด ๆ ในระหว่างกันและกัน แล้วก็เห็นสิ่งทั้งปวงว่าเป็นเช่นนั้นเอง
ไม่เกิดความหวั่นไหวไปตามสิ่งใด ๆ แล้วก็จึงมีความสุขเย็น หลุดพ้นจากกองทุกข์อยู่ทุกทีพาราตริกกาล
เทอญ.

ขอยุติธรรมบรรยายเรื่องผู้สูงอายุไว้แต่เพียงเท่านี้

คำปลุกปลอบพ่อกให้	เป็นการ
เตือนจิตตัตตนิวรรณ์	ว่างเว้น
ของขวัญนั้นคำสอน	ของพ่อ
พ่อห่วงลูก จึงเน้น	หนักถ้อย คำเตือน.

ของเก่าโบราณ

คำขอบพระคุณ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ, พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์ องค์แสดงพระธรรมเทศนาในหนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง ที่ได้เมตตาแสดงแก่ท่านสาธุชนในโอกาสพิเศษต่าง ๆ อันกล่าวถึงความหมาย ความสำคัญของพ่อ และการทดแทนพระคุณของพ่อ ซึ่งผู้เป็นลูกทุกคนพึงได้ศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อน้อมรำลึกในพระคุณอันสูงสุดของพ่อ และพืงนำไปปฏิบัติเพื่อทดแทนพระคุณของพ่อได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิ กองทุน หน่วยราชการ วัด ห้องสมุด โรงเรียน ศูนย์หนังสือทั่วราชอาณาจักร และท่านสาธุชนผู้จัดพิมพ์เป็นธรรมทานในงานพิธีต่าง ๆ ที่ได้กรุณาช่วยในการเผยแพร่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมไว้บริการแก่ท่านสาธุชน
จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร.๘๘๘๗๙๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

สถาบันบันลือธรรม กราบเรียนเชิญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนา จาก พระสุปฏิปันโน

ในโครงการ **พบพระ พบธรรม** ทุกวันเสาร์ เวลา ๑๕.๓๐-๑๗.๐๐ น.

ณ ห้องประชุมสถาบันบันลือธรรม บริเวณชั้น ๒ อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา